

Prof. dr Nataša Mrvić*

Beograd, 25. 5. 2018.

PRAVO ŽRTAVA NA NAKNADU ŠTETE U KRIVIČNOM POSTUPKU

Uvod

Rezultati istraživanja o pravu žrtava na naknadu štete u krivičnom postupku sistematizovani su u dve celine. U prvom delu analizirani su relevantni dokumenti Organizacije ujedinjenih nacija, Saveta Evrope i Evropske unije koji se tiču žrtava krivičnih dela generalno, a ne posebnih kategorija žrtava (na primer, žena i dece, žrtava nasilja, terorizma, pedofilije i slično), jer bi to bilo necelishodno zbog brojnosti tih dokumenata. U skladu sa zahtevima naručioca, u nastavku prvog dela rada rada ispitana je praksa Evropskog suda za ljudska prava u vezi ispitivanja kršenja ljudskih prava oštećenih krivičnim delom.

U drugom delu rada uporednopravnom analizom obuhvaćena su izabrana zakonodavstva kontinentalno pravnog sistema, budući da *common law* zakonodavstva najdoslednije prihvataju model isključenja žrtve krivičnog dela iz krivičnog postupka, zbog čega ne postoje proceduralne mogućnosti da se oštećeni uključi u krivični postupak, osim u ulozi svedoka, niti da ostvaruje zahtev za naknadu štete¹.

Analizirana su zakonodavstva Francuske i Nemačke, kao tipični predstavnici romanske, odnosno germanske podvarijante kontinentalnog pravnog sistema, a pored njih i zakonodavstva Italije (romanski sistem), Holandije (kao prelazni oblik od romanskom ka germanskom), Slovenije i Hrvatske (germanski sistem). Razlozi za izbor navedenih zakonodavstava objašnjeni su na početku tog dela rada. Uporednopravna analiza izvršena je na osnovu odgovarajućih nacionalnih pravnih izvora, literature i podataka iz izveštaja o

---

* Naučni savetnik, Institut za uporedno pravo u Beogradu, profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta Union u Beogradu.

¹ To je posledica striktno bipolarizacije krivičnog postupka prema modelu parnice: spora ravnopravnih stranaka, pri čemu nema mesta za oštećenog u ulozi (potencijalnog ili supsidijarnog) tužioca ili podnosioca imovinskog pravnog zahteva. Iz tog razloga je uloga žrtve/oštećenog svedena na ulogu svedoka, a iz te pozicije ne može krivično gonjenje ni pokrenuti niti sprečiti. Na žalost, najnovije promene krivičnih postupaka u evropskim zemljama od mešovitoj ka adverzijalnoj upravo su zasnovane na navedenom konceptu koji je u suprotnosti sa tradicionalnim modelima krivičnih postupaka u kontinentalnom pravu i još više zaoštava pitanje procesnog položaja oštećenih u krivičnom postupku.

položaju žrtava u krivičnom postupku u nacionalnim zakonodavstvima članica Evropske unije koji su dostupni na portalu Evropskog e-pravosuđa².

RELEVANTNI MEĐUNARODNOPRAVNI DOKUMENTI I PRAKSA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Deklaracija Organizacije ujedinjenih nacija (OUN) o osnovnim pravima žrtava krivičnih dela i zloupotrebe vlasti iz 1985. godine

Deklaracija OUN o osnovnim pravima žrtava krivičnih dela i zloupotrebe vlasti³ jeste prvi i najvažniji međunarodnopravni dokument kojim je, u okviru univerzalnih prava žrtava, proklamovano pravo na naknadu štete. U Deklaraciji je pravo na naknadu štete od učinioca i iz javnih fondova istaknuto kao osnovno i izvorno (originarno stečeno) pravo žrtava, koje koje se proklamuje uz prava na pristup pravdi i korektnom tretmanu i na pomoć. Značaj prava na naknadu štete proizilazi iz činjenice da se preko pretrpljene štete određuje pojam žrtve u §§ 1. i 2 Deklaracije.

Deklaracija je bila doneta sa ciljem da se stvore međunarodnopravne osnove za rešavanje sledećih problema: 1. odrediti na koji način organizovati državnu pomoć žrtvama krivičnih dela, 2. da se predvide osnovna pravila koja će obavezivati države u pogledu zaštite prava žrtava (naročito u pogledu pomoći, obezbeđenja obeštećenja iz državnih fondova i poboljšanja položaja žrtava u krivičnompravnom sistemu i 3. da se pokuša na međunarodno pravnom nivou regulisati položaj žrtava zloupotrebe vlasti.

U delu »A« Deklaracije koji se upravo odnosi na tzv. konvencionalni kriminalitet, Deklaracijom se samo skreće pažnja na ljudska prava žrtava koja nacionalna zakonodavstva treba da poštuju. Iz garancije prava na život, koja je sadržana u uvodnim članovima Deklaracije, izvodi se potreba obezbeđenja drugih interesa žrtava, kao što su pristup pravdi i korektnom tretmanu, naknada štete od učinioca ili drugih odgovornih lica, obeštećenje iz javnih fondova i pomoć (materijalnu, medicinsku, psihološku i socijalnu). Deklaracija je proklamovala najširu društvenu solidarnost (na nacionalnom i međunarodnom nivou) sa licima koja stradaju kao žrtve krivičnih dela i to nezavisno od postojećih pravnih mehanizama koji se koriste radi zaštite njihovih prava.

---

²Victims of crime in criminal procedure, compensation, <https://e-justice.europa.eu/>, 15. 5. 2018. S obzirom na to da je prikupljanje informacija o ostvarivanju prava žrtava krivičnih dela unutar Evropske unije postalo obaveza za članice od 15. novembra 2017. godine, još uvek nisu dostupni podaci o stanju u praksi, nego samo informacije namenjene žrtvama kako mogu da ostvare pravo na naknadu štete u pojedinoj zemlji.

³ U.N. General Assembly Resolution A/Res./40/32, 11 December 1985, Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power.

Na osnovu Uputstva o primeni Deklaracije⁴, donetog 1988. godine usledile su izmene u nekim zakonodavstvima (najviše u Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi, Indiji, Južnoj Australiji) sa ciljem poboljšanja položaja žrtava i to prvenstveno kroz regulisanje prava na naknadu štete u okviru krivičnog postupka i izvan njega (u postupcima mirenja žrtve i učinioaca uz sporazum o naknadi štete). Deklaracija je takođe predstavljala i opšti okvir za aktivnosti Saveta Evrope na planu zaštite ljudskih prava žrtava kriminaliteta (posebno sa elementima nasilja).

Dokumenti Saveta Evrope

U dokumentima Saveta Evrope konkretizovano je na koji se način mogu regulisati prava žrtava krivičnih dela u skladu sa navedenom Deklaracijom OUN. Od 1985. Savet Evrope usmerava normativne aktivnosti na žrtve krivičnih dela i u dva pravca: radi poboljšanja položaja žrtava u krivičnom postupku i ujednačavanje uslova pod kojima bi žrtve nasilja mogle ostvarivati pravo na naknadu štete u različitim državama članicama. Zapaža se da se od 2000. godine aktivnosti Saveta Evrope i Evropske unije na zaštiti prava žrtava međusobno dopunjuju i smenjuju, najčešće zbog toga što ranije usvojeni dokumenti jedne ili druge organizacije nisu sa uspehom bili prihvaćeni u praksi država članica.

Rezolucijom Komiteta ministara Saveta Evrope (77) 27 o naknadi štete žrtvama zločina⁵ (CETS 116) preporučuje se državama članicama da osnuju javne fondove radi obeštećenja žrtava krivičnih dela sa elementom nasilja. Isplata naknade iz takvih fondova je subvencionisana uobičajenim pravnim mehanizmima, što znači da se naknada može ostvariti samo pod uslovom da je nije moguće obezbediti na drugi način. Pravo na naknadu iz naročitih javnih fondova trebalo bi priznati kako licu koje neposredno trpi štetu umišljajno prouzrokovanom teškom telesnom povredom, tako i posrednim žrtvama – izdržavanim članovima porodice ili bliske rodbine lica koje je izvršenjem krivičnog dela lišeno života. Prema Rezoluciji, naknada iz javnih fondova mogla bi se organizovati ili u okviru postojećih službi socijalnog osiguranja ili iz naročitih javnih fondova (znači u režimu javnog obeštećenja) ili kroz ustanovu osiguranja.

---

⁴ Measures of Implementation Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, E/AC.57/1988/3.

⁵ Adopted by the Committee of Ministers on 28 September 1977, at the 275th meeting of the Ministers', <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804f3e5>

Evropska konvencija o naknadi štete žrtvama nasilja otvorena je za potpisivanje 24. novembra 1983. godine, a stupila je na snagu 1. februara 1988.⁶ Uprkos tome nisu je potpisale neke članice Saveta Evrope (među njima ni Srbija), a takođe ni sve države Evropske unije. Konvencija je imala praktični cilj – da se na osnovu minimum zajedničke pravne regulative razvije međusobna saradnja između država-članica i omogući isplata naknade štete žrtvama nasilja ako, zbog izvršenog krivičnog dela, pretrpe teške telesne povrede, oštećenje zdravlja ili smrt u drugoj državi članici. Kako se država obavezuje na obeštećenje žrtava nasilja mimo redovnog građanskopravnog osnova odgovornosti za štetu, predviđeno je da se pravo na naknadu ostvaruje supsidijarno i pod veoma restriktivnim uslovima. Ipak, to nije doprinelo masovnijem prihvatanju konvencije, pa su u XXI veku i Savet Evrope i Evropska unija ponovo regulisale isto pitanje naknade štete žrtvama nasilja iz javnih fondova.

Preporuka Komiteta ministara Saveta Evrope (85) 11 „O položaju žrtve u okviru krivičnog prava i postupka“⁷ sugeriše promene nacionalnih zakonodavstava radi unapređenja odnosa policije, tužilaštva i suda prema žrtvama u pretkrivičnom i krivičnom postupku. Nacionalna zakonodavstva treba da obezbede uslove da nadležni državni organi poštuju sledeća pravila:

a) da (naročito policija i tužilaštvo) poštuju prava žrtava i da ih informišu o njihovim pravima u pretkrivičnom i krivičnom postupku (direktive 2, 7);

b) da obaveštavaju žrtve o toku postupka, a naročito o razlozima zbog kojih je došlo do obustave postupka u istrazi (direktive 3, 6, 9);

c) da u toku sudskog postupka poštuju ličnost žrtve (naročito da sud zabrani postavljanje određenih pitanja kojima se mogu povrediti njena prava i lično dostojanstvo), kao i da se deca, mentalno bolesni ili hendikepirani saslušavaju u prisustvu roditelja, staraoca ili osobe osposobljene da postupa sa njima (direktive 1, 8);

d) da obaveštavaju žrtve o mogućnostima naknade štete i pruže stručnu pomoć radi ostvarivanja tog prava (direktive 2, 9);

e) da (tužilaštva i sudovi) učine sve što je moguće da obezbede naknadu štete žrtvi, prilikom obustave krivičnog postupka, u okviru izrečene kazne, uslovne osude ili neke druge krivične mere, kao i da o okolnostima vezanim za naknadu štete vode računa prilikom

---

⁶ European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, No. 116, Council of Europe, Strasbourg, 24. 11. 1983, dostupno na: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680079751>.

⁷ Recommendation No. R (85) 11 of the Committee of Ministers to member states on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, 28. 6. 1985., dostupno na: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/docs/council_eur_rec_85_11_en.pdf.

individualizacije krivične sankcije (direktive 4, 5, 10-14),

f) da ostvare zaštitu privatnosti i fizičke bezbednosti žrtve (direktive 15, 16).

U §§ 2 i 9. naglašava se obaveza nacionalnih nadležnih državnih organa da obaveštavaju žrtvu o mogućnostima naknade štete. Pored toga sugerije se da tužilaštva i sudovi treba da učine sve što je moguće da obezbede naknadu štete žrtvi prilikom obustave krivičnog postupka, u okviru izrečene kazne, uslovne osude ili neke druge sankcije ili mere, kao i da o okolnostima vezanim za naknadu štete vode računa prilikom individualizacije krivične sankcije (§§ 4, 5, 10-14). Od ukupno šesnaest smernica, čak se devet odnose na obezbeđenje prava žrtava na naknadu štete pri čemu se posebno insistira na pojačanim obavezama tužilaca i sudija da o činjenici naknade štete žrtvi vode računa tokom uslovnog odlaganja krivičnog postupka ili obustave i prilikom odlučivanja o sankciji.

Pravila sadržana u navedenoj Preporuci preuzeta su u kasnijim dokumentima Evropske unije koji se tiču zaštite prava žrtava.

Dokumenti koji se odnose na zaštitu prava žrtava krivičnih dela dopunjeni su usvajanjem **Preporuke Komiteta ministara Saveta Evrope (2006) 8 „O pomoći žrtvama kriminaliteta“**⁸ koja faktički zamenjuje nekadašnju Preporuku (87) 21, “O pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije”. Navedena preporuka se razlikuje od prethodnih po tome što je veća pažnja data ukupnim društvenim akcijama na prevenciji viktimizacije i pomoći žrtvama, tako da ne sadrži konkretne sugestije za izmene zakonodavstva, nego pre ukazuje na određene mogućnosti ostvarenja pomoći žrtvama spajanjem akcije državnih organa i delatnosti nevladinog sektora. U novoj preporuci se naglašava potreba saradnje sa nevladinim sektorom na pomoći žrtvi, regulišu se minimalni standardi za delovanje centara za podršku žrtvama, među kojima treba da su zastupljeni i specijalizovani, na primer, za žrtve nasilja u porodici ili žrtve seksualnog nasilja, preporučuje se osnivanje nacionalne telefonske linije za žrtve i naglašava potreba da država preuzme koordinaciju aktivnosti različitih subjekata uključenih u programe pomoći i zaštite žrtava. Takođe, ističe se značaj obaveštavanja žrtve o uslugama i pravima koje može koristiti, obezbeđenje isplate naknade iz javnih fondova ili osiguranja, primena poravnjanja učinioca i žrtve itd. Kao jedan od vidova pomoći žrtvi pominje se pomoć u ostvarivanju naknade štete od učinioca ili prilikom, isplate naknade od osiguravajućih organizacija ili države. Posebno je važno što se u članu 1. definiše pojam (posredne) žrtve na

---

⁸ Recommendation Rec(2006) 8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims, 14. 6. 2006, dostupno na: https://www.coe.int/t/dlapil/codexter/Source/CM_Recommendation_2006_8_EN.pdf.

osnovu štete pretrpljene izvršenjem krivičnog dela⁹.

Pravni akti Evropske unije

Od 1999. godine Evropska unija (dalje EU) se značajnije uključuje u regulisanje pravne zaštite žrtava krivičnih dela, radi otklanjanja prepreka kretanju ljudi i roba i stvaranja sugurnog prostora EU, što uključuje i jednakost državljana članica u pogledu pravne zaštite onih koji stradaju kao žrtve krivičnih dela bilo gde u EU, u skladu sa sa Akcionim planom o uspostavljanju područja slobode, sigurnosti iz pravde na osnovu Zaključaka Saveta EU iz Beča 1998. godine i Stokholmskog programa¹⁰. Stoga su pravni akti EU usmereni na harmonizaciju nacionalnih zakonodavstava (prihvatanje minimalnih standarda zaštite prava žrtava) i na izjednačenje položaja državljana EU u pogledu priznavanja prava na naknadu štete, u situaciji kada štetu usled krivičnog dela sa elementom nasilja pretrpe na području druge članice EU. Pravni akti Evropske unije zasnivaju se i na odgovarajućim preporukama Saveta Evrope.

Okvirna odluka Saveta EU 2001/220/JHA od 15. 3. 2001. o položaju žrtava u krivičnom postupku¹¹ prva je obavezna odluka usmerena na ujednačavanje krivičnoprocesnih zakonodavstava država članica. U par. 1a Okvirne odluke sadržana je definicija žrtve, pod kojom se podrazumeva isključivo fizičko lice (neposredno ili posredno oštećeno krivičnim delom)¹². Odredbama te odluke nameću se obaveze državama članicama da obezbede u uslove u kojima će se poštovati dostojanstvo, prava i interesi žrtava, a posebno da budu obavestene o pravu na zaštitu i posebne usluge ako učestvuju u krivičnom postupku kao svedoci, da imaju pravo na naknadu štete, pravo na besplatne pravne savete, kao i da budu upoznate sa ishodom žalbenih postupaka ili odobravanjem uslovnog otpusta osuđenog. Naglašava se posebno, u članu 5, da žrtve u krivičnom postupku moraju po statusu, a u drugim odredbama se ističe potreba zaštite privatnosti i lične sigurnosti žrtava, koje, pored

---

⁹ Od značaja je zato što većina zakonodavstava ne određuje pojam žrtve nego samo oštećenog koji ima svojstvo procesne stranke ili procesnog učesnika.

¹⁰ *OJ L*, 115, 4. 5. 2010, str. 1. U okviru Stokholmskog programa – otvorena i sigurna Europa u službi i zaštiti građana, koji je Savet EU utvrdio 10. i 11. decembra 2009. godine, od Komisije i država članica je zatraženo da razmotre kako poboljšati zakonodavstvo i da predlože praktične mere zaštite žrtava, uz usmeravanje naročite pažnje na žrtve terorizma.

¹¹ EU Concil Framework Decision on 2001/220/JHA on the standing of victims in criminal proceedings, *OJ L*, 82, 22. 3. 2001, str. 1-2.

¹² U skladu sa tim Sud pravde EU protumačio je da se Okvirna odluka ne odnosi na pravna lica kojima je šteta uzrokovana krivičnim delom u drugoj državi članici (Court of Justice, 28. June 2007, C-467/05, Dell’Orto, par. 60, *OJ C*, 25. August 2007, no 199, 9).

toga, moraju biti zaštićene i od sekundarne viktimizacije¹³. Okvirnom odlukom se predviđa da žrtva ima pravo da u krivičnom postupku traži naknadu štete od učinioca, čime se izbegava odvojeni parnični postupak radi naknade štete. Odlukom se takođe navodi da će države članice postići učinioca da pruži adekvatnu naknadu štete žrtvi i da će države promovisati medijaciju u krivičnim predmetima.

Obavezna snaga Okvirne odluke o položaju žrtve iz 2001. godine potvrđena je indirektno u slučaju *Pupino*¹⁴ u kom se Sud pravde izjasnio da se Okvirna odluka može smatrati izjednačenom direktivama po obaveznosti pravila koje države članice moraju da primenjuju prioritarno u odnosu na nacionalno pravo.

U dokumentu koji sadrži ideje Evropske komisije kako bi se podstakla rasprava u vezi određenog pitanja (tzv. Zeleni papir) pod nazivom **Obeštećenje žrtava krivičnih dela**¹⁵ iz 2001. godine Evropska komisija iznela je niz ideja značajnih za ostvarivanje prava žrtava na naknadu iz državnog fonda, poput pregleda relevantnih pravila EU koji se odnose na ostvarivanje prava na naknadu iz posebnog državnog fonda, ispitivanja trenutnih mogućnosti za dobijanje naknade, sagledavanja potrebe, obima delovanja i mogućih inicijativa na nivou EU kako bi se podstakla naknada žrtvama i ispitivanje mehanizama koji bi olakšali pristup žrtava pravu na naknadu iz javnih fondova, kao i ostvarivanje tog prava u postupku prekogranične saradnje.

Na osnovu tih i sličnih aktivnosti pripremljena je **Direktiva Saveta Evropske Unije 2004/80/EC od 29. aprila 2004. godine** kojom se nameće obaveza državama članicama da uvedu nacionalne programe radi obeštećenja žrtava nasilja, ako je na njihovu štetu učinilac sa umišljajem izvršio krivično delo (član 1 Direktive). Direktiva ima za cilj da se olakša međusobna saradnja država članica i ujednači zaštita interesa i prava žrtava krivičnih dela na celom prostoru Unije u situaciji kada državljanin jedne članice strada kao žrtva takvog krivičnog dela na teritoriji druge države članice. On ima pravo da podnese zahtev za obeštećenje organu države članice u kojoj ima stalni boravak, bez obzira što mu je šteta prouzrokovana na teritoriji druge članice. Da bi to bilo moguće, nadležni organ u kojoj podnosilac zahteva trenutno boravi ima obavezu da pruži pomoć podnosiocu zahteva, u

---

¹³ Sekundarna viktimizacija znači naknadno pogoršanje posledica tzv. primarne viktimizacije (patnji koje žrtva trpi zbog toga što je prema njoj izvršeno krivično delo), zbog negativne ili neodgovarajuće socijalne reakcije osoba iz njenog socijalnog okruženja i predstavnika organa formalne kontrole. Žrtva može da bude izložena stigmatizaciji, socijalnoj izolaciji ili ponižavajućem saslušavanju, što dodatno kod nje pojačava posledice primarne viktimizacije.

¹⁴ Case C-105/03, *Pupino* [2005] ECR I-5285.

¹⁵ Commission of the European Communities, Green Paper – Compensation to crime victims, Brussels, 28.09.2001, COM(2001) 536 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52001DC0536&from=en>.

skladu sa članovima 5-11 Direktive. Provera podataka iz zahteva prepuštena je nadležnom organu države članice iz čijeg se fonda ostvaruje pravo na naknadu štete, koji će odlučiti o zahtevu. Stoga je od naročite važnosti uspostavljanje međusobne pravne pomoći i određivanje načina na koji se ostvaruje kontakt nadležnih organa (čl. 3-1, 2 i 16). Organi koji pružaju pomoć su odgovorni za: informisanje potencijalnih podnosilaca zahteva o programu naknade (član 4); pomoć podnosiocima u popunjavanju zahteva (član 5); prenošenje prijave organima koji odlučuju o zahtevu (član 6); upućivanje podnosilaca kako bi pribavili neophodne dodatne dokumente (član 8); pravnu pomoć organizovanjem saslušanja podnosioca, ako to zatraži organ nadležan da odluči o zahtevu (član 9). Organi zaduženi da odluče o zahtevu u obavezi su da potvrde prijem zahteva, obezbede kontakt osobu zaduženu za predmet (član 7) i da obaveste podnosioca zahteva i/ili njegovog pomoćnika o donetoj odluci (član 10). Prekogranični slučajevi se rešavaju primenom nacionalnih programa za naknadu štete žrtvama nasilja, shodno članu 12 Direktive iz 2004., pa je zato bilo neophodno da sve države članice uvedu slične programe.

Iz izveštaja Komisije koji je podnela Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu o primeni Direktive iz 2004. godine, vidljivo je da su samo petnaest članica u predviđenom roku ispunile svoje obaveze, a da Grčka i Italija jedine nemaju osnovane javne fondove za naknadu žrtvama nasilja¹⁶. U većini članica postoje javni fondovi za obeštećenje žrtava nasilja, iz kojih se isplaćuju naknade za teška krivična dela protiv života i tela, pod uslovom da je podneta krivična prijava. Pravo na naknadu je prekludirano rokom, a naknada se ostvaruje u okviru limitiranih raspona, pri čemu oštećeni koji doprinese izvršenju krivičnog dela ne može dobiti naknadu. Da bi se pomoglo oštećenima koji na teritoriji druge članice pretrpe štetu, pri čemu se suočavaju sa nepoznavanjem pravnog sistema i jezičkom barijerom, Odlukom Evropske komisije od 19. aprila 2006. godine ustanovljeni su standardni obrasci za

---

¹⁶ Izveštaj o primeni Direktive iz 2004. u: <https://db.eurocrim.org/db/en/doc/1093.pdf>, str.4 Izveštajem se prati uspostavljanje mehanizma, kako se obaveštavaju žrtve (internetom, brošurama i slično), koliko je podnetih zahteva i rešenih zahteva sa inostranim elementom i slično. Konstatuje se da postoji problem vezano za nedostatak obaveštenja, jezičke prepreke i nedostatak pravne pomoći (strana 6), da je broj podnetih zahteva relativno mali, uprkos povećanju u periodu od 2008. do 2010. a da se stopa usvojenih zahteva ne prelazi 10% (strana 6). Efikasnost postupka u kome se odlučuje o zahtevu varira unutar EU: postupak preliminarog ispitivanja zahteva traje do 4 nedelje, odlučivanje o njemu oko još 2 nedelje, a nekada se postupak produžava i do 6 meseci, uprkos korišćenju elektronske komunikacije i mogućnostima saslušanja putem video-linka (str. 7). Izgleda da sve zemlje, osim Grčke, u punoj meri ispunjavaju obaveze u pogledu posebnog programa za naknadu štete žrtvama nasilja (st.7). U zaključku Komisija konstatuje da su uglavnom usaglašeni materijalni uslovi za naknadu štete žrtvama nasilja, ali se uočavaju razlike u proceduri i praksi, insistira se na prevazilaženju jezičkih barijera i na redovnom dostavljanju podataka država članica (strane 10. i 11), Report from the Commission to the Council, the European parliament and the Eewuropean economic and social committee on the application of Council Directive 2004/80/EC relating to compensation to crime victims [SEC(2009) 495], Brussels, 20.4.2009 COM(2009) 170 final, <https://db.eurocrim.org/db/en/doc/1093.pdf>, 11. 5. 2018.

prijavljivanje i prosleđivanja zahteva žrtava krivičnih dela za obeštećenjem¹⁷.

Direktiva 2012/29 kojom su utvrđeni minimalni standardi prava, podrške i zaštite žrtava i kojom se zamenjuje Okvirna odluka iz 2001. godine¹⁸ se poziva na posebne odluke koje je Evropska unija već donela u određenim oblastima, na primer, zaštite žena od nasilja, sprečavanja nasilja u porodici, seksualnog iskorišćavanja dece i pedofilije, trgovine ljudima, terorizma i slično. Direktiva je samo jedan od niza akata donetih u sklopu tzv. III stuba prava Evropske unije kojim se podstiče ujednačavanje krivičnog i krivičnoprocesnog prava na prostoru te regionalne organizacije. Direktivom se propisiju minimalni standardi prava, podrške i zaštite žrtava krivičnih dela i zamenjuje Okvirna odluka Saveta EU 2001/220. Kada je reč o obeštećenju žrtava krivičnih dela, u Direktivi iz 2012. godine se pominje pravo na naknadu štete od učinioaca u krivičnom postupku (ako je to pravo predviđeno u nacionalnom zakonodavstvu), pravo naknade troškova i pravo potpore (za psihološki tretman, izdržavanje i slično), koje žrtva može da koristi nezavisno od toga da li je pokrenut krivični postupak i da li u tom postupku ostvaruje određenu procesnu ulogu.

Što se tiče prava žrtava po Direktivi iz 2012. ona se štite od trenutka kada *ex officio* nadležni državni organi pokrenu krivični postupak prema učinioцу krivičnog dela (sec. 22). S obzirom na to da se zakonodavstva država Evropske unije znatno razlikuju u pogledu formalnog statusa koji priznaju žrtvi u krivičnom postupku i obima tih prava, direktivu države članice treba da primene tako da njome dopune vlastito zakonodavstvo i šire omogućće ostvarivanje prava žrtava, ako im neko pravo nije garantovano (sec. 20). Postoji niz interesantnih pravila u kojima se, na primer, predviđa pravo žrtava na naknadu neophodnih troškova izazvanih aktivnim učešćem u postupku, uključujući tu i troškove punomoćnika (sec. 23 i 47), obaveza policije da žrtvi koja podnosi krivičnu prijavu uruči pisano obaveštenje iz kog se mogu ustanoviti tačni podaci o izvršenom krivičnom delu, mestu, vremenu, vidu i visini prouzrokovane štete, kao i činjenica da je nadležnom organu žrtva prijavila izvršenje krivičnog dela, kako bi efikasnije mogla ostvarivati svoja prava, na primer iz osiguranja (sec. 24), pravilo da se komunikacija sa žrtvom odvija elektronskom poštom ili čak i preko štampe ili zvanične internet stranice nadležnog organa, ako za tim ima potrebe (sec. 27).

U nizu odredbi (primera radi 27-33) predviđene su obaveze nadležnih organa da

---

¹⁷ Commission Decision 2006/337/EC of 19 April 2006 establishing standard forms for the transmission of applications and decisions pursuant to Council Directive 2004/80/EC relating to compensation to crime victims. <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/be00ad02-7e9c-4e85-9ecc-f9f82999a24e/language-en>, 11. 5. 2018.

¹⁸ Directive 2012/29 of European Parliament and Council of 25. October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA (OJ[2012] L 315, 14.11.2012, p. 57–73.

obaveštavaju žrtve o pravima i uslugama koje mogu koristiti, čak i o riziku od bekstva učinioca ili o pravu žrtve na žalbu protiv odluke o puštanju osuđenog na slobodu (ako im joj je takvo pravo priznato u nacionalnom zakonodavstvu). Takođe, insistira se na obavezi suda da pouči neuku stranku (sec. 34), na poštovanju prava na jezik (sec. 36), na potrebi organizovanja, davanja podrške i pomoći žrtvi i obaveštavanja žrtve o tom pravu (sec.37-40), a specijalna podrška i pravni status treba da se obezbede naročito osetljivim kategorijama žrtava, koje su žrtve nasilja njima bliskih osoba ili rodnog nasilja ili nisu državljani zemlje u kojoj je prema njima izvršeno krivično delo (sec. 38). Trebalo bi, prema Direktivi, obezbediti i mogućnost preispitivanja odluka policije ili javnog tužilaštva o nepokretanju krivičnog postupka prema učiniocu, s tim što o tome mora odlučiti drugo službeno lice, a ne ono koje je ranije odlučivalo (sec. 43). Odeljci 48-51 regulišu pravo na podnošenje zahteva za naknadu štete iz imovine proistekle izvršenjem krivičnog dela i u slučaju kada je viktimizacija usledila na teritoriji države članice čije državljanstvo žrtva nema (kada joj se mora obezbediti i posebna zaštita lične bezbednosti, pomoć i podrška). Naglašena je i potreba zaštite ličnog dostojanstva i privatnosti žrtava. Predviđena su pravila o saslušanju naročito osetljivih kategorija žrtava i sprečavanju rizika sekundarne viktimizacije i novog izvršenja krivičnog dela u slučajevima nasilja od osoba bliskih žrtvi, rodno-zasnovanog nasilja, seksualnog nasilja, „zločina mržnje“, terorizma, trgovine ljudima, u slučaju kada su žrtve deca ili kada je krivično delo izvršeno od organizovane kriminalne grupe (sec. 57-60). Postoji i obaveza organizovanja naročite obuke za nadležne organe koji dolaze u kontakt sa žrtvama (sec. 61). Predviđa se povezivanje sa nevladinim sektorom na obezbeđenju pomoći žrtvama, potreba organizovanja aktivnosti kako bi se žrtve motivisale da prijavljuju krivična dela i učiniocima i da sarađuju sa nadležnim organima u krivičnom postupku, neophodnost organizovanja zdravstvene i socijalne pomoći za žrtve, razvoj mehanizama za poravnanje žrtve i učinioca i upotpunjavanje ztvaničnih statistika podacima koji se odnose na žrtve. U direktivi su u kasnijim odredbama detaljno razrađena prava žrtava na obaveštenja i podršku (glava 2), prava u okviru krivičnog postupka (glava 3) i na zaštitu i priznavanje posebnih potreba za zaštitom (glava 4).

U poglavlju 3 (učestvovanje u krivičnom postupku) u Direktivi je, među drugim pravima žrtava, predviđeno pravo na zaštitne mere koje preduzimaju službe za popravlanje štete (član 12), radi pristupa sigurnim i stručnim službama žrtvama koje učestvuju u postupku za naknadu štete i u postupku poravnanja sa učiniocem. Žrtvi se garantuju prava na: pravnu pomoć (član 13), naknadu troškova za učešće u krivičnom postupku (član 14), povrat imovine

zaplenjene u toku krivičnog postupka (član 15). U članu 16. se garantuje pravo na odluku o naknadi štete od učinioca u okviru krivičnog postupka. Države članice treba da osiguraju da žrtve da u okviru krivičnog postupka imaju pravo na odluku o naknadi štete od učinioca, u razumnom roku, osim ako je nacionalnim pravom predviđeno da se takva odluka mora doneti u drugom pravnom postupku (st. 1). U tom smislu, države su obavezne da primenjuju mere kojima bi učinioce podsticali da naknade štete žrtvama (st. 2. navedenog člana).

Direktiva je stupila na snagu momentom objavljivanja u službenom glasilu Unije, s tim što su konkretna uputstva za njenu primenu sadržana u posebnoj Direktivi donetoj 16. novembra 2015¹⁹. Države članice imaju obavezu da jednom u tri godine dostavljaju Evropskoj komisiji statističke podatke i izveštaje o položaju žrtava počevši od 16. novembra 2017.

Uredba o nadležnosti i priznavanju i izvršenju presuda u građanskim i trgovačkim stvarima (Brisel I)²⁰ koja se primenjuje od 2015. godine predviđa da žrtva krivičnog dela može podneti tužbu radi naknade štete pričinjene krivičnim delom sudu u kome se vodi krivični postupak protiv učinioca tog krivičnog dela, ako je tako propisano u nacionalnom pravu države članice EU. Žrtva je takođe ovlašćena da traži izvršenje presude kojom joj je dosuđeno potraživanje naknade štete protiv učinioca u drugoj državi članici EU. Uredba je doneta kako bi se olakšala međusobna saradnja u izvršenju građanskih stvari.

Praksa Evropskog suda za ljudska prava - zaštita prava oštećenih krivičnim delom

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (dalje EK) izričito ne uređuje položaj žrtve i oštećenog u krivičnom postupku. To je razlog što su i Komisija i Evropski sud za ljudska prava (dalje Evropski sud) dugo vremena odbijali sve tužbe žrtava krivičnih dela kao nedopustive sa obrazloženjem da nemaju pravo podneti predstavku Evropskom sudu zato što njena prava nisu povređena. Kroz kasniju sudsku praksu u kojoj je Evropski sud postepeno počeo da zahteva od država ne samo da se uzdrže od kršenja osnovnih ljudskih prava, nego i da preuzmu aktivnosti na zaštiti osnovnih prava svojih građana, došla su do izražaja drugačija shvatanja. U skladu sa članom 1. Konvencije, žrtva bi se mogla pozivati na pravo da učinilac bude osuđen ako mu se utvrdi krivica²¹, ali je problem taj što žrtva nema procesni status i samim tim lišena je bilo kakvih procesnih prava. Postavlja

---

¹⁹ Tekst dostupan na: http://ec.europa.eu/justice/criminal/files/victims/guidance_victims_rights_directive_en.pdf, pristup. 17. 6. 2016.

²⁰ Council Regulation (EC) No 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (Brussels I), *OJ L 12*, 16.1.2001, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133054>.

²¹ Na primer, Evropski sud je u slučaju *X i Y. protiv Holandije* ustanovio da zbog nedostataka pravne regulative u holandskom Krivičnom zakoniku nije mogao biti kažnjeno lice koje je seksualno zlostavilo devojčicu i zaključio je da to predstavlja povredu prava na privatni život, prema čl. 8. EK (predstavka br.8978/80, presuda od 26. marta 1985. godine).

se pitanje da li se na žrtve može odnositi član 13. EK u kome se garantuje svakome onom čija su prava i slobode garantovane EK povređeni, pravo na delotvoran pravni lek pred domaćim državnim organima, čak i u slučaju kada su tu povredu učinila lica koja su delovala u službenom svojstvu. Na taj način bi žrtvi bilo omogućeno da se poziva na povrede članova 2-8. EK u situaciji kada službena lica iz policije, javnog tužilaštva ili suda nisu sprovela efikasno službene radnje povodom krivičnog dela kojim je bila viktimizirana. I ovde postoji formalna prepreka zato što žrtva, da bi podnela predstavku Evropskom sudu, treba prethodno da iscrpi sva procesna sredstva na nivou domaćeg zakonodavstva koja joj stoje na raspolaganju radi zaštite vlastitog prava. Po pravilu, krivičnoprocesno pravo ne dopušta žrtvi da zahteva krivično gonjenje (osim kada može biti privatni tužilac), nego joj samo dozvoljava da podnese krivičnu prijavu nadležnim organima.

U praksi Evropskog suda, u skladu sa EK, pravi se razlika između dužnosti države da kroz delovanje krivičnog pravosuđa zaštititi pravni dobra građana (pa tako i žrtava) od obaveze da se građanima pruže drugi oblici pravne zaštite pred krivičnim sudovima. Kada se radi o dužnosti zaštite pravnih dobara građana, Evropski sud često ukazuje na to da su države dužne da pokrenu i sprovedu “celovitu i efikasnu istragu” povodom kršenja nečijeg prava garantovanog EK, a pre svega prava na život (čl. 2), zabrane mučenja, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja (čl. 3.), zabrane ropstva i prisilnog rada (čl. 4.), prava na slobodu i ličnu sigurnost (čl. 5.) i prava na poštovanje privatnog i porodičnog života (čl. 8.). U pogledu obaveze da se građanima pruže drugi oblici pravne zaštite pred krivičnim sudovima (da se omogući učešće oštećenog u ulozi privatnog ili supsidijarnog tužioca ili da se obešteti oštećeni u svojstvu građanske stranke ili kao umešač u pridruženom (adhezionom) postupku), EK ne predviđa u dužnost država da garantuju ostvarenje navedenih procesnih prava oštećenog, predviđenih nacionalnim zakonodavstvom. Međutim, kada je u nacionalnom pravu predviđena mogućnost da se u krivičnom postupku odlučuje i o zahtevu oštećenog na naknadu štete, onda se takav postupak može smatrati postupkom u kojem se utvrđuju “prava i obveze građanskopravne prirode” iz čl. 6. st. 1. EK, te je moguće da oštećeni postigne zaštitu svojih prava pred Evropskim sudom po tom osnovu.

Iz navedenog proizilazi da se procesnim pravima lica oštećenih krivičnim delom (u svojstvu supsidijarnih, privatnih tužilaca ili sa pravom na naknadu štete u krivičnom postupku) Evropski sud za ljudska prava (dalje Evropski sud) ne bavi posebno, nego samo u širem okviru ostvarivanja prava oštećenih u kaznenom postupku ili drugom pravnom postupku u kome oštećeni ima pravo da podnese građanski zahtev za naknadu štete uzrokovane krivičnim delom. O pravima oštećenog Evropski sud se izjašnjava ispitujući da li

je na štetu oštećenog (podnosioca predstavke) povređen član 6. st. 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (dalje EK), koji proklamuje pravo na pristup sudu u okviru prava na pravično suđenje u korist titulara građanskih prava i obaveza, kao i svakog onog protiv koga je podneta neka kaznena optužba. Da bi došla u obzir primena člana 6. st. 1. EK na situacije u kojima je u krivičnom postupku odlučivano o privatnom zahtevu za naknadu štete potrebno je da krivični ili drugi postupak u kome se odlučuje o tom zahtevu ispunjava sve kvalitativne karakteristike parničnog postupka, shodno načelima tog postupka. Pored toga, potrebno je da su zadovoljena dva uslova u konkretnom slučaju: da je ishod krivičnog postupka odlučujući za građanski postupak, tj. da postoji međuzavisnost predmeta krivičnog i pridruženog postupka i da je (mogao biti) istaknut privatni zahtev za naknadu štete.

Evropski sud u svojim presudama zauzima stav da pravo oštećenog na pokretanje postupka nije apsolutno, pa tako „smatra da je u takvim predmetima (u kojima predstavku podnosi oštećeni) primenljivost člana 6 dosegla svoje granice. Sud primećuje da Konvencija ne daje bilo kakvo pravo, kako je zahtevao podnosilac predstavke, na „privatnu osvetu“, niti na *actio popularis*. Shodno tome, pravo da treća lica budu krivično gonjena ili osuđena za krivično delo se ne može samostalno zahtevati: to je neodvojivo od primene prava oštećenog da pokrene građanski postupak u skladu s domaćim pravom, čak i da je jedini cilj dobijanje simboličkog obeštećenja ili zaštita građanskog prava, poput prava na „dobar ugled“²².

Znači, kada se pravima žrtava ili oštećenih kao potencijalnih/supsidijarnih tužilaca, Evropski sud to ne čini iz aspekta poštovanja njihovih prava u krivičnom postupku vezano za član 6. st. 1., nego se ograničava na civilnopravni aspekt ispitujući da li su poštovane garancije navedenog člana EK u procesu odlučivanja o građanskim pravima i obavezama. Evropski sud zato preispituje u svakom slučaju da li se posebni postupak u kome se navodno krše prava oštećenog može smatrati kao postupak građanske prirode, kako je izneo u presudi u slučaju *Gorou protiv Grčke*²³, odnosno kao postupak odlučivanja o građanskim pravima oštećenog (slučaj *Helmerts protiv Švedske*²⁴) ili procenjuje *ratione materiae* da li predmet o kome odlučuje potpada pod član 6. st. 1. EK u pogledu prava na pravično suđenje u postupku odlučivanja o građanskim pravima i obavezama, kao u slučaju *Perez protiv Francuske*²⁵.

---

²² *Perez v. France*, predstavka br. 47287/99), presuda od 12. 2. 2004, 70. tačka obrazloženja presude.

²³ *Gorou v. Greece (nr. 2)*, predstavka br. 12686/03, presuda od 20. 3. 2009. godine, 24. tačka obrazloženja.

²⁴ *Helmerts v. Sweden*, predstavka br. 11826/85, presuda od 29. 10. 1991., Series A No. 21 2-A, 29. tačka obrazloženja.

²⁵ *Perez v. France*, predstavka br. 47287/99), presuda od 12. 2. 2004, 57. tačka obrazloženja presude.

Prema tome, Evropski sud procenjuje uvek da li je do kršenja prava oštećenog došlo u posebnom postupku koji pokazuje karakteristike građanskog, odnosno da li je u tom postupku odlučivano o građanskim pravima i obavezama na osnovu odredbi građanskog prava. Zapaža se da je u ranijoj sudskoj praksi Evropskog suda navedeni formalni uslov (da se postupak u kome je odlučivano može smatrati nekom vrstom posebnog građanskog postupka) imao veliki značaj, tako da je odluka suda da li se na oštećenog odnosi član 6. st. 1. EK ili ne uvek zavisila od toga koju je vrstu postupka oštećeni (podnosilac predstavke) koristio u nacionalnom pravnom poretku radi zaštite svojih prava i da li taj postupak ima karakteristike građanskog. Samo ako se predstavka oštećenog temeljila na sprovedenom građanskom postupku, smatralo se da je moguća zaštita ljudskih prava oštećenog krivičnim delom na osnovu člana 6. st. 1. EK²⁶. Vremenom je Evropski sud odstupio od isključivog formalnog kriterijuma i razvio praksu da prema materijalnom, sadržinskom kriterijumu (građanskom karakteru predmeta o kome se odlučivalo u postupku), bez obzira na to da li se o tom predmetu spora odlučivalo u kaznenom ili nekom drugom postupku, procenjuje da li se mogu prava podnosioca predstavke (oštećenog krivičnim delom) štititi po osnovu člana 6. st. 1. EK.²⁷ Na osnovu opisane prakse Evropskog suda prihvaćeno je da oštećenom krivičnim delom ne pripada apsolutno ljudsko pravo na krivično gonjenje, niti na pridruživanje u krivičnom postupku i da se, sledstveno tome, ne može pozivati na pravo po kome bi mogao, svojim učestvovanjem u postupku, da ishoduje krivičnu osudu učinioca. Pravo oštećenog (žrtve krivičnog dela) kao ljudsko pravo razmatra se u okviru člana 6. st. 1. EK samo ako je bilo obuhvaćeno odlukom o njegovim civilnim pravima, tj. ako je neraskidivo povezano sa ostvarivanjem prava oštećenog da pokrene parnični postupak radi naknade štete po domaćem pravu, pa makar u cilju postizanja simbolične naknade, satisfakcije ili zaštite prava ličnosti²⁸.

Iz tumačenja Evropskog suda po kome je svrha primene člana 6. EK ograničena na građanske interese oštećenog proizilazi, sa druge strane, da bi oštećeni mogao tražiti zaštitu svog prava po članu 6. EK čak i u situacijama kada još nije podneo zahtev na naknadu štete (ali na to ima pravo po domaćem pravu), osim ako se izričito tog prava odrekao²⁹. Posebno je

---

²⁶ Zaključak Evropske komisije za ljudska prava donet 4. 10. 1976. u slučaju *X. v. Germany* (predstavka br. 7705/76).

²⁷ Potpuniji pregled sudske prakse Evropskog suda u pogledu procene građanskopravne prirode postupka u kome se odlučuje o pravima oštećenog naveden je u tačkama 47. – 56. obrazloženja sudske presude u navedenom slučaju *Perez protiv Francuske*.

²⁸ Simbolična priroda zahteva za naknadu štete razrađena je u presudi u slučaju *Moreira deAzevedo v. Portugal*, presuda od 23. oktobra 1990 (Series A no. 189), tačka 66. obrazloženja, a potom i u slučajevima *Gorou protiv Grčke* (br. 2), obrazloženje tač. 24.–26., *Perez protiv Francuske*, tač. 70. i u jednoj od novijih presuda *Perak protiv Slovenije*, donetoj 1. 3. 2016 (tač. 32. i 33. obrazloženja).

²⁹ Presuda u slučajevima *Perez protiv Francuske*, obrazloženje 70. tačka, presuda u slučaju *Perak protiv Slovenije*, 33. tačka obrazloženja.

značajno to što Evropski sud ne smatra presudnom okolnost što oštećeni, osim u krivičnom postupku, pravo na naknadu štete u svakom slučaju može ostvarivati u svojstvu tužioca u parničnom postupku, naročito ako je kasnije pokretanje parničnog postupka veoma uslovljeno krivičnim postupkom, na primer, u tom smislu da se ne mogu izvoditi dokazi u parničnom postupku dok se ne sačeka sa pravosnažnim okončanjem krivičnog postupka³⁰. Ključni kriterijum po kome se procenjuje civilnopravna priroda postupka, na koji se ukazuje u obrazloženju presude u slučaju *Perez protiv Francuske* (tačka 70.), jeste da je ishod krivičnog postupka presudno uticao na građanska prava oštećene, a taj kriterijum će svakako biti ispunjen kada oštećeni učestvuje u krivičnom postupku kao supsidijarni tužilac ili podnosilac imovinskopravnog zahteva.

Evropski sud je u pojedinim slučajevima stao na stanovište da krivični postupak presudno utiče na ostvarivanje građanskih prava oštećenog, na primer, kada se oštećeni javlja u ulozi građanske (privatne) stranke (u romanskom pravnom modelu krivičnog postupka), kako bi ostvario svoje interese u pogledu naknade štete. Tako je u obrazloženju presude u slučaju *Perez protiv Francuske* Evropski sud čitavo jedno poglavlje pod naslovom „Novi pristup“ posvetio analizi načina na koji se oštećeni uključuje u krivični postupak, prema francuskom pravu, pa je u tački 63. utvrdio da nije neophodno da se oštećeni koristio pravom da podnese zahtev za naknadu štete u krivičnom postupku da bi se mogao pozvati na kršenje prava na pravično suđenje, konstatujući (u tački 64) da je oštećena samim tim što se konstituisala kao građanska stranka, prema pravilima francuskog krivičnoprocesnog prava, ispoljila svoj interes da ishoduje osuđujuću presudu u krivičnom postupku i da ostvari zahtev za naknadu štete. Drugačije je u slučajevima kada je oštećenom odbačen zahtev da se konstituiše kao privatna stranka. U slučaju *Ernst i drugi protiv Belgije*³¹, Evropski sud je, zastupajući stav da oštećenom ne pripada apsolutno pravo na pridruživanje krivičnom gonjenju, u situaciji kada je istražni sudija u Belgiji odbacio zahtev podnosioca predstavke za učešćem u krivičnom postupku u svojstvu oštećenih, a državni tužilac je obustavio postupak pred Apelacionim sudom koji se po njihovoj tužbi vodio prema pojedinim nosiocima pravosne funkcije. U obrazloženju presude (naročito tačke 54 i 55) sud se upravo zaklonio za argument da je žrtve, osim prava na pridruživanje krivičnom postupku u svojstvu građanske stranke, imaju mogućnost da podnose zahtev za naknadu štete u građanskom postupku, pa tako i podnosioci predstavke postupcima države Belgije nisu bili lišeni svakog mogućeg oblika tužbe za naknadu štete, koju su mogli podneti u parnici.

---

³⁰ Presude: *Perez protiv Francuske*, 66. tačka obrazloženja, *Perak protiv Slovenije*, 34. tačka obrazloženja.

³¹ *Ernst and Others v. Belgium*, predstavka 33400/96, presuda od 15. jula 2003. godine.

Ako je jasno da je u romanskom pravnom sistemu konstituisanje oštećenog kao privatne stranke sa zahtevom za naknadu štete osnovni način kako se oštećeni uključuje u krivični postupak, ostaje da se ispita kako Evropski sud procenjuje uslov da učešće oštećenog u krivičnom postupku uslovljava ostvarivanje njegovih građanskih prava, u onim pravnim sistemima u kojima oštećeni nema status privatne stranke ili podnosioca imovinskopravnog zahteva. Zato je značajna presuda u slučaju *Helmerts protiv Švedske*, naročito tačka 30. obrazloženja presude, u kojoj je Evropski sud zauzeo stav da se postupak povodom koga je oštećeni podneo predstavku ticao građanskih prava oštećenog, zato što je oštećeni kao privatni tužilac pokrenuo protiv učinioca krivični postupak za klevetu baš zato što je ishod eventualne tužbe za naknadu štete zavisio od osude optuženog za to krivično delo³².

Slično prethodno navedenom slučaju, u predmetu *Kordova protiv Italije (br. 1)*³³ Evropski sud je stao na stanovište da je Italija prekršila na štetu podnosioca predstavke pravo na pravično suđenje (pravo na pristup sudu u smislu člana 6. st. 1 EK), zato što je podnošenje krivične prijave i pridruživanje podnosioca predstavke krivičnom gonjenju kao oštećenog u svojstvu građanske stranke predstavljalo obuhvatalo njegovo građansko pravo (pravo na zaštitu ugleda), kako stoji u tački 49. obrazloženja, a postupak protiv optuženog je obustavljen na osnovu rezolucije kojom mu je država dala imunitet, čime je podnosilac predstavke sprečen da ostvaruje pravo na naknadu štete i u krivičnom i u građanskom postupku (tačke 50, 63-66. obrazloženja presude u navedenom slučaju).

Na osnovu sličnih argumenata Evropski sud je odlučio i u slučaju *Perak protiv Slovenije*, dozvolivši da se oštećeni štiti članom 6. st. 1. EK. U navedenom slučaju se takođe radilo o pokretanju krivičnog postupka za klevetu, pri čemu je podnosilac predstavke (oštećeni klevetom) bio neuspešan u tom postupku, a za imovinskopravni zahtev je upućen na parnični postupak. Evropski sud je prihvatio da se na podnosioca predstavke proteže primena člana 6. st. 1. EK, zato što je pravo na naknadu štete podnosioca predstavke zavisilo od ishoda krivičnog postupka koji je vodio. Pri toj oceni nije bila od značaja činjenice da li je privatna tužba bila utemeljena ili ne niti okolnost da privatni tužilac (podnosilac predstavke) nije bio uskraćen za mogućnost da u parničnom postupku ostvaruje pravo na naknadu štete. Kako se vidi, povezanost krivičnog postupka sa zaštitom građanskih prava oštećenog, tj. prava ličnosti

---

³² U navedenom slučaju nemački državljanin g. Helmers koji je kao profesor radio na fakultetu u Švedskoj nije bio izabran u novoj akademskoj godini za profesora. On se neuspešno žalio ustanovi i prosvetnim vlastima, smatrajući da je bio diskriminisan u postupku izbora, a potom je podneo krivičnu prijavu protiv određenih lica koja su učestvovala u konkursu, ometajući njegovu kandidaturu, ali je krivična prijava odbačena. Na kraju je g. Helmers pokušao da kao privatni tužilac pokrene krivični postupak za klevetu protiv učinioca koji je uspeo da nagovori druge da ga ne izaberu na poziciju profesora, ali je sud doneo oslobađajuću presudu.

³³ *Cordova v. Italy (Br. 1)*, predstavka 40877/98, presuda od 30. januara 2003. godine .

(pravo na ugled) razlog je što, primenom sadržinskog kriterijuma, EK smatrao da se u ovom slučaju oštećeni može pozivati na zaštitu člana 6. EK³⁴.

Navedeni primeri pokazuju da u situacijama kada domaći pravni poredak daje oštećenom status potencijalnog tužioca sa mogućnošću da preuzme krivično gonjenje, ako javni tužilac odustane od krivičnog gonjenja, treba voditi računa da je u judikaturi Evropskog suda postoji već dobro uobličena praksa po kojoj oštećeni, kada učestvuje u krivičnom postupku čini to da bi ostvarivao svoje građanske interese, pa tako i krivični sud, kada sudi u krivičnoj stvari koja tangira civilne interese oštećenog, u suštini supsidijarno sudi i o građanskim pravima tog lica zato što će redovno odluke krivičnog suda značajno uticati na ostvarivanje prava oštećenog na naknadu štete. Uvek u takvoj situaciji, na osnovu kriterijuma *ratione materiae*, Evropski sud može prihvatiti da se na oštećenog proteže zaštita po osnovu člana 6. st. 1. člana EK.

U slučaju *Janković protiv Hrvatske*³⁵, Hrvatska je proglašena odgovornom za neefikasnost krivičnog mehanizma i nečinjenje koji je prekršila član 8. EK na štetu podnosioca predstavke. Podnosilac predstavke je tražila pokretanje istrage (aktivnost javnog tužilaštva) da ispita radnje učinioca koje se jednim delom mogu pravno kvalifikovati kao krivično delo za koje se goni po privatnoj tužbi, a drugim delom kao krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti i priložila je medicinsku dokumentaciju kojom je raspolagala. Njen zahtev je odbačen kao nepotpun, bez detaljnijih obrazloženja, a dalje aktivnosti u proveravanju navoda oštećene koja je tvrdila da je žrtva nasilničkog napada učinioca nisu preduzete. U međuvremenu je zastarelo njeno pravo na podnošenje privatne tužbe. Konstatujući povredu člana 8. EK, sud je stao na stanovište da postoje propusti hrvatskih državnih organa da ispituju navode o preduzetom aktu nasilja povodom koga je oštećena podnela krivičnu prijavu.

U skladu sa stavovima Evropskog suda da oštećenom ne pripada apsolutno pravo na pokretanje postupka niti na pridruživanje krivičnom postupku u status građanske stranke jeste i stav da nema povrede člana 6. stava 1. EK ako je nacionalnim pravom ograničeno pravo oštećenog da podnosi žalbu na odluku o obustavi krivičnog postupka Kasacionom sudu za

---

³⁴ Presuda u slučaju *Perak protiv Slovenije*, 34. i 35. tačka obrazloženja.

³⁵ *Jankovic v. Croatia*, 38478/05, 5. mart 2009. godine, naročito tačke 48-58 obrazloženja u kojima se objašnjava činjenični osnov slučaja i propusti tužilaštva i suda da preduzmu radnje kako bi ispitali navode o aktu nasilja sadržane u krivičnoj prijavi oštećene.

razliku od obima prava na žalbu koje je priznato javnom tužiocu³⁶. Isti stav sud zauzima i u drugim slučajevima, slažući se sa državom da oštećeni može biti ograničen u (obimu) prava na žalbu na sudsku odluku kojom se krivični postupak obustavlja ili na oslobađajuću presudu i da ne treba biti izjednačen u tom pogledu sa javnim tužiocem. U tom pogledu je interesantna presuda u navedenom slučaju *Gorou protiv Grčke* u kojoj je sud konstatovao da po grčkom ZKP-u oštećeni kao građanska stranka u krivičnom postupku ne raspolaže pravom žalbe na oslobađajuće presude po zbog pogrešno primenjenog prava, ali se Evropski sud ipak upustio u ispitivanje prakse u kojoj tužilac uobičajeno “odobrava” molbe oštećenih da javni tužilac, kao aktivno legitimisano lice, uloži žalbu po tom osnovu. Javni tužilac obično daje kratki komentar na molbu oštećenog, kada “odbija” da po vlastitoj inicijativi podnese žalbu. Shodno tome, kratka beleška koju je javni tužilac napisao rukom u konkretnom slučaju *Gorou protiv Grčke* služi samo kao informacija oštećenom o diskrecionoj oceni tužioca, jer tužilac nije u obavezi da opravdava svoj odgovor; nametnuti tužiocu obavezu da daje iscrpnije obrazloženje značilo bi dodatan teret za tužioca koji se ne podrazumeva imajući u vidu procesni položaj građanske stranke u pogledu mogućnosti ulaganja žalbe zbog pogrešne primene materijalnog prava (tač. 42 obrazloženja navedene presude).

Oštećeni mora u krivičnom postupku aktivno da koristi svoja prava. Zanimljiv je slučaj *Sotani protiv Italije*³⁷ u kome se podnosilac predstavke, između ostalog, žalio na osnovu člana 6. st. 1. i člana 13 EK da je javni tužilac propustio da naloži obavljanje sudske obdukcije tokom prethodne istrage. Evropski sud je konstatovao da po italijanskom pravu oštećeni mogu da se pridruže postupku kao građanske stranke tek posle pripremnog ročišta, dok u fazi prethodne istrage imaju izvesna prava, na primer, da od tužioca zahtevaju da zatraži od istražnog sudije da odmah izvede dokaze i da zatraže imenovanje vlastitog punomoćnika koji bi ih zastupao. Kako je sud ustanovio da se korišćenje tih prava može pokazati bitnim za delotvorno učesće u postupku u svojstvu oštećenog kao građansko-pravne stranke, posebno ukoliko, kao u ovom predmetu, određeni dokazi verovatno gube vrednost protokom vremena, a ne postoji mogućnost njihovog pribavljanja u kasnijim fazama postupka, sud je stao na stanovište da je član 6. st. 1. EK člana 6 Konvencije primenljiv u ovom predmetu. Međutim, odbio je predstavku podnosioca u tom delu zato što se podnosilac nije obratio javnom tužiocu zahtevom da traži od istražnog sudije izvođenje dokaza čime je propustio da iskoristi pravni lek koji mu je stoji na raspolaganju prema domaćem pravu (tačka 2. obrazloženja presude).

---

³⁶ *Berger v. France*, predstavka 48221/99, presuda od 3. decembra 2002. godine (tač. 35 i 38. Obrazloženja presude).

³⁷ *Sottani v. Italy*, predstavka br. 26775/02, odluka od 24. februara 2005. godine.

Kada odlučuje da li postoji povreda na pravično suđenje po članu 6. st. 1. Evropski sud procenjuje da li su prava oštećenog, koja mu se priznaju po zakonu, bila ograničena u toj meri da bi to predstavljalo prekomerno mešanje u njegovo pravo na pravično suđenje ili ne. Tako je u slučaju *Mene protiv Francuske*³⁸ utvrdio da prekomernog mešanja nema, kada je podnosilac predstavke (oštećeni u svojstvu građanske stranke koga nije zastupao punomoćnik) bio onemogućen da u fazi istrage pregleda spise, što je po zakonu dopušteno braniocu ili punomoćniku, koji su obavezani tajnom, dok to oštećeni nije, a smisao zakonske odredbe po kojoj se isključuje pravo oštećenog da lično izvrši uvid u spise jeste sačuvati tajnost istrage (obrazloženje t. 48-52). Suprotno opisanom slučaju, u predmetu *Čene protiv Francuske*³⁹, sud je ustanovio da postoji povreda člana 6. st. 1. EK na koju se poziva podnosilac predstavke, koji je navodio da pre rasprave ni on, ni advokat koji ga je zastupao u savetima nisu dobili nikakvo saopštenje u vezi izveštaja savetnika izvestioca, dok je taj dokument dostavljen državnom tužiocu (*Avocat-general*). Sud je podsetio da je drugi deo izveštaja savetnika, koji sadrži pravnu analizu namenjenu većanju suda, mogao ostati poverljiv, ali da je prvi deo izveštaja u kome su izlaganja o činjenicama, postupku i sredstvima za poništenje presude i koji ne podleže tajnosti većanja, trebalo da pod istim uslovima bude saopšten i strankama i državnom tužiocu (tač. 20-23 obrazloženja presude u prethodno navedenom slučaju).

Evropski sud se takođe upušta i u ocenu prekomernog trajanja postupka kao razloga za postojanje povrede člana 6. st. 1. i u vezi sa tim ispituje da li je postupak bio složen ili ne, da li je bilo značajnijih neaktivnosti državnih organa ili su radnje oštećenog ili neki drugi razlozi mogli uticati na neefikasnost tog postupka. Tako je u slučaju *Tomazi protiv Francuske*⁴⁰ Evropski sud ustanovio da su sudske vlasti i javni tužilac većim delom odgovorne za neefikasnost sudskog postupka, koji nije bio preterano složen, dok podnosilac predstavke, time što je osporio odluku o obustavi postupka i tražio od suda da sprovede naknadnu istragu, nije doprineo odugovlačenju postupka. Stoga je Evropski sud presudio u korist podnosioca predstavke da postoji povreda člana 6. st. 1. EK. Međutim, u slučaju *Kalveli i Cilio*⁴¹ sud je zauzeo stav da nema povrede člana 6. st. 1. EK, jer je postupak bio složen, a nisu postojali periodi značajnih neaktivnosti državnih organa koji bi uticali na prekomerno trajanje krivičnog postupka.

---

³⁸ *Menet v. France*, predstavka 39553/02, presuda od 14. juna 2005. Godine.

³⁹ *Chesnay v. France*, predstavka br. 56588/00, presuda od 12. oktobra 2004. godine.

⁴⁰ *Tomasi v. France*, predstavka br. 12850/87, presuda od 27. avgusta 1992. godine.

⁴¹ *Calvelli and Ciglio v. Italy* [GC], predstavka br. 32967/96, presuda od 17. januara 2002. godine.

UPOREDNOPRAVNA ANALIZA

Procesni položaj oštećenog kao podnosioca tužbe za naknadu štete u krivičnom postupku razlikuje se u zakonodavstvima romanskog i germanskog podtipa kontinentalnog prava. Obe grupe zakonodavstava su poslednjih decenija, pod uticajima iz *common law* sistema, trpela preobražaj u pravcu uvođenja adverzijalne strukture krivičnog postupka. Međutim, u pogledu procesnog položaja oštećenog zadržana su tradicionalna rešenja. Položaj oštećenog, slično kao u francuskom pravu, regulisan je u italijanskom, belgijskom i španskom pravu. Bez obzira na to, francuski institut konstituisanja oštećenog kao procesne stranke u krivičnom postupku podnošenjem tužbe za naknadu štete (*l'actio civile*) jedini je i važan izuzetak u kontinentalnom pravu u kome se takva tužba uobičajila kao redovni deo krivične procedure. Razloga za to ima više: duga tradicija, čvrsto inkorporisan položaj oštećenog – podnosioca građanske tužbe u krivičnu proceduru, i konačno, praktični efekti procesne ekonomije, jer je krivični postupak jeftiniji po oštećenog i brži nego parnični, a odluka krivičnog suda deluje obavezujuće nego presuda parničnog suda. Otuda se francuski krivični postupak smatra idealnim primerom koji demantuje sve prigovore o inkompatibilnosti građanske i krivične procedure, koja onemogućava ostvarenje i građanskog i krivičnog zahteva u istom postupku. Uz zakonodavstvo Francuske koje se izdvaja kao primer dobre prakse, istraženo je i pravo Italije, baš zato što odlukom Suda pravde po tužbi Evropske komisije 2016. godine Italija osuđena zbog neusklađenosti zakonodavstva sa direktivama EU u pogledu ostvarivanja prava žrtava nasilja na naknadu štete.

Drugu grupu zakonodavstava čine ona koja pripadaju germanskom podtipu kontinentalnog prava, kojima pripada i krivičnoprocesno zakonodavstvo Srbije. U njima je drugačije regulisan procesni položaj oštećenog krivičnim delom. U krivični postupak u kome javna optužba ima monopol, a javni tužilac status procesne stranke, oštećeni se može uključiti jedino u svojstvu sporednog umešača (kao potencijalni tužilac), a po odustanku javnog tužioca od gonjenja, pod uslovima propisanim zakonom može preuzeti gonjenje kao ovlašćeni tužilac (tzv. supsidijarni tužilac). Nezavisno od tog svojstva tzv. uzgrednog tužioca, licu oštećenom krivičnim delom (neposrednoj žrtvi, posrednim žrtvama – bračnom drugu, rodbini poginulog i drugim licima koja trpe materijalni gubitak usled izvršenja krivičnog dela), priznaje se pravo na isticanje građanske tužbe za naknadu štete u krivičnom postupku (oštećeni sa imovinskopравnim zahtevom). Pod uslovima predviđenim zakonom, oštećeni može učestvovati u istom krivičnom postupku i u procesnoj ulozi svedoka. Posebno, moguće je da oštećeni bude jedini ovlašćeni tužilac kada se krivični postupak vodi za krivična dela za koja su predviđene lakše kazne i koja u većoj meri ugrožavaju lični nego javni interes. Sva

ova procesna rešenja, koja su po tradiciji bila prihvaćena i u ranijem jugoslovenskom zakonodavstvu svojstvena su ne samo zakonodavstvu Republike Srbije, nego i drugim zakonodavstvima u kojima je uloga oštećenog koncipirana po ugledu na germansku podvarijantu kontinentalnog pravnog sistema. Tako se ova osnovna sličnost u pogledu mnogostrukih procesnih uloga oštećenog uočava kada se porede rešenja nemačkog, švajcarskog, austrijskog, grčkog, kiparskog, turskog, pa i svih pravih sistema drugih republika osamostaljenih iz nekadašnje SFRJ. Ova činjenica daje još veći značaj prikazu nemačkih procesnih rešenja usmerenih na ostvarivanje prava oštećenog u krivičnom postupku.

Ipak, kada se, nezavisno od procesne pozicije oštećenog, istraživački fokus usmeri na ostale vidove zaštite interesa žrtava krivičnog dela, uočavaju se važne razlike između nemačkog i srbijanskog prava, jer u Republici Srbiji ne postoje ni zakonska rešenja koja se odnose na obeštećenje žrtava nasilja i krivičnopravnu medijaciju, niti je razvijena šira društvena akcija na zbrinjavanju žrtava. I eto drugog važnog razloga zbog kojih je potrebno upoređivati zakonodavstvo SR Nemačke i Republike Srbije.

Dopunski, analizirano je i zakonodavstvo Holandije koje čini prelaz od romanskog ka germanskom podtipu pravnog sistema, kada je u pitanju procesni status podnosioca imovinskopravnog zahteva. Ono je interesantno zato što predviđa osobene mehanizme koji omogućavaju brzu naknadu oštećenih u toku krivičnog postupka, pri čemu se naknada daje iz posebnih fondova i time koriguje nedostatke tradicionalnog postupka pridruživanja oštećenog krivičnom postupku podnošenjem zahteva za naknadu štete. Uporednopravna analiza obuhvata i zakonodavstvo Slovenije, koje prihvata rešenja veoma slična srbijanskim, ali njihove nedostatke prevazilazi razvijenom sudskom praksom u pogledu primene odredbi o imovinskopravnom zahtevu. Zakonodavstvo Slovenije je takođe harmonizovano sa pravom EU, tako da može da se preporuči kao dobar primer stranog zakonodavstva. Iz istog razloga analizirano je i pravo Hrvatske, u kome je izmenama u Zakonu o kaznenom postupku određen procesni status žrtve krivičnog dela, pored oštećenog, što je osobeno rešenje, a pored toga je pojačan položaj žrtve krivičnog dela saglasno relevantnim direktivama EU.

Francuska

Definicije žrtve i oštećenog. U francuskom pravu pojam žrtve odgovara oštećenom krivičnim delom (*personne lésée*). Odredbom člana 2 stav 1 ZKP propisano je da tužbu radi naknade štete može podneti svako ko je lično pretrpeo štetu, neposredno prouzrokovanu krivičnim delom. Praktično je to pasivno lice koje trpi patnje prouzrokovane izvršenjem

krivičnog dela. Građanska tužba radi naknade štete treba da posluži ponovnom uspostavljanju povređenih moralnih interesa žrtve.

Pojam oštećenog se praktično definiše na osnovu činjenice pretrpljene štete, što se procenjuje prema pravilima obligacionog prava (u skladu sa opštim pravilom iz člana 1382 i članom 1166 francuskog Građanskog zakonika - *Code civile*). Oštećeni može biti fizičko lice koje štetu neposredno trpi (*la victime initiale*), ili se štetne posledice događaja protežu i na posredne žrtve (*victimimes per ricochet*), kao što su supružnik, građanski partner, članovi porodice ili emotivno bliska lica poginulom. Osim njih, kao posredne žrtve se mogu javiti i: naslednici umrlog, poslodavac, sindikati, različite interesne grupe koje štite žrtve diskriminacije, nasilja, decu i slično. Žrtvom se može smatrati i pravno lice. Prema tome, u skladu sa članom 2 ZKP svako ko smatra da je pretrpeo štetu izvršenjem krivičnog dela ima pravo da podnese tužbu radi naknade štete u krivičnom postupku u kome se sudi učiniocu. Da bi stekao procesni status oštećenog, lice koje sebe smatra žrtvom mora dokazati da je pretrpelo gubitak ili povredu krivičnim delom koje se stavlja na teret učiniocu (član 420-1 Zakona o krivičnom postupku).

Pravo oštećenog na naknadu štete u krivičnom postupku. Osobnost

romanskog pravnog modela jeste da oštećeni može pokrenuti krivični postupak ili mu se može pridružiti ako je već otpočeo, podnošenjem građanskopravne tužbe. Takvom tužbom zahteva se naknada štete od okrivljenog ili drugog odgovornog lica. Međutim, ona u krivičnom postupku ima i jednu posebnu ulogu: njenim podnošenjem oštećeni se istovremeno saglašava sa krivičnim gonjenjem okrivljenog i stiče procesnu ulogu stranke sa privatnim zahtevom na naknadu štete. Institut se istorijski uobličava postupno od 17. veka, kada je definitivno krivični postupak podređen ostvarivanju javnog zahteva na kažnjavanju učinioca krivičnog dela (*actio publique*), a oštećeni gubi mogućnost da kao privatni tužilac inicira krivični postupak. Najviše što mu se dopušta jeste da zahtev za naknadu štete prouzrokovane krivičnim delom ostvaruje u istom, tj. krivičnom postupku. Takva procesna pozicija oštećenog garantovana je već Zakonom o krivičnoj istrazi (*Code d' Instruction criminelle*) iz 1808. godine, čija su procesna rešenja zadržana i posle stopedeset godina u prerađenim odredbama Zakona o krivičnom postupku (*Code de procédure pénale* – dalje ZKP) od 31. decembra 1957. godine koji je stupio na snagu 2. marta 1959. godine⁴². Prema tim odredbama, javni tužilac je jedini ovlašćeni tužilac koji može pokrenuti krivični postupak u skladu sa načelom oportuniteta po diskrecionoj oceni rukovodeći se javnim interesom. Kao

---

⁴² Zakon br. 57-1426 (*Journal Officiel République Française – JORF*, 8. januar 1958 sa izmenama od 8. aprila 1958, <http://www.legifrance.gouv.fr>).

važan korektiv takve javne optužbe služi institut privatne tužbe radi naknade štete, na koju je ovlašćen oštećeni. Još od čuvene odluke krivičnog odeljenja francuskog Kasacionog suda od 8. decembra 1906. godine u slučaju *Placet-Thirion*, koja je postala poznatija po imenu izvestioca *Laurent Athalin*, privatna tužba za naknadu štete u krivičnom postupku zadobila je funkciju „pravnog i potrebnog ekvivalenta“ javnopravnom zahtevu za gonjenje učinioca krivičnog dela, što je u osnovi transformiše u sredstvo kojim se postiže korekcija primene principa oportuniteta od nadležnih državnih organa za gonjenje učinioca krivičnog dela.

Podnošenje zahteva oštećenog radi naknade štete u krivičnom postupku praktično je pravni osnov za uključivanje oštećenog kao privatne stranke (*partie civile*) u krivični postupak koji po svojoj prirodi predstavlja javnopravni spor. Građanska tužba se inicira posebnim aktom u kome je sadržan zahtev oštećenog, čijim se podnošenjem praktično oštećeni konstituiše kao procesna stranka tako što se, sa znanjem javnog tužioca, poziva na otvaranje postupka pred istražnim sudijom kada treba da se izjasni o svom zahtevu (*de la constitution de la partie civile et de ses effets*, čl. 85-91-1, odeljak II ZKP). Prilikom podnošenja zahteva oštećeni predumrljuje sudske troškove, slično kao što bi to učinio u svojstvu tužioca u parničnom postupku (tzv. tužilačka kaucija). Podnošenjem tužbe radi naknade štete se *ipso facto* pokreće krivični postupak, ako nije bio pokrenut odlukom javnog tužioca. Ako je postupak već u toku, oštećeni se pridružuje javnoj optužbi izjavom kojom se izjašnjava da podnosi zahtev za naknadu štete (koji može opredeliti do kraja glavnog pretresa). Tako oštećeni, prijavljivanjem svog potraživanja postaje privatna stranka u krivičnom postupku.

Oštećeni najpre faktički ističe zahtev na naknadu štete, u sklopu krivične prijave, jer se status oštećenog temelji na činjenici prouzrokovanja štete krivičnim delom. Nadležni državni organi koji vode pretkrivični postupak i istragu dužni su da obaveste žrtve o pravu na naknadu štete (čl. 53-1 i 75 Zakona o krivičnom postupku). Stoga oštećeni, naročito ako je žrtva teškog zločina, uz saglasnost javnog tužioca, može na jednostavan i brz način preko tužioca podneti sudu, čak i do 24 sata pre održanog pretresa pa i na dan izricanja presude, podnesak sa elementima tužbe za naknadu štete, a može se opredeliti i da lično učestvuje u postupku.

Sadržaj zahtev za naknadu štete u svemu odgovara tužbi koja se podnosi u parničnom postupku. Oštećeni opredeljuje ukupan iznos nematerijalne štete i/ili pojedine stavke materijalne štete (prouzrokovane na imovini ili u vezi sa telesnom povredom), pri čemu je u obavezi da navede sve raspoložive dokumente i dokaze na kojima temelji svoj zahtev. Oštećeni može lično da podnese zahtev ili, na osnovu člana 2-15 ZKP, u skladu sa

članom 33. Akta od 9. 9. 2002. godine⁴³, posredstvom udruženja ili organizacije zadužena za pomoć žrtvama, kojoj javni tužilac priznaje odgovarajući procesni status u krivičnom postupku. Uz zahtev oštećeni mora da podnese odgovarajuće dokaze: lekarsko uverenje, bolovanje i gubitak prihoda, fakture, procene itd. U slučaju da je oštećeni krivičnim delom bio telesno povređen, sud može odrediti medicinsko veštačenje da bi se utvrdila težina povrede (tj. visina pretrpljene štete). U tom periodu dok čeka na rezultate veštačenja, oštećenom može biti isplaćen avansno deo naknade štete od učinioca.

Oštećeni ima pravo izbora (*droit d'option*) da podnese tužbu u krivičnom ili parničnom postupku (regulisano članovima od 3. do 5. ZKP). Jednom izabrani pravni put ne može se menjati, što je posledica dosledne primene principa *electa una via, non datur recursus ad alteram*. Ali, kako je zahtev za naknadu štete akcesorne prirode u odnosu na javnu optužbu, ovo načelo ne važi apsolutno, nego se primenjuje samo u slučaju da se oštećeni opredeli da prvo pokrene parnicu, a zatim se predomisli i pokuša da svoju tužbu naknadno ostvari u krivičnom postupku. U tom slučaju član 5. ZKP štiti okrivljenog ili drugo odgovorno lice od proizvoljnog raspolaganja oštećenog sopstvenim pravima.

Postavljanje zahteva za naknadu štete stvara obavezu sudu da uporedo sa presuđenjem glavne, krivične stvari, mora odlučiti i o privatnoj tužbi na naknadu štete. Ali, istovremeno privatni zahtev je akcesoran javnoj optužbi. Pokazuje se da je procesni položaj oštećenog kao privatne stranke u francuskom pravu jače postavljen od statusa sporednog umešača sa imovinsko-pravnim zahtevom u nemačkom postupku (a to je rešenje prihvaćeno i u Republici Srbiji u pogledu prava na imovinsko-pravni zahtev). Postavljanje zahteva za naknadu štete u francuskom i drugim pravima izgrađenim po uzoru na njega, premašuje značaj obične građanske tužbe koja se uzgredno ostvaruje u krivičnom postupku, jer oštećeni time demonstrira i zahtev za krivičnom osudom učinioca. Zato se jednom podneti zahtev za naknadu štete izjednačava sa iniciranjem krivičnog gonjenja ili pridruživanjem oštećenog javnoj optužbi. Istovremeno, podnošenjem zahteva oštećeni stiče status procesne stranke. U tom svojstvu, osim prava na podnošenje zahteva za naknadu štete, on raspolaže i drugim pravima, kao što su: pravo uvida u spise i razgledanja materijalnih dokaza (član 183. ZKP) čak uz pravo da mu kao posebni procesni troškovi budu priznati troškovi kopiranja podnesaka i spisa, zatim pravo da bude obaveštavan o toku postupka (naročito o ishodu preliminarne istrage, ali i o svim procesnim radnjama koje javni tužilac namerava da preduzme, a koje se tiču i interesa oštećenog), pravo da podnosi dokaze koji se odnose na utvrđivanje štete koju je

---

⁴³ *Journal Officiel République Française – JORF* od 10. 9. 2002. godine.

pretrpeo (da predlaže veštačenje i slično), da bude zastupan od pravnog punomoćnika, da traži naknadu procesnih troškova i slično.

Kako oštećeni na drugi način sem podnošenjem privatne tužbe radi naknade štete ne može učestvovati u postupku na strani javne optužbe (ako zanemarimo procesnu ulogu svedoka), izjašnjavanje oštećenih da podnose tužbu radi naknade štete u krivičnom postupku u Francuskoj je pravilo, a ne izuzetak. Štaviše, ponekad je jedina namena privatne tužbe za naknadu štete da se postigne afirmacija prava oštećenog krivičnom osudom učinioca, pa se često dešava u postupcima zbog krivičnih dela protiv časti i ugleda i drugih lakših krivičnih dela da zahtev glasi samo na simboličnu novčanu sumu. To je važna osobenost francuskog prava koja se ne sreće u drugim pravnim sistemima. Kada se uzme u obzir da privatna tužba predstavlja korektiv primene načela oportuniteta pri javnom gonjenju ili da time oštećeni demonstrira svoje opredeljenje da se pridruži postupku i istovremeno stiče status procesne stranke (doduše ograničen na privatni zahtev za naknadom štete), onda je jasno zašto se u francuskoj teoriji smatra da privatna tužba u krivičnom postupku ispoljava dvostruku pravnu prirodu mešovitog javno-privatno pravnog instituta.

Kao i kod drugih parničnih procesnih tužbi, status ovlašćenog tužioca može imati samo poverilac potraživanja naknade štete, tj. onaj ko je neposredno izvršenjem krivičnog dela pretrpeo materijalnu štetu ili su time povređeni njegovi moralni interesi (a ovde spadaju i posredne žrtve čija je šteta u direktnoj uzročnoj vezi sa krivičnim delom učinjenim na štetu neposredne žrtve). Tužba se može odnositi na vraćanje stvari oduzetih krivičnim delom tako i na naknadu troškova sudskog postupka, afirmaciju prava ili novčanu naknadu materijalne ili nematerijalne štete. Građanskopravni princip pune naknade štete (*réparation intégrale*) primenjuje se i u ovim slučajevima, tako da privatni zahtev ne podleže nikakvim ograničenjima u pogledu vrste ili visine štete za koju se naknada može zahtevati u krivičnom postupku.

Građanskopravna priroda zahteva za naknadu štete koji se podnosi u krivičnom postupku uslovljava i druge specifičnosti: tužba može biti usmerena ne samo protiv učinioca krivičnog dela nego i protiv lica koja su po zakonu odgovorna za postupke učinioca i protiv njegovih naslednika. Izmenama krivičnoprocesnog zakonodavstva od 1983. godine po osnovu članova 385-1 i 388-1 predviđeno je da se kao tužilac i tuženi u krivičnom postupku može pojaviti osiguravajuća organizacija. Ova mogućnost postoji samo ako se raspravlja o krivičnom delu iz bezbednosti saobraćaja, kojim je prouzrokovana smrt ili telesna povreda nekog lica. Izmena je bila očigledno motivisana potrebom obezbeđenja brze naknade štete oštećenom. Kasnijm reformom procesnog zakonodavstva zaštita oštećenih je pojačana, pa je

tako Zakonom od 4. januara 1993. godine⁴⁴ dozvoljeno da status privatne stranke mogu steći udruženja osnovana radi zaštite žrtava.

O podnetoj tužbi za naknadu štete sud odlučuje jedino ukoliko okrivljenog oglasi krivim. U suprotnom slučaju, sud može uputiti oštećenog na parnicu. Na takvu odluku suda oštećeni ima pravo žalbe, pošto se smatra strankom u postupku koji se vodi na osnovu njegovog zahteva. Ali, kako je zahtev privatnopravne prirode i žalba mora biti ograničena isključivo na „civilne interese“ oštećenog (čl. 536, st 3. i čl. 597. tač 3 ZKP). U izuzetnim slučajevima, predviđenim članom 575. ZKP, kada je u toku krivičnog postupka došlo do povrede propisa o procesnim pretpostavkama koje omogućavaju da se odlučuje o zahtevu za naknadu štete, oštećeni je ovlašćen i na podnošenje vanrednog pravnog leka: kasacione žalbe. Tokom krivičnog postupka, kao i u izvršnom postupku oštećenom uobičajeno pruža pomoć Udruženje za pomoć žrtvama.

Zaštita interesa žrtava krivičnih dela. Kako se vidi, oštećeni se definiše na osnovu činjenice pretrpljene štete i sva svoja procesna prava praktično „crpi“ iz svog statusa privatne stranke u krivičnom postupku. Ako žrtva krivičnog dela iz nekog razloga nije konstituisana kao privatna stranka (bilo zato što nije priznat pravni legitimitet njenih interesa ili zato što nije htela da podnese zahtev za naknadu štete), ostaje otvoreno pitanje kako da štiti svoje interese. Uočeni nedostatak postojećih rešenja bio je razlog da se, u skladu sa opštom tendencijom jačanja pravne zaštite žrtve, pristupi reformi francuskog zakonodavstva.

Pojačana zaštita interesa žrtava krivičnih dela u savremenom francuskom zakonodavstvu rezultat je drugačijeg društvenog opredeljenja i preokreta ideološkog pristupa represiji kriminaliteta koje se sa učinioca krivičnog dela proteklih decenija sve više usmerava na žrtvu. Tokom osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka izmenama zakonodavstva u Francuskoj nastojalo se postići brže obeštećenje žrtava krivičnih dela, kao i jačanje zaštite opravdanih interesa žrtava mimo njenog procesnog statusa *partie civile*. Na osnovu izmena krivičnog zakonodavstva iz 1971. godine (član 142 ZKP) počelo je da se primenjuje novčano jemstvo namenjeno obezbeđenju novčanih obaveza okrivljenog (za naknadu štete prouzrokovane krivičnim delom, isplatu novčane kazne i troškova sudskog postupka). Ta funkcija jemstva je sekundarna, jer je ono primarno namenjeno obezbeđenju prisustva okrivljenog u toku postupka. Iz tog razloga, prilikom određivanja jemstva sud konsultuje oštećenog.

---

⁴⁴ Zakon br. 93-2 od 4. januara 1993. kojim je izmenjen krivični postupak, JORF br. 3 od 4. januara 1993, 215 <http://www.legifrance.gouv.fr>; konsolidovana verzija od 1. januara 2018.

Na naknadu štete sud može obavezati učinioca krivičnog dela i uz izricanje uslovne osude sa zaštitnim nadzorom ili u sklopu uslovnog otousta. Pri tome se kao dopunski uslov pod kojim prema okrivljenom neće biti izvršena kazna zatvora, odnosno pod kojim će biti pušten na slobodu do isteka kazne zatvora, određuje da vrati oduzete stvari ili da novčano naknadi štetu prouzrokovanu krivičnim delom.

Nezavisno od krivičnog i parničnog postupka, rano je ustanovljeno u korist žrtava pojedinih krivičnih dela pravo na obeštećenje iz posebnog javnog fonda (u skladu sa Rezolucijom Saveta Evrope 77/27). To pravo im je priznato Zakonom od 3. januara 1977. godine⁴⁵. Ostvaruje se supsidijarno i u ograničenom iznosu, pod uslovom da se ne može dobiti naknada štete od učinioca krivičnog dela i priznaje se samo žrtvama pojedinih teških krivičnih dela sa elementima nasilja. Na zahtev oštećenog, obeštećenje određuje naročita komisija koja se formira pri okružnim sudovima (*tribunal de grande instance*), a predsedava joj sudija. U nastavku reforme, 1986. godine je osnovan Nacionalni institut za pomoć žrtvama i medijaciju (*L'Institut National d'Aide aux Victimes et de Médiation – INAVEM*) koji je objedinio aktivnosti 150 različitih nevladinih organizacija za zaštitu žrtava koja deluju na teritoriji Francuske. Iste godine je omogućena iz javnih fondova naknada štete u korist žrtava terorizma. 29. maja 1990. godine Francuska je ratifikovala Evropsku konvenciju o naknadi štete žrtvama nasilnih zločina (koja je otvorena za potpisivanje od 24. novembra 1983. godine). Treba istaći da tu Konvenciju koja je 1988. godine stupila na snagu nisu ratifikovale ni sve zemlje koje pripadaju Evropskoj uniji, a ni članice Saveta Evrope (među njima i Srbija), a u međuvremenu je EU donela i nove obavezujuće direktive koje se odnose na zaštitu žrtava u kojima se predviđa obaveza obeštećenja iz javnog fonda.

U skladu sa preporukama Saveta Evrope iz 1985. i 1987. godine koje se odnose na položaj žrtve u krivičnom postupku i na pomoć žrtvama u sprečavanju viktimizacije i kasnijim inicijativama za pojednostavljenje i ubrzanje postupka, u Francuskoj su narednih godina usledile reforme procesnog zakonodavstva. Jedan od ciljeva reforme bilo je uvođenje tzv. trećeg puta (*troisième voie*), tj. procesne mogućnosti da krivični postupak ne bude okončan formalnom sudskom odlukom (osuđujućom ili oslobađajućom), nego poravnanjem učinioca i žrtve.

Poravnanje i pomirenje žrtve i osumnjičenog učinioca krivičnog dela (*médiation pénale*), kao način izbegavanja nepotrebnog krivičnog postupka uvedeno je u francusko zakonodavstvo izmenama procesnog prava 1993. godine (član 41-1 ZKP izmenjenog

---

⁴⁵ Zakon br. 77-5. o pravu na obeštećenje pojedinih žrtava telesnih povreda prouzrokovanih krivičnim delom, *JORF* od 4. januara 1977, 77, <http://www.legifrance.gouv.fr>, izmenjena verzija od 14. juna 2013.

Zakonom od 4. januara)⁴⁶. Medijacija treba da postigne tri cilja: brzo obeštećenje žrtava krivičnih dela, uspostavljanje nove ravnoteže u društvenim odnosima poremećenim izvršenjem krivičnog dela i resocijalizaciju učinioca (uz ponovni prihvata u društvenoj zajednici). Postupak medijacije inicira nadležni okružni javni tužilac, lično ili preko drugog ovlašćenog lica kome delegira svoja ovlašćenja kada prema težini krivičnog dela, okolnostima pod kojima je učinjeno i ličnim svojstvima osumnjičenog, proceni da nije neophodno voditi krivični postupak. Obaveza osumnjičenog da učestvuje u postupku medijacije je samo jedna od zakonom predviđenih mogućih mera koju mu može naložiti tužilac kao uslov od čijeg ispunjenja zavisi hoće li prema osumnjičenom biti pokrenut krivični postupak ili će krivična prijava biti odbačena. Osumnjičenom se još može naložiti da: ispuni svoje zakonske obaveze (na primer, redovno plaća alimentaciju), dobrovoljno preduzme određene aktivnosti u korist zdravstvenih, socijalnih ili profesionalnih organizacija u cilju suočavanja sa društvenim posledicama svog dela (kod saobraćajnih delikata, kada se često upućuje na rad u korist zajednice), da sam razreši situaciju u kojoj se nalazi u skladu sa pravnim mogućnostima koje mu stoje na raspolaganju (recimo, razvod braka, podnošenje zahteva za socijalnu pomoć i slično) ili naknadi štetu žrtvi. Lista obaveza utvrđena je 1993. godine, a u međuvremenu je proširena Zakonom od 23. juna 1999. kojim je menjan krivični postupak⁴⁷. Tako je članovima 41-2 i 41-3 praktično je kreiran drugi sistem „*la composition pénal*“ koji se može primeniti u postupku za najlakša krivična dela koja bi u Republici Srbiji odgovarala prekršajima. Taj postupak se od medijacije razlikuje po tome što je moguće osumnjičenom nametnuti plaćanja u korist države i druge aktivnosti koje prevazilaze odnose između njega, žrtve i lokalne zajednice povodom izvršenog krivičnog dela. Sličan je procesnim ustanovama koje postoje u holandskom i belgijskom pravu pod nazivom *penal transaction* i koje su u prvom redu usmerene na ubrzanje postupka. Između ostalog, ako je identifikovana žrtva, tužilaštvo u njeno ime može zahtevati da joj osumnjičeni naknadi šteta, pri čemu tužilac određuje period u kome će biti plaćena naknada. Poštovanje ovakvih odluka obezbeđuje se pisanim uputstvom koje se dostavlja policiji na izvršenje. Kada osumnjičeni ispuni obaveze, javni tužilac obaveštava sud da su ispunjeni uslovi medijacije, kao i osumnjičenog i žrtvu. Na osnovu tog izveštaja o uspešnosti medijacije predsednik suda može odlučiti da sasluša učinioca i žrtvu (u prisustvu njihovih pravnih punomoćnika). Ako osumnjičeni ne prihvata medijaciju ili se ne slaže sa njenom sadržinom ili ne ispuni odgovarajuće mere, javni tužilac će odlučiti o svojim

---

⁴⁶ Nataša Mrvić-Petrović, *Alternativne krivične sankcije i postupci*, Medija centar Odbrana, Beograd 2010, 119.

⁴⁷ Zakon br. 99-515 kojim se pojačava efikasnost krivičnog postupka, *JORF* br. 144 od 24. juna 1999. (<http://www.legifrance.gouv.fr>, konsolidovana verzija od 13. jula 2001).

daljim aktivnosti na gonjenju i optuženju. Sa druge strane, uspešno ispunjavanje takve specifične kaznene medijacije dovodi do odbacivanja krivične prijave ili obustave krivičnog postupka, što se učestalo primenjuje kod poreskih i ekoloških prestupa.

Državna komisija koja je procenjivala uspeh procesnih reformi izvršenih 1991. i 1998. godine ocenila je, u vezi sa procesnim položajem žrtava, da su zakonske izmene omogućile preoblikovanje tradicionalne podele procesnih uloga uz vraćanje žrtve u krivični postupak: njeno formalno učešće više nije vezano samo za podnošenje privatne tužbe za naknadu štete, nego joj se priznaju posebna prava radi motivisanja da učestvuje u postupku i svedoči (pravo na punomoćnika, zaštita lične bezbednosti, skrivanje identiteta, mogućnost korišćenja video snimaka sa iskazom žrtve, ispitivanje uz pomoć psihologa ili drugih stručnjaka i druge mere u cilju zaštite od sekundarne viktimizacije koju čine policija, tužilaštvo i sud tokom pretkrivičnog i krivičnog postupka saslušavajući je i slično). Komisija je iznela stav da bi trebalo nastaviti reforme koje će u većoj meri voditi uvažavanju opravdanih interesa žrtava (a ne samo njenih procesnih prava), ali tako da ne ugroze pravo na odbranu okrivljenog. U izveštaju je preporučeno da se sa oštećenim u svojstvu privatne stranke izjednače udruženja koja brane kolektivne interese, budući da se član 2 tadašnjeg ZKP-a odnosio isključivo na fizičko lice čiji su moralni interesi neposredno povređeni izvršenjem krivičnog dela⁴⁸. Te preporuke su uvažene izmenama ZKP-a od 15. juna 2000⁴⁹ usmerenim na jačanje pretpostavke nevinosti i prava žrtava. Žrtvi se garantuju uobičajena prava na podnošenje krivične prijave i mogućnost da se konstituiše kao privatna stranka, pri čemu svoja procesna prava može ostvarivati preko punomoćnika. Svim žrtvama koje učestvuju u krivičnom postupku, nezavisno od njihove procesne uloge, priznato je pravo na socijalnu podršku, psihološku i materijalnu pomoć, a organizacijama osnovanim radi podrške žrtvama krivičnih dela omogućeno je na osnovu člana 41 ZKP da se na strani žrtve uključe u postupak na poziv javnog tužioca. One su ovlašćene da žrtvama mogu davati pravne savete ili je zastupati u postupku. Prema članu 81-1 ZKP istražni sudija može po službenoj dužnosti, na osnovu zahteva javnog tužioca ili po zahtevu građanske stranke, preduzeti radnje kako bi se odredila priroda i obim štete koju je pretrpela žrtva ili da bi se sakupile informacije o žrtvi.

Istovremeno, krivični postupak je menjan radi usklađivanja sa praksom Evropskog suda za ljudska prava. Karakteristično je to da se sada u većoj meri uvažava potreba za usmenim svedočenjem što inače nije bila odlika francuskog krivičnog postupka, kao i da se

---

⁴⁸ Commission Justice pénal et Droits de l'homme, *La mise en état des affaires pénales*, Paris, rapport final juin 1991, 136, 137-138, <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/914059500/0000.pdf>, 18. maj 2013.

⁴⁹ Zakon br. 2000-516, *JORF* br. 0138, 16. jun 2000 <http://www.legifrance.gouv.fr>.

vodi računa o pravu oštećenih koji postavljaju zahtev za naknadu štete u krivičnom postupku na suđenje u razumnom roku (po članu 6. stav 1 Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama) u skladu sa odlukama Evropskog suda za ljudska prava u sporovima vođenim protiv Francuske, kao što su Tomasi (1992), Acquaviva (1995), Hamer (1995), Mautroub (1998), Maini (1999), Perez (2004).

Jačanje pozicija žrtve učinjeno je u sklopu zakonskih reformi kojim se menjala tradicionalna struktura inkvizitorno-akuzatornog krivičnog postupka po ugledu na postupak pred Evropskim sudom za ljudska prava, koji je bliži akuzatornom procesnom modelu iz anglo-saksonskog prava. U novoj strukturi krivičnog postupka žrtva se praktično nametnula kao treći ravnopravni procesni subjekt (*troisième actor*), narušavajući procesnu ravnotežu odnosa dve procesne stranke: javnog tužioca i okrivljenog, često na uštrb prava na odbranu okrivljenog. Kako je tradicionalni postupak bio zasnovan na pravima okrivljenog, koji je bio centralna figura postupka, izmene učinjene u korist žrtve ukazuju na sukobljavanje zahteva za poštovanjem prava okrivljenog, sa jedne i zaštite interesa žrtava, sa druge strane. Francuski zakonodavac je opredeljen da pronađe novu ravnotežu u tom odnosu, ali ne odustaje od „reforme žrtve“. Tako je već u uvodnim odredbama koje stoje na početku ZKP-a, izmenama iz 2000. godine obaveza državnih organa da poštuju pravo žrtve da budu obavешtena o svojim pravima (II) istaknuta pre pretpostavke nevinosti okrivljenog (III). Nastavak reforme doveo je do toga da je Zakonom od 13. decembra 2011. godine⁵⁰ menjan član 85. ZKP koji sadrži definiciju oštećenog - ovlašćenog na podnošenje zahteva za naknadu štete. Pored onog ko direktno trpi štetu izvršenjem krivičnog dela, to je sada i svako drugo lice koje tvrdi da je oštećeno zločinom ili prestupom, koje može podneti kao parnična stranka tužbu nadležnom sudu u skladu sa odredbama članova 52, 52-1 i 706-42 ZKP.

Italija

Definicija žrtve i oštećenog. Žrtva (*Persona offesa dal reato*) jeste titular prava koje je izvršenjem krivičnog dela ugrozio ili povredio učinilac. Krivično zakonodavstvo ne daje definiciju žrtve, ali je u članu 120 italijanskog Zakonika o krivičnom postupku⁵¹ propisano da osoba povređena krivičnim delom ima pravo da tuži učinioca ili da zatraži od države da utvrdi krivičnu odgovornost učinioca. U ZKP se pominje „svako lice povređeno krivičnim delom“, bez obzira na to da li je ta osoba ovlašćena da pokrene krivični postupak

⁵⁰ Loi no. 2011 – 1862 od 13. decembra 2011.

⁵¹ Codice di Procedura Penale (testo coordinato ed aggiornato del D.P.R. 22 settembre 1988, n. 447. con le modifiche apportate, da ultimo, dal D.Lgs. 1° marzo 2018 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, 19. 5. 2018.

kao privatni tužilac ili ima pravo da zahteva od države da pokrene postupak (za krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti).

Prema tome, žrtva koja u svemu odgovara pasivnom subjektu krivičnog dela po pravilu je i oštećeni, ali se žrtva ponekad razlikuje od oštećenog lica koje trpi materijalnu štetu usled izvršenja krivičnog dela (na primer, bliski rođaci ubijene žrtve). Razlika između žrtve i oštećenog važna je zato što je u italijanskom ZKP-u dato mnogo više prava žrtvi (član 90 ZKP) nego oštećenom. Iako i žrtva i oštećeni imaju pravo da odrede punomoćnike, da podnesu tužbe za naknadu štete u krivičnom postupku, da sarađuju sa javnim tužiocem u utvrđivanju krivične odgovornosti učinioca, kako bi mogli da traže naknadu štete od njega, jedino žrtva ima pravo da podnese zahtev za pokretanje istrage ili da raspolaže pravom žalbe na odluke suda. Zakonom se, takođe, nalaže nadležnim državnim organima i sudu da preduzimaju mere zaštite žrtava od sekundarne viktimizacije i da na poseban, pa i posredan, način pristupe saslušanju osetljivih kategorija žrtava.

Pravo oštećenog na naknadu štete u krivičnom postupku. Pravo na podnošenje tužbe radi naknade štete u krivičnom postupku regulisano je u poglavlju V Zakona o krivičnom postupku u knjizi I, kojima se reguliše status oštećenog kao procesnog učesnika. Shodno članu 74. ZKP (pravo na građansku tužbu), tužbu za povraćaj stvari i naknadu štete iz člana 185. KZ može tokom krivičnog postupka ostvariti subjekt prema kome je krivično delo učinjeno ili njegovim naslednicima protiv optuženog i lica odgovornih za štetu (prema odredbama obligacionog prava). Status oštećenog mogu da imaju fizička, kao i pravna lica. U članu 74. ZKP predviđeno je da

Pravo na podnošenje tužbe za naknadu štete u krivičnom postupku ostvaruje se nezavisno od parničnog postupka. Istovremeno ostvarivanje tužbe za naknadu štete u krivičnom i u parničnom postupku nije moguće, pošto su parnični sudovi ovlašćeni da prekinu postupak i upute oštećenog na krivični postupak, koji se može nastaviti posle donošenja krivične presude (član 75 ZKP). Prema tome, ako bi oštećeni krivičnim delom najpre podneo tužbu radi naknade štete parničnom sudu, parnični sudija *ex officio* zastaje sa postupkom dok se ne završi krivični postupak koji je pokrenut ili obaveštava javnog tužioca kako bi odlučio hoće li pokrenuti krivični postupak.

Uslovi za podnošenje tužbe za naknadu štete u krivičnom postupku regulisani su članovima 76-82 ZKP. Građanska tužba se pokreće u sklopu bilo kog krivičnog postupka i pred sudom bilo koje instance konstituisanjem žrtve/oštećenog kao privatne stranke (član 76. ZKP). Zahtev za naknadu štete se ne može podneti prema maloletnom učiniocu, prema članu 10 Predsedničkog dekreta 448/98. Oštećeni koji podnosi zahtev za naknadu štete konstituiše

se kao građanska stranka, tj. kao tužilac sa pravom na naknadu štete (član 76. ZKP), pod uslovom da ima procesnu sposobnost i punu slobodu volje da se može koristiti svojim pravima, inače ih može zastupati lice koje bi na to bilo ovlašćeno u parnici (čl. 77. ZKP). Status privatne stranke u krivičnom postupku ne može steći maloletna osoba ili lice lišeno poslovne sposobnosti, tako da u njihovu korist pravo na naknadu štete može izjaviti posebni staralac, ovlašćeno službeno lice ili udruženje za zaštitu žrtava. Iz razloga hitnosti ili u slučaju sukoba interesa oštećenog i lica koje ga zastupaju, javni tužilac može da zatraži da sud imenuje posebnog zastupnika oštećenog (st. 2 člana 77), kao i u slučaju kada je oštećeni ima duševni poremećaj ili je maloletnik (stav 4. istog člana).

Građanska stranka se konstituise formalno unošenjem izjave o konstituisanju stranke u sudski registar postupajućeg suda ili suda pred kojim se održava ročište. Izjava o konstituisanju stranke mora da sadrži: a) lične podatke o fizičkom licu ili ime udruženja ili tela koje predstavljaju građansku stranku i lične podatke pravnog zastupnika tog pravnog lica; b) podatke o učiniocu (štetniku), odnosno odgovornom licu protiv koga se podnosi tužba ili druge podatke na osnovu kojih je moguća identifikacija; c) ime i prezime punomoćnika i naznačenje punomoćja; d) razloge na kojima se temelji zahtev za naknadu štete; e) potpis punomoćnika građanske stranke (član 78 ZKP). Oštećeni navodi podatke o učiniocu (štetniku) ili odgovornom licu ili, na osnovu člana 77. st. 4. te podatke može pribaviti javni tužilac. U skladu sa novim Zakonom 206 od 3. avgusta 2004. godine, kojima se garantuje pravo na finansijsku pomoć žrtvama terorizma ili sličnih akata nasilja i članovima njihovih porodica, žrtve terorizma mogu dobiti besplatnu pravnu pomoć u vezi podnošenja tužbe za naknadu štete u krivičnom postupku.

Konstituisanje građanske stranke moguće je u fazi preliminarnog saslušanja i naknadno, sve dok sud na osnovu člana 484. ne izvrši kontrolu konstituisanja stranaka u postupku (član 79 ZKP). Sa druge strane, javni tužilac, optuženi i odgovorno lice mogu podneti zahtev da se, do određenog procesnog momenta, isključi građanska stranka iz postupka, iz opravdanih razloga (član 80). Sudija može odlučiti i da isključi predstavnika oštećenog iz postupka dok se preliminarno saslušanje ne održi (član 81). Građanska stranka može da disponira zahtevom za naknadu štete. Oštećeni se može saglasiti i sa nalogom sudije kojim obavezuje optuženog da naknadi štetu (član 83. ZKP).

Sud odlučuje o zahtevu za naknadu štete u sklopu osuđujuće presude. Uz kaznu koju izriče okrivljenom, sudija odlučuje i o zahtevu za naknadu štete koju je podnela građanska stranka, a takođe će dosuditi zahtev za naknadu štete i kada je okrivljeni ili odgovorno lice prihvatilo odgovornost za štetu (član 538 ZKP). U postupku je moguće da se dosudi delimičan

iznos naknade, koja se plaća odmah (avansno), bez čekanja pravosnažnosti krivične presude. O likvidaciji predmeta se stara sudija koji je dosudio naknadu štete oštećenom.

Da bi se ostvarilo pravo na naknadu štete od učinioaca potrebno je da doneta osuđujuća krivična presuda, u sklopu koje je odlučeno o naknadi štete, postane pravosnažna. Kada su u pitanju žrtve teških krivičnih dela sa elementom nasilja ili krivičnih dela u kojima su seksualno ili radno bile eksploatisane (trgovina ljudima) mogu tražiti naknadu iz javnog fonda za zaštitu žrtava nasilja, umesto da čekaju ishod krivičnog postupka.

Zaštita interesa žrtava. Kao i u drugim članicama Evropske unije, tako su i u Italiji doneti specijalni propisi kojima se pokazuje velika društvena briga za posebne grupe žrtava (nasilja u porodici, seksualnog nasilja, terorizma, mafije i organizovanog kriminaliteta, iznude i slično). Krivičnim zakonodavstvom ojačano je učešće žrtava u krivičnim postupcima, pa su čak pojedina njihova prava proširena, ali bez sistemskog preispitivanja uloge žrtava u krivičnopravnom sistemu. Naknada iz javnih fondova žrtvama pojedinih krivičnih dela (iz oblasti organizovanog kriminaliteta, terorizma, bombaških napada) uvedena je radi uspešnijeg suprotstavljanja mafiji Zakonom 466 od 13. avgusta 1980. koji je zamenjen Zakonom 206⁵² od 3. avgusta 2004. godine, a potom je poseban dekret 2007. godine⁵³ u nastojanju da se primeni Direktiva 2004/82/EC. Problem je što je naknada iz različitih javnih fondova garantovana na osnovu različitih posebnih zakona žrtvama određenih vrsta krivičnih dela nasilja, naročito povezanih sa terorizmom i organizovanim kriminalitetom, pod pritiscima udruženja koja štite interese žrtava mafije i terorizma. U međuvremenu su ti zakoni menjani da bi se, u skladu sa zakonodavstvom EU, mogli primeniti i na strane državljane koji stradaju kao žrtve nasilnih krivičnih dela u Italiji. Međutim, Evropska komisija je protiv Italije podnela tužbu Sudu pravde zbog neispunjavanja obaveza po propisima EU, zato što Italija nije uspostavila opšti program naknade iz javnog fonda koji bi obuhvatio sve vrste krivičnih dela sa elementom nasilja izvršenog u prekograničnim situacijama (znači i za silovanja, ubistva i druga mimo onih za koja su priznata prava na naknadu iz posebnih javnih fondova). Ispitujući tužbu Evropske komisije, Sud pravde je zaključio da Italija nije pravilno usaglasila svoje zakonodavstvo sa direktivama EU koje se tiču prava prekograničnih žrtava nasilnih krivičnih dela na naknadu štete⁵⁴. Razlozi zbog kojih u javnosti nije bilo saglasnosti da se uvede naknada za sve žrtve nasilja bili su: strah od zloupotreba fondova i ekonomska kriza u Italiji.

---

⁵² *Official Gazette* no 187 of 11 August 2004.

⁵³ *Legislative Decree* No 144 of 2 August 2007.

⁵⁴ Court of Justice of the European Union, Press release No 109/16 Luxembourg, 11 October 2016 Judgment in Case C-601/14 European Commission v Italian Republic, „By failing to guarantee just and appropriate compensation for victims of all violent intentional crimes committed in cross-border situations, Italy has failed to

Zbog restriktivnih uslova pod kojima žrtve mogu ostvarivati pravo na naknadu štete iz javnih fondova, najvažniji način zaštite njihovog prava na naknadu štete jeste učešće u krivičnom postupku u kome će se konstituisati kao privatne stranke.

U međuvremenu su od 2000. godine u krivičnom zakonodavstvu predviđene mogućnosti da se naknada štete primeni u postupku medijacije učinioca i žrtve, ali istraživanja pokazuju da takvi alternativni postupci nemaju većeg značaja za praksu.

Nemačka

Postupne reforme kojima su poboljšavani uslovi za ostvarivanje prava oštećenih u krivičnom postupku preduzimane su u SR Nemačkoj na osnovu ideje da država blagostanja treba sa uspehom da ostvaruje dva zadatka: da pronađe i osudi učinioca krivičnog dela i da zaštititi neposrednu žrtvu krivičnog dela.

Definicija žrtve i oštećenog. Pojam žrtve krivičnog dela (*Opfer*) se uobičajeno koristi kao kriminološki pojam. U Zakonu o obeštećenju žrtava krivičnih dela nasilja⁵⁵ pod žrtvom se smatra onaj ko je lično pretrpeo štetu po zdravlje ili rođaci preminulog prema kome je preduzeto nasilje. U krivičnom zakonodavstvu se koriste izrazi povređeni (*Verletzte*) u smislu osobe koja je pasivni subjekt krivičnog dela i oštećeni (*Geschädigte*), ali njihov sadržaj nije definisan. Krivičnoprocesno zakonodavstvo Nemačke još od 1877. godine ne sadrži zakonsku definiciju oštećenog, ali je uobičajeno i u teoriji i u praksi da se oštećeni određuje, prema Šmitovoj (Schmidt) definiciji kao „osoba čiji su opravdani interesi pogođeni krivičnim delom u tolikoj meri da se njezin zahtev za krivičnim gonjenjem može opravdano povezati s potrebom retribucije“.

Učešće žrtve u svojstvu oštećenog u krivičnom postupku nije isključivo povezano sa činjenicom pretrpljene štete, tako da se žrtva, kao oštećeni, po više procesnih osnova može uključiti u krivični postupak:

- a) podizanjem privatne tužbe za krivična dela taksativo navedena iz područja sitne delinkvencije (*der Privatkläger*), pod uslovom da je u vreme izvršenja krivičnog dela okrivljeni bio punoletan,

---

fulfil its obligations under EU law“, <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2016-10/cp160109en.pdf>, 18. 5. 2018.

⁵⁵ Gesetz über die Entschädigung für Opfer von Gewalttaten (OEG), 11. Mai 1976 (BGBl. I S. 1181), Letzte Änderung durch Art. 28 G vom 17. Juli 2017 (BGBl. I S. 2541, 2572).

- b) dajući optužni predlog da bi javni tužilac mogao da podigne optužnicu u posebnoj procesnoj situaciji (*das Klageerzwingungsverfahren*) kod krivičnih dela: uvrede, telesne povrede ili oštećenja stvari, pokušaja ubistva i slično,
- c) pridruživanjem javnom tužiocu ili preuzimanjem gonjenja posle odustanka javnog tužioca od gonjenja, kada se oštećeni nalazi u situaciji supsidijernog tužioca (*der Nebenkläger* – uzgredni, sporedni tužilac).

S obzirom na to da se krivični postupak najčešće vodi po službenoj dužnosti, oštećeni se obično, osim u procesnoj ulozi svedoka, kao uzgredni tužilac uključuje u krivični postupak. U takvom postupku, javni tužilac je ovlašćeni tužilac, a oštećeni ima status tužioca sa sporednom (koneksnom) tužbom, koja se može realizovati jedino u slučaju odustanka javnog tužioca od gonjenja. Procesni položaj oštećenog kao uzgrednog tužioca regulisan je u §§ 395 do 402 ZKP. Ovaj procesni status je značajno ojačan izmenama procesnog zakonodavstva iz 1987. godine, prema načelu „jednakosti oružja“. Prema § 395 oštećeni se može pridružiti javnoj tužbi za teža krivična dela, taksativno navedena u ZKP (na primer, teže seksualne delikte, podvođenja, teške telesne povrede, trgovinu ljudima). Krug tih dela je neprestano proširivan. Umesto neposredne žrtve, ako je poginula prilikom izvršenja krivičnog dela, u ulozi uzgrednog tužioca se mogu naći njeni bliski srodnici. Oštećeni kao uzgredni tužilac ima važna proceduralna prava: može da prisustvuje izvođenju procesnih radnji tokom suđenja (osim u slučaju kada treba da bude saslušan kao svedok, kada ne može prisustvovati procesnim radnjama pre nego što bude saslušan). Ima pravo da postavlja pitanja učiniocu i svedocima prilikom saslušanja, da podnosi dokaze i daje izjave. Podnošenjem dokaza uzgredni tužilac može značajno uticati na postupak. Oštećeni kao uzgredni tužilac ima prava žalbe na presudu, kao i pravo na korišćenje vanrednog pravnog sredstva. Upravo oštećeni u procesnom statusu uzgrednog tužioca ima pravo i da ostvaruje zahtev za naknadu štete u krivičnom postupku.

Pravo oštećenog na naknadu štete u krivičnom postupku. Oštećeni ili njegov naslednik u krivičnom postupku takođe imaju pravo na ostvarivanje imovinskopravnog zahteva, što je regulisano u odredbama §§ 403-406c ZKP. Pridruženi (adhezioni) postupak postoji u nemačkom pravu preko sedamdeset godina i do skora nije davao velikih rezultata u praktičnoj primeni. Situacija se menja tek pošto je 26. 4. 2004. godine donet 1. Zakon o poboljšanju položaja oštećenog u krivičnom postupku⁵⁶ (OpferRRG).

---

⁵⁶ Gesetz zur Verbesserung der Rechte von Verletzten im Strafverfahren (Opferrechtsreformgesetz -OpferRRG), vom 24. Juni 2004 (BGBl. I S. 1354).

Prednost adhezionog postupka je što oštećeni ili njegov punomoćnik može na relativno jednostavan i manje formalan način nego u parničnom postupku da postavi zahtev za naknadu štete. Takav zahtev može biti usmeno iznet bilo kad u toku postupka, sve do završetka glavnog pretresa. Takođe, nisu toliko strogi uslovi za prezentovanje dokaza kojima se potkrepljuje zahtev kao u građanskom procesu. Međutim, osnovna prepreka efikasnosti adhezionog postupka vezana je za činjenicu da se zahtev oštećenog za naknadu štete u suštini pridružuje optužnom zahtevu javnog tužioca da se kazni učinilac krivičnog dela i to samo onda kada činjenice utvrđene tokom postupka daju osnova da se o imovinskopravnom zahtevu odluči (bez nepotrebnog odugovlačenja postupka). Tek kada su ovi uslovi ispunjeni, moguće je da zahtev oštećenog bude razmatran. Prema tome, u postupku pridruživanja građanskog krivičnom zahtevu (*Adhäsionverfahren*) oštećeni, koji podnosi imovinskopravni zahtev, ima poseban procesni položaj, koji se razlikuje od statusa oštećenog kao supsidijarnog tužioca. Istovremeno, zahtev za naknadu štete zadržava svoju isključivo građanskopravnu prirodu, što dodatno utiče na to da se građanska tužba teško inkorporiše u postojeću krivičnu proceduru, te su zato bili retki slučajevi u kojima se podnose imovinskopravni zahtevi u krivičnom postupku. Sa druge strane, krivični sud može da usvoji podneti zahtev, ali ne može da odluči negativno u meritumu o građanskoj tužbi podnetoj u krivičnoj proceduri, već samo da uputi oštećenog na parnicu. Isti procesni osnovi po kojima se oštećeni može uključiti u krivični postupak i istovetan položaj suda u pogledu odlučivanja o imovinsko-pravnom zahtevu oštećenog postoji i u srbijanskom pravu, tako da su očigledna ugledanja na nemačko pravno rešenje. Međutim, ova rešenja utiču da se zahtevi za naknadu štete relativno retko podnose u praksi, a i kada su podneti, najčešće se o njima ne odlučuje u krivičnom postupku. Razlog je očigledan: zahtev za naknadu štete koji oštećeni ostvaruje u krivičnom postupku je marginalnog značaja u odnosu na prioritetan cilj krivičnog postupka.

Nedostaci postojećih rešenja u praksi delimično su prevaziđeni na taj način što je izmenama ZKP-a omogućena naknada štete u korist oštećenog u ranim fazama postupka. Tako je javni tužilac dobio ovlašćenje da može odbaciti krivičnu prijavu ili prekinuti krivično gonjenje pre suđenja, ukoliko okrivljeni ispuni uslove koje mu je tužilac postavio. Između ostalog, okrivljenom se može nametnuti obaveza da naknadi oštećenom štetu pričinjenu izvršenjem krivičnog dela.

Uočeni nedostaci u pogledu zaštite položaja oštećenih, uz potrebu da se unaprede procesno-tehnička rešenja i omogući ubrzanje krivičnog postupka dovela su do velikog noveliranja nemačkog krivično-procesnog zakonodavstva tokom 1986. i 1987. godine kada su promenjena ukupno dvadeset tri zakonska teksta. Što se tiče pozicije oštećenog, najznačajnije

je bilo donošenje 18. decembra 1986. godine Zakona o poboljšanju položaja žrtava u krivičnom postupku⁵⁷. Izmene i novi zakoni objedinjeni su bili u prečišćenom tekstu izmenjenog Zakona o krivičnom postupku, koji je stupio na snagu 1987. godine. Donošenje navedenog Prvog Zakona o poboljšanju položaja oštećenog u krivičnom postupku 2004. označilo je početak velikih reformi usmerenih na bolje ostvarivanje prava oštećenih krivičnim delom i žrtava koje u krivičnom postupku imaju procesnu ulogu svedoka.

Donošenjem Zakona o poboljšanju položaja žrtava u krivičnom postupku trebalo je postići tri cilja:

- a) preispitati postojeća rešenja i unaprediti odredbe o formalnom učešću oštećenog u postupku,
- b) odrediti i poboljšati minimalnu sferu zaštite ličnosti oštećenog u krivičnom postupku,
- c) omogućiti bolje sprovođenje odredbi o adhezionom postupku tako što će se dati prednost izvršenju usvojenih zahteva za naknadu štete pred naplatom novčane kazne i troškova postupka.

Zakon o krivičnom postupku poboljšao je položaj oštećenog u svojstvu supsidijarnog tužioca tako što je pojednostavio procesna rešenja da bi se olakšalo njegovo uključivanje u postupak. Osim drugih izmena, kojima je garantovana bolja zaštita ličnog dostojanstva oštećenog i predviđeno posebno pravo na pomoć stručnog punomoćnika u procesu, unapređena su i neka rešenja iz oblasti adhezionog postupka.

Od 2004. godine proširene su mogućnosti po osnovu § 395 da žrtve pojedinih krivičnih dela učestvuju u krivičnom postupku u statusu uzgrednog tužioca. Izuzetni su slučajevi u kojima se ova prava priznaju žrtvama krivičnih dela izvršenih iz nehata, kao što bi to bilo, na primer, u slučaju kada je učinjeno teško delo protiv bezbednosti javnog saobraćaja u kome je žrtva pretrpela tešku telesnu povredu. Tada je težina pretrpljenih povreda koje su posledica krivičnog dela razlog što se žrtvi omogućava ova proširena pravna zaštita (par. 395 st. 3 ZKP). Pored toga, pojačana su prava oštećenog – uzgrednog tužioca. Tako se § 406 i sledećim garantuje pravo oštećenom na stručnu pomoć i zastupanje. Imenovani ili izabrani punomoćnik oštećenog može da prisustvuje saslušanju oštećenog i da tom prilikom zastupa njegove interese pred organom koji preduzima gonjenje ili sudom. Nije dozvoljeno njegovo angažovanje u postupku koji vodi policija. Njegova funkcija jeste da svojom stručnom pomoći potpomogne ostvarenje procesne uloge oštećenog, pa se zato smatra jednom vrstom

---

⁵⁷ *Erstes Gesetz zur Verbesserung der Stellung des Verletzten im Strafverfahren*, Bgbl I 1986, S. 2496.

branioca u krivičnoj stvari (doslovno kazneni branilac – *Strafverteidiger*)⁵⁸. Na taj način on je u procesnom statusu potpuno izjednačen sa braniocem osumnjičenog ili okrivljenog.

Imovinskopravni zahtev oštećeni može podneti samostalno ili preko punomoćnika. U složenim stvarima se punomoćnik može angažovati na osnovu odredbi o pravu na besplatnu pravnu pomoć žrtvi. Nema posebne procesne forme u kojoj oštećeni podnosi imovinskopravni zahtev, tako da je moguće podnošenje zahteva usmenom izjavom ili podneskom sve do okončanja glavnog pretresa. Od podnosioca se očekuje da precizira imovinskopravni zahtev, tačno ili približno, prepuštajući diskrecionoj oceni suda da tačno odredi visinu naknade pošto utvrdi visinu štete koju je pretrpeo oštećeni. U svakom slučaju se očekuje da oštećeni makar približno opredeli imovinskopravni zahtev i navede na kojim se činjenicama temelji. One činjenice koje potkrepljuju tužbu (opis krivičnog dela, detalji o pretrpljenim povredama ili imovinskoj šteti) moraju biti što je moguće potpunije dati, uz navođenje svih dokaza kojima oštećeni raspolaže ili uz poziv na činjenice koje će biti utvrđene dokazivanjem optužnice, a zajedničke su zahtevu za naknadu štete. U slučaju da se uvaži imovinskopravni zahtev oštećenog, on se oslobađa sudske takse, a neophodne troškove koje je imao oštećeni u krivičnom postupku snosi tuženi. Jedino ako zahtev nije usvojen ili je delimično usvojen, sud će opredeliti koje troškove oštećeni mora sam da snosi.

Sud odlučuje o imovinskopravnom zahtevu u sklopu osuđujuće presude: ako je okrivljeni oslobođen ili je postupak obustavljen ili ako sud oceni da imovinskopravni zahtev nije osnovan ili da bi odlučivanje o zahtevu odugovlačilo krivični postupak, ovlašćen je da oštećenog uputi na parnicu. Podnosilac imovinskopravnog zahteva može uložiti žalbu na odluku kojom je sud odbio da uzme u razmatranje zahtev smatrajući da nisu ispunjeni uslovi za odlučivanje. Izvršenje imovinskopravnog zahteva koji je dosuđen pravnosnažnom sudskom presudom sprovodi se po opštim pravilima izvršnog postupka.

Reforma žrtve dovela je do izmena odredbi koje se odnose na postupak po imovinskopravnom zahtevu, pa su, na primer, u paragrafima 405. i 406. Zakona o krivičnom postupku izvršene sledeće izmene: oštećeni je ovlašćen da u postupku pred najnižim prvostepenim sudovima podnese zahtev koji prelazi po vrednosti spora stvarnu nadležnost tih sudova u građanskim stvarima, uvedena je mogućnost da se troškovi zastupanja oštećenog izdvoje iz budžetskih sredstava i dopušteno je da sud može odlučiti delimičnom, odnosno međupresudom o zahtevu za naknadu štete.

---

⁵⁸ U daljem radu je ipak nazvan punomoćnikom oštećenog.

Pravo oštećenog na naknadu štete se potpunije reguliše sledećim izmenjenim odredbama. U skladu sa § § 403 i sledećim žrtvi se garantuje pravo na imovinsko obeštećenje. Prema § 405 ZKP-a, sud je ovlašćen da posreduje između okrivljenog i žrtve i da sklopljeno poravnanje o naknadi štete zapisnički konstatuje. Paragrafom 406 su tačnije precizirane dužnosti suda kada odlučuje o imovinskopravnom zahtevu oštećenog ili o pravnom sredstvu koji podnosi oštećeni (§ 406a).

Zaštita žrtava krivičnih dela. Potrebno je naglasiti da se zaštita žrtava kriminaliteta sa elementima nasilja i terorizma u Nemačkoj nametnula se kao prioritet i zbog potrebe usklađivanja sa Okvirnom odlukom EU iz 2001. godine. Nezavisno od toga, u Nemačkoj je i ranije postojao normativni okvir koji je omogućavao obeštećenje žrtava iz javnih fondova, zaštitu žrtava (u ulozi naročito značajnih svedoka), kao i primenu mehanizama pomirenja oštećenog i žrtve.

Uporedo sa poboljšanjem položaja oštećenog u krivičnom postupku, preduzimate su zakonske inicijative radi potpunijeg ostvarivanja prava žrtava krivičnog dela. Prepoznata je potreba zaštite njihove fizičke bezbednosti i sprečavanja sekundarne viktimizacije kada se u krivični postupak uključuju u svojstvu onoga ko prijavljuje izvršenje krivičnog dela ili saslušavaju kao svedoci. Tako je 30. aprila 1998. godine donet Zakon o zaštiti svedoka prilikom saslušanja u krivičnom postupku i o poboljšanju zaštite žrtava (*tzv. Zeugenschutzgesetz*).⁵⁹

Istovremeno, žrtvama je omogućeno da po posebnom osnovu ostvaruju pravo na naknadu štete koju su pretrpele izvršenjem krivičnog dela, pošto je 8. maja 1998. godine donet Zakon o obezbeđenju građanskopravnih zahteva žrtava krivičnih dela (skraćeni naziv *Opferanspruchssicherungsgesetz - OASG*)⁶⁰. Po ovom zakonu, žrtvama krivičnog dela se priznaje zakonsko pravo na naknadu štete iz honorarara koje je izvršilac ili saučesnik u izvršenju krivičnog dela ostvario svojim javnim istupanjima na radiju, televiziji ili u izjavama objavljenim u novinama ili časopisima kao i u drugim pisanim medijima, poput knjiga, na primer. Bitan uslov da se prizna naknada jeste da su takva istupanja ili izjave učinioca javno prezentovane u odgovarajućim medijima. Oštećenim se, shodno § 172 ZKP smatra ono lice koje ima pravo na naknadu štete protiv izvršioca krivičnog dela ili saučesnika. U skladu sa § 4 Zakona o obezbeđenju građanskopravnih zahteva žrtava krivičnih dela podnosilac tužbe ima pravo da zahteva da se objavi javno informacija o istaknutom zahtevu i osnovama po kojima

---

⁵⁹ Gesetz zum Schutz von Zeugen bei Vernehmungen im Strafverfahren und zur Verbesserung des Opferschutzes, *BGBI I*, 1998, nr. 25, S. 820.

⁶⁰ Gesetz zur Sicherung der zivilrechtlichen Ansprüche der Opfer von Straftaten (*BGBL I*, 1998, S. 905).

je istakao zahtev prema izvršiocu ili saučesniku. Međutim, žrtva ne može istaći ovakav zahtev ukoliko je od vremena izvršenja krivičnog dela proteklo više od pet godina (§ 1 stav 1 navedenog zakona).

Reforma ostvarivanja prava žrtava nastavljena je u početnoj deceniji XXI veka, posle ratifikacije Okvirne odluke EU iz 2001. godine. Najpre je 1. septembra 2004. godine donet novi Zakon o poboljšanju prava oštećenih u krivičnom postupku (tzv. *Opferrechtsreformgesetz*)⁶¹. Cilj novog zakona je bio da se ojača položaj oštećenog, koji izvršenjem krivičnog dela trpi štetne posledice i psihičke traume, a koji u tradicionalnom modelu krivičnog postupka dolazi u situaciju da se lično suprotstavlja učiniocu krivičnog dela, ali u marginalnoj procesnoj ulozi. Potom je donet i 2. Zakon o jačanju prava oštećenih i svedoka u krivičnom postupku (*Zweiten Opferrechtsreformgesetz*)⁶². Ovaj zakon je parlament izglasao 2/3. 7. 2009. godine, objavljen je u službenom glasilu 31. 7. 2009, a stupio je na snagu 1. oktobra 2009. godine.

Zakonima kojima se reformišu prava žrtava pojačana su procesna prava oštećenog kako bi se obezbedilo njegovo aktivnije učešće u krivičnom postupku. Istovremeno, širi krug žrtava može da stekne procesni status uzgrednog tužioca (*Nebenklage*) koji se uključuje u postupak uz javnog tužioca. Takođe se pažnja usmerava na obezbeđenje lične sigurnosti i zaštite žrtava, kako bi se tom podrškom pojačala njihova motivacija da učestvuju u krivičnom postupku i svojim iskazom podrže javnu optužbu. To je posebno važno u situacijama nasilja u porodici, trgovine ljudima i sličnih krivičnih dela u kojima su istovremeno žrtve i podnosioci krivične prijave i najvažniji svedoci. Ovakvim izmenama je osmišljena zaštita (moguće) žrtve za koju je neizvesno da li će se javiti u postupku i koja ne raspolaže posebnim procesnim položajem, ali čije interese treba da uvažava pravni poredak iz naročitih kriminalno-političkih razloga.

Na osnovu Zakona o zaštiti žrtava iz 1986 i Zakona o poboljšanju prava žrtava iz 2004, pravo na obaveštavanje žrtava/oštećenih menjano je §§ 406d do 406h ZKP. Tako se u § 406d ZKP, nameće obaveza organu koji vodi krivični postupak da žrtvu obaveštava, ako ona to zahteva, ne samo o tome kako se odvija postupak, nego i kada je prema okrivljenom određen pritvor ili je mera pritvora prestala, kao i o uslovnom otpustu ili pomilovanju osuđenog. Pre nego što obavesti žrtvu, nadležni organ treba da proceni da li ona ima interesa za ovakvim obaveštenjima, a da to ne šteti interesima osumnjičenog odnosno osuđenog lica.

---

⁶¹ Gesetz zur Verbesserung der Rechte von Verletzten im Strafverfahren, *BGBI* I 2004, S. 1354.

⁶² Gesetz zur Stärkung der Rechte von Verletzten und Zeugen im Strafverfahren (*2- Opferrechtsreformgesetz*), *BGBI* I 2009, S. 2280.

Na osnovu § 406e ZKP, punomoćnik oštećenog ima pravo da ostvaruje uvid u spise da bi mogao da podnese imovinsko-pravni zahtev. Takođe, po § 406f ZKP oštećeni se može odlučiti da traži pomoć advokata ili da zahtevati da je on zastupa. Odredbom § 406h ZKP oštećeni stiče pravo da ga sud, javno tužilaštvo ili drugi organi obaveštavaju o toku krivičnog postupka, kako bi bila u mogućnosti da koristi svoja prava.

Punomoćnik oštećenog, u skladu sa § 406e ZKP ima pravo uvida u spise, kako bi mogao da zastupa interese oštećenog u krivičnom postupku. Radi potpunije zaštite oštećenog od moguće sekundarne viktimizacije dozvoljeno je § 406f st. 3 da saslušanju oštećenog pred policijom, javnim tužiocem ili sudom može prisustvovati osoba u koju oštećeni ima poverenja, pod uslovom da njeno prisustvo ne ugrožava svrhu krivičnog postupka. Država će naknaditi troškove punomoćnika oštećenog ako postoje uslovi da se oštećeni, žrtva koja može ostvarivati položaj uzgrednog tužioca ili oštećeni-svedok koji zahteva da ga punomoćnik zastupa pozovu na tzv. siromaško pravo. Ukoliko punomoćnik ne zahteva posebnu nagradu za svoj rad, onda se po pravilu u postupku ne ispituje imovinsko stanje oštećenog (ili drugih lica koja mogu zahtevati branioca). U suprotnom sud će po službenoj dužnosti utvrđivati da li oštećeni ima dovoljne izvore finansijskih sredstava da može sam angažovati punomoćnika ili je neophodno da se naknada za rad advokata plati iz budžetskih sredstava.

Poseban status umešača dat je naročitim kategorijama žrtava, koje mogu aktivno učestvovati na glavnom pretresu (§ 406g stav 1 ZKP). Radi se o žrtvama pojedinih krivičnih dela taksativno navedenih u odredbama ZKP-a, kao što su pokušaji umorstva (teškog ubistva) ili ubistva, silovanja i drugi seksualni delikti, teške telesne povrede ili trgovina ljudima. Ove žrtve su označene kao posebna kategorija sa naročitim potrebama zaštite. Ranijim zakonodavstvom je već bila dopuštena ovakva mogućnost u korist žrtava seksualnog nasilja koje su mogle da učestvuju u postupku i koriste prava da postavljaju pitanja ostalim učesnicima, kao i da podnose pravna sredstva protiv sudske odluke u delu u kome se odlučuje o sankciji. Najnovijim izmenama je krug ovakvih umešača proširen u odnosu na žrtve tačno određenih (teških) krivičnih dela koja su učinjena sa umišljajem. Tu su svrstana krivična dela sa elementom nasilja (pokušaj umorstva, pokušaj ubistva, silovanje, prinudne polne radnje), zatim seksualne zloupotrebe dece, kao i novija krivična dela koja podrazumevaju protivpravno lišenje slobode (poput trgovine ljudima). Ova mogućnost je u međuvremenu priznata i žrtvama nekih drugih krivičnih dela propisanih u tzv. sporednom zakonodavstvu (na primer po § 4 Zakona o građanskopravnoj zaštiti od nasilja i zlostavljanja – tzv. *Gewaltschutzgesetz*) kojim se predviđa kažnjivost ponašanja usmerenih na zlostavljanje i uznemiravanje žrtve (tzv. *Stalking*). Očekuje se će u budućnosti, izmenom procesnih rešenja

biti omogućeno žrtvama imovinskih krivičnih dela kojima se istovremeno povređuju i njihova lična pravna dobra da na ovaj način učestvuju u krivičnom postupku. Radi se o žrtvama krivičnih dela kao što su razbojništva, razbojničke krađe, iznude i slična dela. Prema § 406d oštećeni ima posebno pravo da bude obavješten o ishodu sudskog postupka. Oštećeni čak ima pravo da prema § 406d ZKP bude obavješten u vezi sa raspoređivanjem okrivljenog na izvršenje mera povezanih sa lišenjem slobode, ali i o njihovom okončanju, kao i o odustvovanjima tokom izvršenja mere ili primeni blažeg režima prema okrivljenom.

Pojedinim odredbama poboljšava se zaštita dostojanstva i lične bezbednosti oštećenog. U skladu sa § 81d ZKP lični pretres ili telesni pregled žene žrtve poverava se isključivo osobi ženskog pola (službenom licu, odnosno lekaru). Predviđeno je da dodatni razlozi za isključenje prisustva javnosti sa glavnog pretresa mogu biti preteća situacija sekundarne viktimizacije, tj. kada bi takva javna rasprava povređivala legitimne interese žrtve ili, drugo, kada bi prisustvo javnosti opravdano izazivalo strah od ugrožavanja njene lične bezbednosti. Osim toga, Zakon o krivičnom postupku sadrži i niz dodatnih odredbi koje se tiču zaštite maloletnika i mladih žrtava i svedoka. Ove odredbe se pretežno odnose na maloletnike (osobe starosti do navršenih osamnaest godina). Tako je, radi jačanja procesnog položaja mladih u svojstvu žrtava ili svedoka, starosna granica povećana sa šesnaest na osamnaest godina, u skladu sa međunarodnopravnim standardima kojima se štite prava dece, a po kojima se status deteta proteže do navršenih osamnaest godina. Primera radi, jedna od takvih odredbi usmerenih na zaštitu interesa maloletnih svedoka sadržana je u § 58a ZKP. Predviđa da će maloletnici prilikom saslušanja biti snimani audio-vizuelnim uređajima, kako bi se docnije njihov zabeleženi iskaz koristio kao dokaz na glavnom pretresu.

Usmerenost reformi na žrtvu kroz jačanje njene pozicije u krivičnom postupku nezavisno od procesnog statusa oštećenog izaziva među stručnjacima nekoliko dilema. Prva se odnosi na sve veće teškoće razgraničenja procesnog položaja oštećenog kao potencijalnog tužioca od privatnog tužioca. Drugo, nesumnjivo je da procesni položaj potencijalnog tužioca odgovara statusu sporednog umešača koji se u postupak uključuje na strani ovlašćenog tužioca koji zastupa javnu tužbu. Jačanjem njegove pozicije, jer mu se, između ostalog, priznaje i pravo na podnošenje pravnog sredstva protiv sudske odluke, postavlja se problem usklađivanja njegovog statusa u odnosu na javnog tužioca (kao jedino ovlašćenog u postupku koji se vodi po javnoj optužbi) i prema privatnom tužiocu, koji je ovlašćen da zastupa privatnu tužbu. Jasno je da javni, odnosno privatni tužilac imaju procesni status stranke, koji sporedni umešač po prirodi stvari ne može da ostvaruje. Ipak, širenjem njegovih prava u

postupku on se faktički može uporediti sa strankom, što narušava osetljivu procesnu ravnotežu odnosa javne tužbe i privatnog umešača sa jedne strane nasuprot okrivljenom i njegovom braniocu, sa druge strane. Ovo se prepoznaje kao tipična posledica kriminalnopolitičkog stava da se putem pojačane zaštite žrtava ostvare posredno ciljevi kažnjavanja, što istovremeno pitanje ostvarivanja prava onih koji su neposredno oštećeni krivičnim delom gura u pozadinu, kao «sekundarni cilj». Treći problem u vezi sa jačanjem prava žrtava «krije» se u činjenici da taksativno označavanje žrtava pojedinih krivičnih dela može isključiti veliki broj lica koja pretrpe štetu drugim izvršenim krivičnim delom koja su česta u praksi. Tako izvan zaštite ostaju žrtve ugrožavanja sigurnosti, lakih telesnih povreda ili, recimo, oni čija su autorska ili slična prava u oblasti intelektualne svojine povređena izvršenjem krivičnog dela. Prema tome, reforma se većinom tiče ne masovno vršenih krivičnih dela, nego manje brojnih, specifičnih, koja izazivaju naročite štete po fizičko ili duševno zdravlje oštećenih.

Obeštećenje žrtava nasilja iz javnih fondova omogućeno je Zakonom o obeštećenju žrtava nasilja (skraćeno *Opferentschädigungsgesetz*- OEG) koji je donet 11. maja 1976. godine⁶³. Pravo na obeštećenje se garantuje svakome ko je pretrpeo oštećenje zdravlja, koje je dovelo do štetnih posledica po zdravlje ili imovinskog gubitka, usled protivpravnog, umišljajno preduzetog i stvarnog napada. Pri tome podnosilac zahteva može biti kako onaj protiv koga je napad bio neposredno usmeren, tako i onaj ko je pretrpio štetu pomažući drugom koji je bio izložen napadu. Na osnovu usvojenog zahteva za obeštećenje, žrtvi se omogućava da ostvaruje prava prema saveznom zakonu o socijalnom zbrinjavanju.

Napadom se u smislu ovog zakona smatra se i umišljajno trovanje, a najmanje na neki drugi način nepažljivo prouzrokovanje opasnosti za život i telo drugog korišćenjem opšteopasnog sredstva (ali ne i dejstvom motornog vozila ili prikolice).

Obeštećenje može da uključi: rentu, socijalnu pomoć, pomoć zbog smanjene radne aktivnosti, naknadu za medicinsku pomoć i bolničko lečenje, pravo na zbrinjavanje preživelih osoba bliskih žrtvi⁶⁴, novčanu pomoć u slučaju smrti i troškove sahrane.

Oštećeni ima pravo da traži još sledeće troškove za: lečenje, ortopedska pomagala (u slučaju fizičkog invaliditeta), smeštaj, tuđu pomoć u kući i za negu, kao i naknadu za period bolovanja, naknadu do 36 eura po danu umanjenih prihoda, buduću rentu koja uključuje i

---

⁶³ Gesetz über die Entschädigung für Opfer von Gewalttaten. BGBl I 1976, S. 1181.

⁶⁴ U krug ovih lica spadaju: bračni drug (uključujući i razvedenog, ako ga je žrtva ekonomski izdržavala), partner istog pola, deca i roditelji. Prema odluci Ustavnog suda od 09. 11. 2004. godine u ova lica su uvršćeni i vanbračni partneri, a odlukom BT- Drs. 16/12273 ova lista je proširena tako da obuhvata krvne srodnike trećeg stepena (braću i sestre, nećake i tetke, odnosno ujake ili stričeve).

dodatak zbog teškog invaliditeta kao i dodatak za neophodnu negu teških bolesika, novčanu podršku za rad, poravnanje zbog povrede na radu, poravnanje koje se plaća u vidu rente, dodatak za bračnog druga. U svakom slučaju isključuje se mogućnost naknade imovinske štete ili štete pretrpljene na stvarima.

Pravo na obeštećenje mogu ostvarivati kako nemački, tako i strani državljani. U kom se obimu stranim državljanima priznaje pravo na obeštećenje zavisi od toga u koju se kategoriju mogu razvrstati. Prema § 1 OEG strani državljani se grupišu u tri kategorije: prva - državljani zemalja Evropske unije, koji pod istim uslovima kao i nemački državljani ostvaruju prava na obeštećenje, druga – osobe iz drugih zemalja izvan Evropske unije koje imaju pravo na obeštećenje pod uslovima da u njihovoj državi postoji sličan sistem zbrinjavanja iz koga bi bili obeštećeni nemački državljani i treća – iz neke druge države pod uslovima reciprociteta. Da bi stranci iz treće kategorije mogli da ostvaruju prava po osnovu ovog zakona u istom obimu kao i nemački državljani, zahteva se da su neprekidno po zakonskom osnovu privremeno boravili u Nemačkoj tri godine, a ako je to bilo kraće, onda moraju da raspolažu odgovarajućim prihodima. Posebno su precizirana prava stranaca koji su bračni drugovi, odnosno rođaci žrtve i koji bi mogli da ostvaruju pravo na naknadu štete kao preživeli rođaci po § 1.

Izmenama Zakona od 01. 7. 2009. godine, prema § 3a omogućena je primena Zakona i u slučaju da je u inostranstvu nasilju bio izložen nemački ili strani državljanin (kome je prethodno odobren i neprekidno produžavan privremeni boravak u Nemačkoj). U ovom slučaju oštećeni ima pravo na naknadu troškova koji su učinjeni u inostranstvu radi lečenja i otklanjanja drugih štetnih posledica krivičnog dela (u skladu sa § 1 OEG). Osim neposrednog oštećenog, moguće je da pravo na naknadu ostvare i njegovi srodnici. Primera radi, u skladu sa novijim stremljenjima priznato je pravo roditeljima da nadoknade troškove neophodne psihoterapije kako bi se psihički oporavili od pretrpljenih patnji zbog nasilne smrti njihovog deteta koja se dogodila tokom zajedničkog boravka u inostranstvu.

U drugim odredbama regulisani su rasponi u kojima se određuju iznosi jednokratnih ili rentnih isplata po pojedinim stavkama za žrtve kao i za njoj bliska lica, kao i osnovi po kojima se može odbiti zahtev žrtve (na primer, ako žrtva svojim ponašanjem ne zaslužuje obeštećenje, te bi bilo nepravedno da joj je naknada dodeljena, odnosno ako žrtva ne saraduje sa organima gonjenja).

Pravo na novčana davanja stiće se donošenjem odluke nadležnog organa i ne može se ostvariti retroaktivno od vremena nastanka štete. Da bi se žrtvama olakšala pozicija, dopušteno je da se zahtev za obeštećenje može podneti nadležnom socijalnom radnik bez

posebnih formalnosti, pri čemu će socijalni radnici pomoći da se upotpuni odgovarajuća dokumentacija i sastavi zahtev u odgovarajućoj formi koji se dostavlja nadležnom saveznom organu na odlučivanje. Obaveza isplate obeštećenja tereti federalnu jedinicu prema mestu nastanka štete, odnosno (ako to nije moguće ustanoviti), prema mestu prebivališta ili boravišta oštećenog. Moguće sporove u vezi sa priznavanjem prava na obeštećenje po ovom osnovu rešava nadležni socijalni sud.

Neformalno pomirenje učinioca i žrtve krivičnog dela uz sporazum o popravljajući štete (*Täter-Opfer Ausgleich*) je mehanizam koji se, u skladu sa postavkama tzv. *restorative justice*⁶⁵ nastoji sprečiti nepotrebna stigma i kažnjavanje učinilaca, a istovremeno postići potpunije obeštećenje žrtve. Ovakvi programi se u Nemačkoj primenjuju od sredine devedesetih godina prošlog veka u sklopu aktivnosti nevladinih organizacija koje pružaju zaštitu žrtvama krivičnih dela. Za razliku od sličnih programa koji postoje u anglo-saksonskim državama, koji je prvenstveno usmereni na uspostavljanje poremećene ravnoteže u društvenoj zajednici, u zemljama germanskofonskog područja postupak mirenja učinioca i žrtve oduvek je više usmeren na sklapanje vansudskog poravnjanja i otklanjanje pričinjene štete. Primena programa neformalnog mirenja učinioca i žrtve bila je omogućena Zakonom o sprečavanju zločina koji je donet 28. oktobra 1994. godine⁶⁶. U kasnijem periodu donet je 20. decembra 2001. posebni Zakon o poravnanju učinioca i žrtve krivičnom postupku⁶⁷.

Krajem 2015. godine u Nemačkoj je usvojen 3. Zakon o jačanju položaja žrtve u krivičnom postupku⁶⁸ (OpferRRG), pri čemu su pojedine odredbe stupile na snagu 31.12.2015, dok su ostale stupile na snagu 01.01.2017. Donošenjem izmena navedenog zakona nastavljene su „reforme žrtve“ radi dalje zaštite žrtava i svedoka, u skladu sa minimalnim standardima iz Direktive 2012/29/EU. Stručnjaci su izneli bojazni da najnovije reforme narušavaju strukturu postupka u kojima se jače štite prava žrtava nego prava okrivljenog. Učinjene izmene su pre svega usmerene na ispitivanje naročito ranjivih kategorija svedoka-žrtava (u odsustvu pojedinih optuženih, uz korišćenje audio-vizuelnih sredstava, isključenje javnosti i zabrane postavljanja nepotrebnih pitanja koja zadiru u lične

---

⁶⁵ Model obnavljajuće pravde ili pravosuđa (*restorative justice*) podrazumeva da se umesto kažnjavanja učinioca krivičnog dela za rešavanje sukoba u društvu nastalog povodom izvršenja krivičnog dela koriste mehanizmi vansudskog poravnjanja i pomirenja žrtve i učinioca. Na ovaj način se konstruktivno prilazi rešavanju nastalih sukoba u odnosima žrtve i društva sa jedne strane i učinioca krivičnog dela, sa druge strane, tako što se uspostavlja ravnoteža u poremećenim odnosima, a istovremeno izbegavaju troškovi krivičnog postupka, stigmatizacija učinioca, dok žrtva dobija odgovarajuću satisfakciju.

⁶⁶ Gesetz zur Änderung des Strafgesetzbuches, der Strafprozeßordnung und anderer Gesetze (*Verbrechensbekämpfungsgesetz*) od 28. oktobra 1994, *BGBI I* 1994, S. 3186.

⁶⁷ Gesetz zur strafverfahrensrechtlichen Verankerung des Täter-Opfer Ausgleichs, *BGBI I* 1999, S. 2491.

⁶⁸ Gesetz zur Stärkung der Opferrechte im Strafverfahren (*3. Opferrechtsreformgesetz*), *Bundesgesetzblatt Teil I* Nr. 55, vom 21. Dezember 2015., *BGBI. I* S. 2525.

živote svedoka). Osim toga, proširene su obaveze obaveštavanja žrtava, pa tako oštećeni treba da dobije pismenu potvrdu o prijemu svoje krivične prijave (§ 158 st. 1 ZKP). Takođe, proširena su prava oštećenog iz § 406d ZKP da bude obaveštavan o toku postupka, dok je u §§ 406i do 406k ZKP prerađen spisak informacija koje se obavezno moraju dati oštećenom. Proširena su prava žrtava, koje ne govore nemački da mogu koristiti usluge besplatnog tumačenja i prevođenja i ta su prava regulisana zakonom.

Holandija

Definicija žrtve i oštećenog. Sve do 1980. godine i u krivičnom, kao i u sistemu socijalne zaštite u Holandiji ignorisane su žrtve krivičnog dela. One su mogle učestvovati u krivičnom postupku u ulozi svedoka i u svojstvu oštećenog u nekoj verziji redukovano francuskog modela građanske stranke koja ispoljava sličnosti sa nemačkim modelom adhezionog postupka, što je rezultiralo retkim slučajevima dosuđivanja naknade štete u praksi (inače Zakon o krivičnom postupku donet je još 1927. godine). Premda je 1975. osnovan Fond za žrtve nasilja, restriktivni uslovi su onemogućavali naknadu štete. Od 1980. godine započinju inovacije u nekoliko talasa: pomoć žrtvama nasilja (pre svega ženama) i osnivanje udruženja i službi za pomoć i podršku žrtvama, uvođenje naloga naknade štete u sklopu sudske osude učinioca krivičnog dela po britanskom modelu koji je svojom efikasnošću brzo nadmašio domete ostvarenja zahteva za naknadu štete u adhezionom postupku⁶⁹, dok se u trećoj fazi postavio zadatak usklađivanja rada udruženja za pomoć žrtvama, socijalne službe, policije, javnog tužilaštva i suda, kako bi se stvorila koherentna mreža za podršku, pomoć i zaštitu žrtava krivičnih dela. Izmenama ZKP-a 2008. godine po prvi put se u zakonu koristi termin žrtva, nezavisno od procesnog položaja oštećenog kao podnosioca zahteva za naknadu štete. Najnovijim izmenama zakonodavstva slede se uzori iz nemačkog prava u pogledu poboljšanja položaja oštećenog kao uzgrednog tužioca (*Nebenklage*) kome se dopušta neograničeno verbalno iskazivanje pred sudom kako bi se izjasnio o svim pitanjima u vezi sa krivičnim delom kojim je bio viktimiziran i potrebom osude učinioca.

Pravo oštećenog na naknadu štete u krivičnom postupku. U krivičnom postupku koji se vodi za teža krivična dela žrtva krivičnog dela može učestvovati u procesnim ulogama svedoka ili podnosioca zahteva za naknadu štete, budući da postupak u javnom interesu vodi javni tužilac, kao ovlašćeni tužilac, po načelu oportuniteta. Naknada štete žrtvi u

---

⁶⁹ Već 2009. godine bilo je određeno u 25.000 slučajeva, pri čemu se u praksi naknada isplaćuje u roku do jedne godine (J. Van Dijk, Trends in victim policies in the Netherlands, 1980-2010, 1, fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1563-budapest2011-JvanDijk.pdf, 24. 5. 2018.)

krivičnom postupku moguća je u okviru: pridruženog postupka po imovinskopравnom zahtevu, naloga o plaćanju naknade u sklopu sudske odluke kojom izriče sankciju učinioocu, u postupku poravnanja koji se vodi pred policijom posle prijema krivične prijave ili pred javnim tužilaštvom i kao uslov pod kojim se, po načelu oportuniteta u radu javnog tužilaštva obustavlja krivično gonjenje. Izvan krivičnopravnog sistema pravo na naknadu štete se može ostvariti u upravnom postupku (iz sredstava fonda za naknadu žrtvama nasilja) i u parničnom postupku, što je redovan pravni mehanizam.

Na osnovu smernica koje obavezuju policiju i javne tužioce i izmena Zakona krivičnom postupku⁷⁰, što je detaljnije objašnjeno u narednom poglavlju – zaštita prava žrtava), praktikuje se postupak poravnanja i mirenja učiniooca i žrtve u pretkrivičnom postupku, pred policijom i u ranim fazama krivičnog postupka. Javni tužilac ima obavezu da preduzme takvo mirenje kada god je moguće u fazi istrage, uz druge obaveze (upućivanja žrtve na programe pomoći i podrške, Fond za naknadu štete i slično).

Već prilikom podnošenja krivične prijave policiji žrtva može prijaviti štetu koja joj je prouzrokovana i zahtevati njenu naknadu. Taj zahtev će biti prosleđen javnom tužilaštvu, na koje je i naslovljen. Zahtev za naknadu štete žrtva može podneti i neposredno javnom tužilaštvu, sve do momenta dok ne bude saslušana pred prvostepenim sudom (iz razloga ekonomičnosti, kako bi se u tom saslušanju mogla ispitati na okolnosti koje navodi u zahtevu). Iz pisanog zahteva koji je žrtva podnela sudija mora biti u stanju da ustanovi da je građanski zahtev opravdan i koji iznos naknade podnosilac zahteva traži. Sudija takođe mora biti u stanju da proceni da li je iznos razumno opredeljen u odnosu na pretrpljenu štetu i uobičajene naknade koje se dosuđuju u sudskoj praksi u sličnim situacijama.

Mogućće je da obaveza naknade štete bude određena kao uslov za odustanak javnog tužiooca od gonjenja učiniooca: u jednoj opciji tužilac odustaje pošto učinilac plati naknadu žrtvi na koju je bio obavezan odlukom javnog tužiooca, u drugom slučaju, učinilac je obavezan sudskom odlukom da plati naknadu u korist žrtve, a pored toga i novčanu kaznu i/ili određenu novčanu globu državi (institut *transaction*), da bi došlo do obustave krivičnog postupka. Iz sredstava tog fonda koji se formira od naplaćenih novčanih kazni (o kome će biti više reči u narednom poglavlju) isplaćuje se naknada štete žrtvama teških krivičnih dela, ako neki učinilac koji je na to obavezan odlukom suda nije uopšte ili nije na vreme u stanju da izvrši svoju materijalnu obavezu. Posle podizanja optužnice, javni tužilac obaveštava žrtvu o tome kako se postupak odvija i na koji način može ostvarivati svoja prava, između ostalog i pravo

---

⁷⁰ *Wetboek van Strafvordering* od 15.1.1921., sa izmenama i dopunama od 17. novembra 2015., u redakciji od 1. 5. 2018. dostupan na: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0001903/2018-05-01>.

žalbe na odluke suda. Postupak medijacije (pomirenja i poravnanja) moguće je da tužilac preduzme i u ovoj fazi, s tim što se u slučaju uspešnog pomirenja može završiti obustavom krivičnog postupka uz obavezu učinioaca da isplati dogovorenu naknadu žrtvi i/ili da plati novčanu globu (*transactie*). Javni tužilac nadzire ispunjenje obaveze. Ako sporazum ne bude postignut ili naknada ne bude plaćena prema sporazumu, žrtva se pridružuje javnoj optužbi i u svojstvu oštećenog podnosi zahtev za naknadu štete o kome se rešava u pridruženom (adhezionom) postupku u krivičnom procesu.

Na osnovu člana 36f Krivičnog zakonika sudija može osuđenog da obaveže da u korist države plati novčanu kaznu i globu. Iz novca prikupljenog po tom osnovu naknađuje se šteta žrtvama krivičnih dela koje su takav zahtev podnele u krivičnom postupku. Meru izvršava javno tužilaštvo, preko Centralne agencije za novčane kazne (*Centraal Justitieel Incassobureau*) koja ima zadatak da prikuplja novac od naplaćenih novčanih kazni u ime javnog tužilaštva. Obavezu naknade štete sud može odrediti učiniocu i u sklopu uslovne osude ili uz neku drugu sankciju. Kada sudija na taj način usvoji zahtev žrtve, uputiće joj presudu, koja se može izvršiti uz pomoć izvršitelja, kao svaki sudski nalog. Takođe, učinilac može da bude obavezan na naknadu štete oštećenom izrečenom uslovnom osudom, koja će se opozvati ako u predviđenom roku ne plati naknadu. Pored toga, sud je ovlašćen da odredi zaplenu imovine učinioaca kako bi se postiglo obeštećenje žrtve, a takođe može odlučiti da prihod od konfiskovanih dobara učinioaca bude isplaćen oštećenom.

Sredinom devedesetih godina, kada je mogućnost podnošenja privatne tužbe za naknadu štete u krivičnom postupku predviđena u ZKP-u, imovinskopravni zahtev je bio limitiran na iznos od 1500 guldena, tako da oštećeni nisu bili motivisani da ga podnose, osim za krivična dela protiv saobraćaja, imovine, lakša krivična dela protiv života i tela. Stoga je kasnijim izmenama ZKP-a ukinuto ograničenje u pogledu visine zahteva za naknadu štete, ali se i dalje zapaža da u praksi krivični sudovi prihvataju da odlučuju samo o jednostavnim slučajevima, jer je, kao i u drugim zakonodavstvima baziranim na germanskom tipu adhezionog postupka, odlučivanje o imovinskopravnom zahtevu fakultativno, pod uslovom da ne vodi odugovlačenju krivičnog postupka. Stoga su to obično slučajevi u kojima sudija može bez mnogo dodatnih dokazivanja relativno lako utvrditi imovinski gubitak ili visinu štete koju je oštećeni pretrpeo. Šteta mora biti direktno prouzrokovana kaznenim delom, a u postupku mora biti dokazano da je učinilac preduzeo radnju kaznenog dela i mora biti za to osuđen (bez razlike da li je reč o prekršaju ili krivičnom delu). Ako je reč o složenom predmetu naknade štete, sama žrtva ili sud mogu opredeliti deo zahteva o kome će se odlučivati u krivičnom postupku, kako bi sud mogao odlučiti delimično o jednostavnijem delu zahteva. Svaki

složeniji predmet upućuje se odlukom suda na parnicu, pri čemu žrtvi može u podnošenju tužbe pružiti besplatnu pravnu pomoć Službe za podršku žrtvama.

Žrtva koja podnosi zahtev za naknadu štete u krivičnom postupku dužna je da predoči dokaze (predloži svedoke, isprave, druge dokaze) na kojima temelji svoj zahtev. Odluka suda zavisi od odluke o krivičnoj stvari, tako da se zahtev za naknadu štete može uvažiti jedino ako učinilac bude oglašen krivim za izvršeno krivično delo. Sudska odluka se zasniva na iznetim dokazima, i naknada materijalne štete se odmerava prema visini štete utvrđene u toku postupka, dok se naknada nematerijalne štete opredeljuje u paušalnom iznosu, u skladu sa načelom pravičnosti. Oštećeni nisu motivisani da ostvaruju naknadu štete u krivičnom postupku i zato što odluka krivičnog suda isključuje vođenje parničnog postupka po istom osnovu, a u parničnom postupku je bolji procesni položaj oštećenih, koji istupaju kao tužioci.

Zaštita prava žrtava. U Holandiji se od sedamdesetih godina prošlog veka primenjuju programi za podršku žrtvama krivičnih dela, a od osamdesetih godina podršku žrtvama daju policija i tužilaštvo, na osnovu naročitih Pravnih smernica za postupanje sa žrtvama – tzv. Vaillant Guidelines (*Richtlijnen Vaillant*)⁷¹. Poslednjih decenija se položaj žrtve intenzivno reformiše, u skladu sa obavezama koje nameću relevantna dokumenta Saveta Evrope i Evropske unije. Poboljšanja su postignuta Aktom za podršku žrtvama - Akt Terwee (*Wet Terwee*)⁷² iz 1995. kojim je prvi put regulisano nekoliko formalnih procesnih prava u korist žrtava krivičnih dela. Novi zakon je uslovio promene drugih zakona, poput Krivičnog zakonika, Zakona o krivičnom postupku, Akta o fondu za naknadu štete žrtvama nasilja (*Wet Schadefonds Geweldsmisdrijven*) i drugih. Akt za podršku žrtvama uslovio je sledeće izmene u Zakonu o krivičnom postupku: predviđeno je pravo žrtve da se zahtevom za naknadu štete može pridružiti krivičnom postupku (član 51a ZKP), određeno je da sudija može obavezati učinioca na naknadu štete izricanjem naloga (*compensation order*) (čl. 36f ZKP), da sud može obavezati učinioca da u korist Fonda za žrtve uplati određeni iznos ili drugih institucija koje promovišu interese žrtava (čl. 14c paragraf 1-4 ZKP) i unapređena su rešenja o Fondu za naknadu štete žrtvama nasilja. U skladu sa Aktom za podršku žrtvama menjane su smernice za rad policije i tužilaštva tako što im je naloženo da u pretkrivičnom postupku mogu posredovati u sklapanju poravnjanja i pomirenju učinioca i žrtve. Sada se u radu tužilaštva primenjuju naročite Instrukcije za zbrinjavanje žrtava (*Victim Care Instruction*), kojima su tužioci obavezani na obazriv pristup žrtvi, posredovanje između učinioca i žrtve, uvek kada je

---

⁷¹ *Staatscourant*, 1987, 64.

⁷² *Staatsblad*, 1995, 160.

to moguće, da rade na otklanjanju materijalne i emotivne štete koju žrtva trpi i da joj daju brza, jasna i bitna obaveštenja u vezi sa tokom postupka.

Procesna prava žrtava su pojačana 2005. godine kada je propisano posebno njihovo pravo da ih drugi saslušaju u toku krivičnog postupka i tako saznaju za štetu koju trpe i za žrtvine stavove u vezi sa tim. Uvedena je mogućnost da žrtva u toku krivičnog postupka sklopi posebni avansni sporazum sa državom (*voorschotregeling*) na osnovu koje joj se isplaćuje naknada iz Centralne agencije za novčane kazne umesto da se čeka da to uradi učinilac koji je na to obavezan odlukom suda. Navedena izmena uvedena je 2011. godine, u korist pojedinih žrtava kao što su žrtve nasilja ili seksualnog nasilja ili bliski rođaci lica usmrćenog navedenim nasilnim aktom. Od 1. januara 2016. i žrtve drugih krivičnih dela mogu dobiti delimični predujam naknade u iznosu do 5000 evra. Posredstvom agencije, predujam mogu ostvariti i oštećena pravna lica. Agencija se potom refundira od učinioca i naplaćuje ceo iznos naknade koju kasnije plaća žrtvi, odnosno oštećenim licima⁷³. Agencija u suštini posreduje u plaćanju između poverioca (oštećenog) i dužnika (učinioca) omogućavajući bržu isplatu naknade u korist poverioca, pa je tako moguće da Agencija isplati ceo ili delimičan iznos naknade oštećenom umesto učinioca koji je na to obavezan odlukom tužilaštva ili suda, a trenutno nije u mogućnosti da je plati, s tim što kasnije Agencija refundira od učinioca⁷⁴. Da bi se omogućio što efikasniji rad Agencije, prilikom prvog kontakta sa javnim tužiocem, oštećeni i učinilac dobijaju formulare Agencije, a služba za podršku žrtvama obično pomaže žrtvi da popuni potrebne formulare bilo da bi dobila predujam od Centralne agencije, bilo da bi aplicirala za naknadu iz Fonda za žrtve nasilja.

Osim neposredne žrtve nasilja, njihovi rođaci, za slučaj teške telesne povrede ili smrti žrtve, imaju pravo na naknadu iz naročitog državnog fonda na osnovu Akta o fondu za naknadu štete žrtvama nasilja (*Wet Schadefonds Geweldsmisdrijven*)⁷⁵. Isplata naknade iz Fonda je supsidijerna ostvarenju prava po osnovu socijalno, penzijskog ili zdravstveno-invalidnog osiguranja. Iz sredstava Fonda isplaćuje se naknada samo onima koji pretrpe štete usled fizičke povrede ili oštećenja duševnog zdravlja ili smrti, pod uslovom da se radi o dugotrajnim posledicama (nesposobnost za rad duža od šest nedelja ili doživotna i slično). Nadoknađuje se u limitiranim iznosima pretrpljena materijalna šteta (izgubljena zarada, izgubljeno izdržavanje, troškovi izazvani lečenjem, pogrebni troškovi) i nematerijalna šteta. U

⁷³ Dostupno na sajtu Agencije: <https://www.cjib.nl/voorschotregeling>, 24. 5. 2018.

⁷⁴ Na neki način Agencija „kreditira“ dužnika, ali je zadužena i za efikasniju naplatu potraživanja od njega. Prema najnovijim izveštajima efikasnost Agencije u naplati novčanih potraživanja od učinilaca krivičnih dela je 100%.

⁷⁵ Akt od 6. juna 1975 godine, sa kasnijim izmenama, poslednji put od 1. januara 2012., dostupno na: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0002979/2016-07-01>, 24. 5. 2018.

nekim slučajevima bliski rođaci poginule žrtve koji su bili očevici njenog stradanja mogu dobiti naknadu štete zbog pretrpljenih duševnih patnji. Pravo na naknadu iz navedenog fonda može ostvariti svaka žrtva, bez obzira na nacionalnost, pod uslovom da je krivično delo izvršeno u Holandiji i na pokretnim objektima koji se smatraju delom nacionalne teritorije (na njenom brodu ili vazduhoplovu bilo gde da se nalazi). Ostvarenje prava na naknadu štete nije uslovljeno podnošenjem krivične prijave policiji niti je neophodno sačekati ishod policijske istrage ili krivičnog postupka, ali žrtva mora raspolagati medicinskom dokumentacijom i drugim dokazima kojima će potvrditi da je viktimizirana krivičnim delom nasilja (nepoznatog učinioca).

U 2016. godini usvojen je Akt o neograničenom pravu žrtava i bliske rodbine žrtava na saslušanje u krivičnom postupku i o izmenama Akta o naknadi štete žrtvama nasilja proširenjem prava na naknadu rodbine preminulih⁷⁶ kojim se menja ZKP i proširuju mogućnosti naknade iz fonda za naknadu štete žrtvama nasilja. Pod uticajem novog zakona, izmenama ZKP prošireno je pravo direktne žrtve teškog krivičnog dela da bude saslušana u sudnici, ne samo u vezi sa izvršenjem krivičnog dela, nego da neograničeno može izjavljivati sve što smatraju da treba, na primer, šta misle o krivici osumnjičenog ili o tome kako treba da bude kažnjen. I do sada je, prema izmenama ZKP-a iz 2012. žrtva teškog krivičnog dela (ako je za to delo propisana kazna zatvora od najmanje osam godina ili je reč o teškom krivičnom delu enumeracijom navedenom u Krivičnom zakonu ili u odeljku 6. Zakona o saobraćaju na putevima) žrtva mogla davati slične verbalne iskaze pred sudom, ali je sada to pravo žrtava neograničeno. Izmenama ZKP-a predviđeno je da osoba koja ima nameru da ostvari navedeno pravo, mora obavestiti u pisanom obliku tužioca pre početka sudske rasprave, kako bi se moglo rezervisati potrebno vreme. U članu 51e ZKP-a dodata je nova odredba da žrtva može tražiti da bude saslušana, a pojednostavljena je procedura korišćenja prava na neograničeno saslušanje za roditelje ili druge zakonske zastupnike maloletne žrtve ili bliske srodnika preminule žrtve.

Trebalo bi da izmenjeni zakon ukloni uočene razlike u praksi da su žrtve u nekim slučajevima imale priliku da budu saslušane kada predlažu kaznu učiniocu, ali druge ne, budući da im to sudovi nisu omogućavali držeći se strogo zakona. U pripremama zakonskih izmena nadležno ministarstvo je istaklo da žrtve, pre nego što istupe pred sudom, moraju biti dobro pripremljene da koriste svoje pravo da budu saslušane, uključujući tu i upozorenje na

---

⁷⁶ Wet van 14 april 2016 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces en wijziging van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven ter uitbreiding van de mogelijkheid van uitkering aan nabestaanden, (Act of April 14, 2016). *Staatsblad van Het Koninkrijk der Nederland*, No. 160/2016, (26. april 2016).

moguće posledice, te da im u tom smislu moraju dati pomoć udruženja za pomoć žrtvama ili advokati za prava žrtava. I javni tužioci mogu razgovarati sa žrtvama i dati im ideju šta mogu da očekuju od sudske rasprave, predložiti im javnu optužbu i mogući ishod postupka.

Izmenama zakona predviđeno je da se žrtve moraju odmah informisati o svim svojim pravima, o mogućnostima da dobiju zaštitu i pravni savet, već prilikom prvog kontakta sa policijom i javnim tužiocem. To pravo uključuje i savete o mogućnostima naknade štete i stalno obaveštavanje o napretku krivičnog postupka. Policija, odeljenja javnog tužilaštva i druge organizacije moraju u praksi više pažnje posvetiti kontaktu sa maloletnim žrtvama, te su u tom cilju osmišljeni posebni programi obuke. Zakonskim izmenama predviđa se pravljenje individualne procena stanja žrtve, kako bi se utvrdila potreba da se prema njima primene posebne zaštitne mere.

U članu 3. st. 1. Akta o fondu za naknadu štete žrtvama nasilja i ranije je bilo propisano pravo na naknadu štete u korist bliskih rođaka preminulog od posledica umišljajno preduzetog krivičnog dela sa elementom nasilja u Holandiji, na brodu koji vije njenu zastavu ili na vazduhoplovu registrovanom u Holandiji. Odredba je bila doneta radi prilagođavanja holandskog prava Direktivi EU br. 2004/80 o naknadi štete žrtvama krivičnih dela. Aktom kojim se uvodi neograničeno pravo saslušanja žrtava i njihovih srodnika u krivičnom postupku i proširuju prava srodnika poginulog za naknadu iz Fonda za naknadu žrtvama nasilja iz 2016. godine dopušteno je da se iz fonda mogu obeštetiti bliski srodnici poginulih u saobraćajnim nezgodama i krivičnih dela učinjenih sa nehatom, što do sada nije bio slučaj. Izmenama Zakona je produženo vreme za podnošenje zahteva za naknadu Fondu, koji je sada ustanovljen na tri godine od dana izvršenja krivičnog dela, odnosno do deset godina.

Novim zakonodavstvom obezbeđuje se implementacija Direktive Evropske unije 2012/29 koja propisuje minimalne standarde za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih dela. Iako žrtve već imaju dobar pravni status u Holandiji, očekuje se da će se on poboljšati, naročito u pretkrivičnom postupku, od podnošenja krivične prijave do podnošenja optužnice.

Slovenija

Definicija žrtve i oštećenog. U Sloveniji se umesto termina žrtva koristi izraz *oškodovanec* (oštećeni). Procesna prava oštećenog i privatnog tužioca određena su u V poglavlju Zakona o krivičnom postupku⁷⁷. Prihvata se da je to osoba čija su lična ili imovinska prava povređena ili ugrožena izvršenjem krivičnog dela (pasivni subjekt krivičnog

---

⁷⁷ Zakon o kazenskom postupku (službeno prečišćeni tekst), *Uradni list RS*, br. 32/12.

dela). Pojam oštećenog obuhvata pravna lica, kao i indirektne oštećene: članove porodice poginule žrtve krivičnog dela, koji zbog njene smrti trpe štetu. Pojam žrtve, koji se opet određuje na osnovu činjenice štete koju trpi usled krivičnog dela, definisan je jedino u Zakonu o novčanoj naknadi štete žrtvama nasilja, za potrebe primene tog zakona.

Pravo oštećenog na naknadu štete u krivičnom postupku. Položaj oštećenog u pridruženom (*adhezijском*) postupku regulisan je u Glavi X ZKP-a (članovi 100-111 pod naslovom “Imovinskopravni zahtevi”). Rešenja prihvaćena u slovenačkom ZKP-u veoma su slična odredbama koje se odnose na istoimenu institut u ZKP-u Republike Srbije. Predviđeno je da se imovinskopravni zahtevi (zahtevi za naknadu štete proistekle iz krivičnog dela) mogu raspravljati u krivičnom postupku samo ako ne odugovlače taj postupak. Mogu glasiti na povraćaj stvari, poništaj novca ili novčanu naknadu štete. Imovinskopravni zahtev može podneti svako lice koje je u parničnom postupku ovlašćeno na podnošenje tužbe radi naknade štete. Zahtev se ponosi nadležnom državnom organu prilikom podnošenja krivične prijave ili, u kasnijim fazama, sudu pred kojim se vodi postupak. Zahtev se može podneti sve do završetka glavne rasprave, na šta će sud upozoriti oštećenog ako zahtev nije podneo do podnošenja optužnice. Oštećeni je dužan da opredeli zahtev i da navede dokaze na kojima ga zasniva. Oštećeni može slobodno raspolagati svojim pravom da ostvaruje zahtev za naknadu štete u krivičnom postupku. Sud je dužan da sasluša okrivljenog u vezi činjenica navedenih u imovinskopravnom zahtevu i da obezbedi sve dokaze o imovinskopravnom zahtevu koje bi kasnije bilo teško ili nemoguće prikupiti (član 104). Kao i u svim zakonodavstvima koja usvajaju model adhezionog postupka, tako je i u slovenačkom ZKP-u propisano da će sud meritorno odlučiti o imovinskopravnom zahtevu samo ako utvrdi krivicu učinioca i osudi ga, dok će u slučaju donošenja oslobađajuće, odbijajuće presude ili rešenja o obustavi postupka uputiti oštećenog na parnicu. Takođe, ako bi odlučivanje o imovinskopravnom zahtevu odugovlačilo krivični postupak, sud će uputiti oštećenog na parnicu. Sud će takođe vratiti oštećenom stvar koja mu pripada, a bila je oduzeta u krivičnom postupku, ako za to postoje zakonski uslovi. U daljim odredbama regulisana je mogućnost izmene dosuđenog imovinskopravnog zahteva po vanrednom pravnom sredstvu i obezbeđenja imovinskopravnog zahteva u slučaju da postoji opasnost da se neće moći naplatiti, u skladu sa odredbama izvršnog postupka.

Sudska praksa u pogledu dosuđivanja imovinskopravnog zahteva u Sloveniji je veoma razvijena. S obzirom na sličnost procesnih rešenja, mogla bi biti ilustrativna za sudije iz Srbije. Naročito je značajan sledeći stav Vrhovnog suda Slovenije koji glasi: “Ako je iznos štete zakonsko obeležje krivičnog dela, sud ne može uputiti oštećenog sa zahtevom za

naknadu štete na parnični postupak”⁷⁸ Sledeća presuda upućuje na to da se protivpravna imovinska korist koju je optuženi ostvario krivičnim delom protiv privrede, sa stanovišta oštećenog iskazuje kao šteta čiju naknadu može tražiti u krivičnom postupku⁷⁹. Ovakvi stavovi olakšavaju opredeljivanje visine imovinskopravnog zahteva i njegovo usvajanje u krivičnom postupku.

U nizu presuda sudovi ukazuju na različitu prirodu adhezionog postupka u odnosu na krivični i na osobenosti predmeta o kome se u pridruženom postupku odlučuje. Tako se u jednoj presudi upozorava na to da je u adhezionom postupku okrivljenog moguće obavezati samo na naknadu štete koju bi mogao dosuditi parnični sud, stoga ne može krivični sud, usvajajući imovinskopravni zahtev, naložiti okrivljenom izvršenje poreskih obaveza⁸⁰. U drugoj presudi sud konstatuje da se pitanje odgovornosti za štetu ne može izjednačiti sa pitanjem krivične odgovornosti i u vezi s tim se uzročna veza između ponašanja učinioca i nastanka zabranjene posledice procenjuje različito, pri čemu u adhezionom postupku sud to čini u skladu sa pravilima obligacionog prava⁸¹. Navedeni stav je naročito važan, zato što se uzročnost drugačije procenjuje u krivičnom i građanskom pravu. U skladu sa istim rezonom da se priroda adhezionog i krivičnog postupka razlikuje, povodom zahteva za zaštitu zakonitosti koji je uložila braniteljka osuđenog tvrdeći da u krivičnom postupku nije moguće dosuditi zahtev za naknadu nematerijalne štete, Vrhovni sud Slovenije je doneo odluku kojom je zahtev odbacio kao neosnovan i utvrdio da je: „postupak naknade štete, koji je povezan sa krivičnim postupkom (adhezioni postupak), vezan ... za pravila građanskog materijalnog prava u pogledu merituma tužbe“⁸², što znači da je sud mogao odlučiti u krivičnom postupku o zahtevu za naknadu nematerijalne štete. Na istim razlozima temelji se i sledeći stav: “Adhezioni postupak je krivičnom postupku pridruženi građanski postupak koji je podložan odredbama građanskog procesnog prava i odredbama obligacionog zakona. Shodno tome, optuženi i oštećeni mogu se poravnavati u krivičnom postupku u vezi plaćanja imovinskopravnog zahteva, a takođe optuženi može priznati imovinskopravni zahtev⁸³.

Sudovi su vrednovali i ponašanje optuženih u vezi priznavanja imovinskopravnog zahteva, pa je tako u jednoj presudi ocenjeno da, u situaciji kada je u krivičnom postupku pouzdano utvrđeno da okrivljeni nema nikakvih finansijskih sredstava da isplati

⁷⁸ Vrhovni sud Slovenije, presuda I Ips 76/2010, od 20. 1. 2011. god. (navedena i sledeće sudske odluke navedene su prema sajtu: *Iskalnik sudske prakse*, dostupno na: <http://www.sodnapraksa.si/>, 24. 5. 2018.

⁷⁹ Viši sud u Ljubljani (VSL), presuda I Kp 176/2006, 28. 6. 2006.

⁸⁰ Viši sud u Mariboru (VSM), presuda IV Kp 61294/2013, 15. 6. 2016.

⁸¹ Vrhovni sud Slovenije, presuda I Ips 22575/2010-101 od 1. 3. 2012.

⁸² Vrhovni sud Slovenije, presuda I Ips 54317/2010-59, od 18.10.2012, http://www.sodisce.si/znanje/sodna_praksa/vrhovno_sodisce_rs/2012032113050402/.

⁸³ Vrhovni sud Slovenije, presuda I Ips 146/2007. od 12. 7. 2007.

imovinskopravni zahtev, njegovo priznanje potraživanje oštećenog u krivičnom postupku ima za cilj jedino da postigne blaže kažnjavanje za učinjeno krivično delo⁸⁴.

Kako se vidi, usmeravanjem rada sudova prilikom primene odredbi o imovinsko pravnom zahtevu u Sloveniji su uspeli da revitalizuju institut koji se u drugim pravnim sistemima germanskog tipa javlja kao istorijski relikv malog praktičnog značaja.

U sklopu uslovne osude može se učiniocu, između ostalog, naložiti obaveza naknada štete. To se čini kaznenim nalogom, kao posebnom vrstom sudske odluke. Institut kaznenog naloga (*kaznovalni nalog*) uveden je 2003. godine u Zakon o krivičnom postupku. Određivanje obaveze po tom osnovu isključuje mogućnost da sud odluči o imovinskopravnom zahtevu oštećenog u istom postupku, koga će uputiti na parnicu. To je nova mogućnost kojom se postiže brže obeštećenje oštećenog, mimo imovinskopravnog zahteva.

Zaštita žrtava krivičnih dela. U Sloveniji postoji razgranata mreža nevladinih organizacija koje se bave zaštitom žrtava koje uspešno sarađuju sa državnim organima. Uspostavljena je praksa da žrtva prilikom prijavljivanja krivičnog dela policiji dobija evidencioni broj prijave i ime i prezime policijskog službenika koji je primio prijavu, koji će je informisati o daljem toku prekrivičnog postupka.

U praksi se primenjuju dve vrste vansudskog poravnanja učinioca i oštećenog: postupak poravnanja *stricto sensu* i naknada štete koja utiče na odustanak javnog tužioca od krivičnog gonjenja. U prvom slučaju javni tužilac ovlašćen je da uputi na postupak mirenja učinioca i oštećenog za krivična dela za koja je propisana kazna manja od tri godine zatvora. Sklopljenim poravnanjem izbegava se krivični postupak, pod uslovom da je učinilac oštećenom isplatio naknadu štete. Za isplatu naknade ima rok od tri meseca, a javni tužilac se informiše o isplati naknade. U drugom slučaju javni tužilac može odustati od krivičnog gonjenja učinioca lakog krivičnog dela ako on dobrovoljno izvrši određene uslove: popravlanje ili naknada štete, plaćanje u korist javnih ustanova ili humanitarnih udruženja ili izvrši uplate fondu za naknadu štete žrtvama krivičnih dela, izvrši rad u korist zajednice ili redovno isplaćuje izdržavanje. Javni tužilac sprovodi postupak poravnanja (članovi 162., 163, 163a ZKP), koji je detaljnije uređen Pravilnikom o poravnanju u kaznenim slučajevima⁸⁵.

Zakon o novčanoj naknadi za žrtve nasilja⁸⁶ donet je radi implementacije Direktive EU 2004/80/EC. Navedenim zakonom ustanovljen je fond za naknadu štete neposrednoj žrtvi umišljajno izvršenog krivičnog dela sa elementom nasilja i srodnicima poginule žrtve. Pod

---

⁸⁴ Viši sud u Celju (VSC), presuda Kp 156/00, 5. 5. 2000.

⁸⁵ Pravilnik o poravnanju u kazenskih zadevah (*Uradni list RS*, br. 114/04, 58/11 – ZDT-1 i 23/18).

⁸⁶

pojmom žrtve podrazumeva se osoba koja je pretrpela štetu izvršenjem umišljajnog krivičnog dela sa elementom nasilja, a pod umišljajnim krivičnim delom sa elementom nasilja smatra se krivično delo propisano u Krivičnom zakoniku Republike Slovenije izvršeno sa umišljajem, uz primenu sile ili povredom polnog integriteta druge osobe. Pravo na naknadu ostvaruju žrtva i lica koje je poginula žrtva izdržavala, bilo da su državljani Slovenije ili druge države članice Evropske unije. Naknada se određuje u upravnom postupku u limitiranom iznosu, za slučaj pretrpljene štete telesnom povredom, smrću ili usled patnji, pod uslovom da je slovenačkim državnim organima prijavljeno izvršenje krivičnog dela nasilja. Naknada se isplaćuje kako za nematerijalnu štetu (pretrpljeni bol, duševne patnje), tako i za materijalnu štetu (štetu na stvarima, pogrebni troškovi, troškovi lečenja i medicinske rehabilitacije, izgubljeno izdržavanje). U naknadu se uračunavaju ostvarena primanja za istu vrstu štete po drugom osnovu. Iznos naknade umanjuje se u slučaju doprinosa žrtve izvršenju krivičnog dela. Komisiju koja odlučuje o naknadama imenuje Vlada Republike Slovenije.

Hrvatska

Definicija žrtve i oštećenog. Pojam žrtve pominje se u članu 16 Zakona o kaznenom postupku⁸⁷ (ZKP) u kome se navodi da žrtva i oštećeni imaju prava garantovana tim zakonom, te da državni organi još u pretkrivičnom postupku imaju dužnost da obazrivo postupaju prema žrtvi, da joj daju pouke o njenim pravima i brinu za ostvarenje njenih interesa u toku postupka i navode se druga prava osetljivih kategorija žrtava. Pojam žrtve nije zakonom definisan, pa se prihvata pojam određen Deklaracijom OUN o pravima žrtava krivičnih dela iz 1985. godine i definicije iz odgovarajućih akata Evropske unije. Prava žrtava, oštećenog i privatnog tužioca detaljno su propisana u glavi V (ZKP). Oštećeni (oštećenik) se zakonom definiše kao “osoba čije je kakvo osobno ili imovinsko pravo kaznenim djelom povrijeđeno ili ugroženo”. Pojam oštećenog u teoriji nije sporan, smatra se da je određen elementima: (1) da je kakvo lično ili imovinsko pravo oštećenog objekt povrede ili ugrožavanja, (2) zakonskim obeležjima krivičnog dela i (3) činjenicom izvršenja krivičnog dela. Oštećeni može biti fizičko ili pravno lice, s obzirom na to da krivičnim delom mogu biti ugrožena ili povređena samo imovinska prava oštećenog. Kao i u procesnom pravu Republike Srbije, u hrvatskom krivičnom postupku oštećeni, osim kao svedok, može učestvovati u različitim procesnim ulogama i to kao: potencijalni ili supsidijarni tužilac, privatni tužilac, podnosilac predloga za gonjenje, podnosilac imovinskopravnog zahteva, s tim što je moguća kumulacija različitih prava i

---

⁸⁷ Narodne novine Republike Hrvatske, broj 152/08, 76/09, 80/11, 91/12 - Odluka i Rješenje USRH, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14 i 70/17.

procesnih uloga. Položaj žrtve i njena prava (na delotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć i podršku, sudelovanje u postupku u svojstvu oštećenog, druga prava po zakonu), regulisani su u članu 43 ZKP. Posebno se u stavu 2. propisuju prava žrtava teških krivičnih dela (za koje je propisana kazna zatvora od pet ili više godina) na: savetnika na teret budžetskih sredstava pre davanja iskaza u krivičnom postupku i pri podnošenju imovinskopravnog zahteva, ako trpi teža psihofizička oštećenja ili teže posledice krivičnog dela, na naknadu materijalne i nematerijalne štete iz državnog fonda pod uslovima i na način uređen posebnim zakonom (s tim što se uračunava ostvareni imovinskopravni zahtev i obrnuto, u dosuđeni imovinskopravni zahtev se uračunava naknada iz fonda) i pravo žrtve da je o njenim pravima obaveste sud, državni tužilac, istražitelj ili policija pri preduzimanju prve radnje u kojoj učestvuje. U članovima 44. i 45. predviđena su prava posebnih (osetljivih) kategorija žrtava, a u članu 46. pravo žrtve koja nije obavještena o pravu da kao oštećeni učestvuje u postupku da se može prijaviti u tom svojstvu do podizanja optužnice policiji ili državnom tužilaštvu, a posle toga, sudu. Prijavom žrtva formalno stiče status oštećenog, pa je zato moguće da po članu 46. st. 2 ZKP da sud navedenu prijavu odbaci kao očigledno neosnovanu ili zato što je podneta nakon okončanja rasprave.

Pravo oštećenog na naknadu štete u krivičnom postupku. Jedan od načina učešća oštećenog u krivičnom postupku jeste podnošenje i ostvarivanje imovinskopravnog zahteva (glava XI ZKP). Kao i u Nemačkoj, Sloveniji i Srbiji, podnošenjem imovinskopravnog zahteva oštećeni i svako drugo lice sa potraživanjem naknade štete traži od krivičnog suda da reši građanskopravni predmet – pitanje štete nastale krivičnim delom i da opredeli naknadu za tu štetu. Na osnovu privatnog zahteva za naknadu štete vodi se, iz razloga procesne ekonomije, parnica u okviru krivičnog postupka, tj. parnični postupak se pridružuje krivičnom. Svako lice koje je ovlašćeno u parnici da može podneti tužbu radi naknade štete, može u krivičnom postupku podneti predlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahteva u krivičnom postupku. Predlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahteva podnosi se nadležnom organu kome se podnosi krivična prijava ili sudu pred kojim se vodi krivični postupak protiv učinioca krivičnog dela kojim je oštećena žrtva, najkasnije do okončanja dokaznog postupka pred prvostepenim sudom. Oštećeni može i usmeno podneti imovinskopravni zahtev. Uz podneti predlog, oštećeni je dužan da predoči dokaze na kojima temelji svoj predlog. Ako ovlašćeni nije podneo predlog za imovinskopravni zahtev do

podizanja optužnice, obavestiće se da ima to pravo da uradi do završetka dokaznog postupka. U ZKP-u se nalazi i odredba po kojoj je nadležno telo li sud u obavezi da o činjenicama u podnetom predlogu za imovinskopravni zahtev ispita okrivljenog i da ispita druge okolnosti od značaja za utvrđivanje imovinskopravnog zahteva (član 157).

O podnetom zahtevu sud odlučuje u presudi kojom okrivljenog proglašava krivim, pri čemu može dosuditi oštećenom imovinskopravni zahtev u celini ili delimično, a za ostatak ga uputiti na parnicu. U slučajevima kada sud donosi oslobađajuću ili odbijajuću presudu ili kada rešenjem obustavi postupak, uputiće oštećenog da imovinskopravni zahtev ostvaruje u parnici. Ako se sud proglasi nenadležnim, uputiće oštećenog da imovinskopravni zahtev može postaviti u drugom krivičnom postupku koji se vodi pred nadležnim sudom.

Kao i u drugim pravnim sistemima germanskog podtipa, ako podaci iz krivičnog postupka ne omogućavaju ni delimično usvajanje imovinskopravnog zahteva, sud će oštećenog uputiti da imovinskopravni zahtev u celini ostvaruje u parnici. Takođe, odlučivanje o imovinskopravnom zahtevu je fakultativno, tako da, kao i u Srbiji, pozivom na tu odredbu, krivični sud po pravilu ne rešava imovinskopravni zahtev u krivičnom postupku, naročito ako je potrebno odlučivati o naknadi nematerijalne štete ili o opravdanosti visine kamata i slično.

U ZKP-u je predviđena izuzetna mogućnost izmene odluke o imovinskopravnom zahtevu po vanrednom pravnom leku i mogućnost određivanja privremenih mera za obezbeđenje imovinskopravnog zahteva prema učiniocu ili trećim licima kod kojih se nalaze stvari koje su predmet imovinskopravnog zahteva, prema pravilima izvršnog postupka. Stvari koje su bile privremeno oduzete u krivičnom postupku a nesumnjivo pripadaju oštećenom i nemaju značaj dokaza, vraćaju se oštećenom, ako su bile predmet imovinskopravnog zahteva. U drugim spornim situacijama vlasništva nad oduzetom stvari, oštećeni i druga lica se upućuju da u parničnom postupku reše spor. U članu 464. st. 2. ZKP predviđa se pravo oštećenog na žalbu protiv prvostepene presude zbog odluke o troškovima i odluke o imovinskopravnom zahtevu. U slučaju da je oštećeni preuzeo gonjenje od državnog tužioca u toku postupka, može raspolagati pravom na žalbu po svim osnovima kao i državni tužilac.

Zaštita žrtava krivičnih dela. U skladu sa dokumentima Saveta Evrope i Evropske unije koji se odnose na položaj žrtava u postupku i minimalne standarde prava žrtava krivičnih dela, ZKP Republike Hrvatske je izmenama harmonizovano sa pravom EU. Tako se u ZKP-u prvi put određuju prava žrtava krivičnih dela. Žrtva se navodi kao učesnik postupka sa posebnim pravima, mimo njenog položaja svedoka ili oštećenog (sa imovinskopravnim zahtevom). Time se nastojao promeniti pristup žrtvi koja se ne posmatra isključivo kao sredstvo za utvrđivanje činjenica važnih u krivičnom postupku, nego kao lice čija se osnovna

ljudska prava u krivičnom postupku moraju poštovati. Žrtva dobija zaštićeniji položaj, nezavisno od činjenice da li je podnela zahtev za naknadu štete u krivičnom postupku ili ne.

Žrtvi koja trpi teža psihofizička oštećenja ili teže posledice krivičnog dela garantuje se pravo na stručnu pomoć besplatnog savetnika u toku postupka kako bi mogla dati svoj iskaz, a žrtvi koja je viktimizirana teškim zločinom nasilja garantuje se pravo na naknadu štete iz posebnog fonda. Posebnu zaštitu ZKP predviđa za određene osetljive kategorije žrtava, kao što su deca, maloletnici, žrtve krivičnih dela protiv polne slobode, lica sa duševnim smetnjama i drugi učesnici postupka kojima je potrebna posebna zaštita.

Pravima žrtava i novim pravima oštećenih (koja su izričito navedena u ZKP-u) odgovaraju u ZKP propisane dužnosti nadležnih tela ili suda, kada postupaju sa žrtvama/oštećenima. Žrtve teških krivičnih dela (za koje je propisana kazna zatvora od pet ili više godina) imaju posebno pravo na savetnika na teret budžetskih sredstava pre davanja iskaza u krivičnom postupku ili pri podnošenju imovinskopravnog zahteva ako trpe teža psihofizička oštećenja ili teže posledice krivičnog dela, kao i pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete iz državnog budžeta pod uslovima predviđenim zakonom. Deca i mlađi maloletnici kao žrtve takođe imaju sva prava kao i žrtve teških krivičnih dela (na punomoćnika na teret budžetskih sredstava), pravo na tajnost ličnih podataka i pravo na isključenje javnosti. Sa druge strane, nadležni državni organi koji postupaju u pretkrivičnom i krivičnom postupku moraju obazrivo postupati prema tim žrtvama.

Posebno se štite žrtve krivičnih dela protiv polne slobode i polnog morala: pre ispitivanja one, u svojstvu oštećenog, mogu razgovarati sa savetnikom ili punomoćnikom određenim na teret budžetskih sredstava, imaju pravo da ih u policiji i državnom tužilaštvu ispituje osoba istog pola, mogu predložiti da budu ispitane korišćenjem audio-video uređaja, mogu tražiti zaštitu poverljivosti ličnih podataka ili isključenje javnosti sa pretresa, a dopušta im se da uskrate odgovor na pitanja koja se odnose na njihov lični život.

Ako se o krivičnom gonjenju odlučuje prema načelu oportuniteta, predviđeno je da bi državni tužilac trebalo prethodno da zahteva izjašnjenje žrtve, a pored toga je žrtvi data mogućnost da pobija odluku o obustavi krivičnog gonjenja. Takođe se predviđaju posebni procesni uslovi za ispitivanje žrtve u toku istrage i na glavnoj raspravi kako bi se obezbedila zaštita njenog privatnog života, poštovanje njene privatnosti, budući da je viktimizirana krivičnim delom i sprečavanje sekundarne viktimizacije tokom postupka. Između ostalog, značajno je pravo žrtve da bude obaveštena o ukidanju mere pritvora ili istražnog zatvora prema okrivljenom, ako to ne ide na uštrb njegovih prava, o merama zaštite koje su joj određene i o puštanju osuđenog na slobodu sa izvršenja kazne zatvora.

Kako se vidi, već u ZKP-u je predviđeno da žrtve teških krivičnih dela nasilja imaju pravo na naknadu štete na teret državnog budžeta (iz posebnog fonda koji se finansira iz naplaćenih novčanih kazni i oduzete imovinske koristi stečene krivičnim delom), a način ostvarivanja tog prava regulisan je posebnim Zakonom o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela⁸⁸. Iz posebnog fonda može ostvarivati pravo na novčanu naknadu žrtva umišljajno učinjenog krivičnog dela sa elementom nasilja posle 1. jula 2013. godine pod uslovima: da je državljanin Hrvatske, druge članice EU ili da na njenoj teritoriji ima prebivalište, da je pretrpela tešku povredu ili oštećenje zdravlja kao posledicu krivičnog dela, da je krivično delo prijavljeno nadležnom državnom organu u roku od 6 meseci od izvršenja, bez obzira da li je poznat učinilac, da je podnela zahtev na pisanom obrascu uz odgovarajuću dokumentaciju. Iz javnog fonda žrtva može ostvarivati pravo na: naknadu troškova lečenja, izgubljene zarade do limitiranog iznosa, izgubljenog izdržavanja za slučaj smrti davaoca izdržavanja do odgovarajućeg iznosa i troškova pogreba do određenog iznosa. Iz fonda nema pravo naknade žrtva saobraćajnih krivičnih dela i oštećeni koji štetu trpi usled terorističkih akata i javnih demonstracija (kada se koristi Garantni fond osiguravača ili primenjuje posebni obligacionopravni osnov za naknadu štete u parničnom postupku od države). O pravu na naknadu štete rešava Odbor za novčanu naknadu žrtvama krivičnih dela u upravnom postupku u roku od 60 dana od dana prijema zahteva, a isplata se vrši u roku od 30 dana od dana dostavljanja žrtvi rešenja kojom je određeno plaćanje naknade.

Zaključak

Razvoj međunarodnopravnih standarda koji se odnose na ostvarenje prava žrtava na naknadu štete pokazuje da je njihova praktična primena veoma problematična, jer žrtve generalno imaju marginalni položaj u krivičnom postupku, a nacionalna zakonodavstva se jako razlikuju po uslovima predviđenim za uspostavljanje procesnog statusa oštećenog. Evolucija prava žrtava u periodu od 1985. godine do danas pokazuje da se sada više vodi računa o zaštiti pravno priznatih interesa žrtava krivičnih dela nego o ostvarivanju njihovih univerzalnih ljudskih prava, proklamovanih Deklaracijom OUN iz 1985. godine. Istovremeno, veća pažnja je proteklih decenija bila usmeravana na zaštitu pojedinih kategorija žrtava (žena, dece, žrtava seksualnog nasilja, trgovine ljudima, nasilja u porodici, terorizma i slično) nego generalno na poboljšanje položaja žrtava krivičnih dela u krivičnom postupku. Tome je doprinelo je prihvatanje adverzijalnog modela krivičnog postupka u evropskim državama

---

⁸⁸ *Narodne novine RH*, broj 80/08, 27/11.

čime je još više marginalizovan položaj oštećenih u krivičnom postupku. Sa druge strane, naponi država bili su usmereni na to da se izvan krivičnog sistema (kroz sistem socijalnog staranja, upravnu proceduru, parnični postupak, osiguranje) obezbedi zaštita žrtava i efikasno ostvarivanje njihovih imovinskih interesa. Posledice su te da se žrtve ili oštećeni krivičnim delom ne mogu pozivati na kršenja svojih osnovnih prava na osnovu člana 6. st. 1. EK, osim ako u krivičnom ili drugom postupku koji ima karakteristike parničnog, nije odlučivano o njihovim građanskim pravima ili bi krivični postupak značajno uticao na sudbinu ostvarivanje njihovog prava na naknadu štete. To je dosledan stav Evropskog suda za ljudska prava koji proizilazi iz stava da krivični postupak ne služi interesima žrtve, te da ona nema apsolutno ljudsko pravo da traži krivično gonjenje niti da zahteva da se pridruži krivičnom postupku. Stoga i „reformu žrtve“ koja se već godinama podstiče u nacionalnim zakonodavstvima evropskih zemalja (pre svega članicama EU), pod ideološkim usmerenjem Saveta Evrope i tela Evropske unije, treba razumeti kao još jedan od vidljivih izraza udaljavanja od tradicionalnih koncepata krivičnog prava i krivičnog postupka pod uticajima promenjene kriminalne politike prihvaćene u uslovima globalizma.

Svi prikazi reformi žrtve u izabranim zakonodavstvima zemalja EU pokazuju da se teži uspostavljanju integrisane i efikasne mreže pomoći, podrške i zaštite žrtava krivičnih dela, pre svega radi ujednačene prekogranične zaštite žrtava nasilja koje stradaju na teritoriji druge članice EU. Mali, ali važan segment tog šireg cilja jeste postizanje efikasnog obeštećenja žrtava krivičnog dela u krivičnom postupku. Ako se to ne može postići tradicionalnim mehanizmima kao što su pridruživanje oštećenog krivičnom postupku zahtevom za naknadu štete, onda se podstiče brzo obeštećenje na osnovu odluke javnog tužilaštva o uslovnom odbacivanju krivične prijave uz uslov da učinilac naknadi štetu, nalogom naknade štete u sklopu sudske osude učinioca krivičnog dela, kroz medijaciju u krivičnim stvarima ili u upravnom postupku (iz fondova za zaštitu žrtava nasilja), u parnici i od osiguranja.

Rezultati izvršene uporednopravne analize pokazuje da su, pored izmena procesnog zakonodavstva, kojima je unapređen procesni položaj žrtava krivičnog dela, u svim analiziranim zakonodavstvima doneti su zakoni kojima se reguliše zaštita fizičkog integriteta žrtava u ulozi svedoka, pravo na obeštećenje žrtava nasilja iz javnih fondova i postupak neformalnog mirenja i poravnanja učinioca i žrtve. Pokazuje se da je dobro inkorporisan položaj oštećenog kao podnosioca tužbe za naknadu štete u krivičnu proceduru u Francuskoj bio preimućstvo koje je u toj zemlji olakšalo „reformu žrtve“. To je, međutim, usamljeni primer, jer već italijansko iskustvo nije takvo. Uprkos postojanju dva fonda za naknadu štete

žrtvama nasilja, Sud pravde je oglosio odgovornom Italiju za neusklađenost domaćih propisa sa aktima EU. U germanskom modelu adhezionog postupka, kako pokazuju primeri iz Nemačke i Holandije, reforma žrtve je bila dugotrajna i celovita, tako da je poboljšanje položaja oštećenog kao podnosioca imovinskopravnog zahteva samo jedan segment tih reformi. Pri tome se izdvajaju holandska iskustva, pre svega svojom osobenošću i pragmatičnošću. Aktima EU prilagođena su i krivičnoprocesna zakonodavstva Slovenije i Hrvatske, u kojima je institut imovinskopravnog zahteva regulisan veoma slično srpskom pravu. Treba istaći da su u obe zemlje ustanovljeni posebni fondovi za zaštitu žrtava nasilja, kao i to da su u hrvatskom Zakonu o kaznenom postupku posebno definisana prava žrtava krivičnih dela, nezavisno od statusa oštećenog. Interesantno je i to da su u obe zemlje, na osnovu odredaba obligacionog prava o odgovornosti države za štete od akata nasilja, terorizma i od javnih manifestacija i demonstracija (odredba ranijeg saveznog Zakona o obligacionim odnosima koja je preuzeta u nacionalnim obligacionim pravima Hrvatske i Slovenije, a primenjuje se i u pravu Republike Srbije) isključili te štete iz mogućnosti naknade iz javnih fondova za žrtve nasilja.

Za razliku od situacije u analiziranim zakonodavstvima, u Srbiji se zaštita prava žrtava krivičnih dela i jačanje njihovog procesnog statusa još uvek ne prepoznaje se kao društveno značajan problem koji iziskuje dobro osmišljene i usklađene reforme pravnog sistema, a ne samo izmene krivičnoprocesnog prava. Zato navedena uporednopravna rešenja mogu da budu inspirativna, budući da će punopravno članstvo Srbije u Evropskoj uniji neminovno usloviti potrebu izmena zakonodavstva Republike Srbije i brz razvoj sada potpuno nedostajućih mehanizama kojima bi trebalo postići efikasnu primenu novih zakonskih rešenja u praksi.

Najvažnija literatura

- Bassiouni, Ch. (red.), *International Protection of Victims*, Pau, 1998.
- Lindgren, N., Nikolić Ristanović, V., *Crime Victims: International and Serbian Perspectives*, Organization for Security and Cooperation in Europe, Mission to Serbia, Law Enforcement Department, Belgrade, 2011.
- Mrvić-Petrović, N., *Alternativne krivične sankcije i postupci*, Beograd 2010.
- Mrvić-Petrović, N., *Naknada štete žrtvi krivičnog dela*, Beograd, 2001.
- Mrvić-Petrović, N., *Kriza zatvora*. Beograd, 2007.
- Mrvić-Petrović, N., „Međunarodni krivičnopravni standardi zaštite ljudskih prava žrtava krivičnih dela“, *Primena međunarodnih krivičnih standarda u nacionalnim zakonodavstvima*, Beograd, 2004., 385-398.
- Mrvić-Petrović, N., Ćirić, J., „Obeštećenje žrtava nasilja iz javnih fondova“, *Sociološki pregled*, XLVII (2013), br. 2, str. 211–229.
- Schafer, S., *Restitution to victims of Crime*, London/Chicago, 1960.
- Spencer, J. R., „EU Criminal Law“ in: C. Barnard, S. Peers, *European Union Law*, Oxford, 2014, 751-776.
- Van Dijk, J., Trends in victim policies in the Netherlands, 1980-2010, fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1563-budapest2011-JvanDijk.pdf, 24. 5. 2018.

Dokumenti OUN, Saveta Evrope i Evropske unije, prateći propisi i izveštaji

- A/Res./40/34, U.N. General Assembly Resolution, 11 December 1985, Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. RESOLUTION (77) 27 On the Compensation of Victims of Crime, (Adopted by the Committee of Ministers on 28 September 1977 at the 275th meeting of the Ministers' Deputies).
- ETS 116, European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crime, 24. 11. 1983. OJ 2001/220/JHA, Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings, Official Journal of the European Union, L. 82, 22. 3. 2001.
- Directive 2004/80/EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims, Official Journal of the European Union, L. 261/15, 6. 8. 2004.
- Directive 2012/29 of European Parliament and Council of 25. October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA (OJ[2012] L 315, 14.11.2012, p. 57–73.
- Recommendation Rec(2006)8 of the Committee of Ministers Council of Europe to member states on assistance to crime victims, adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2006 at the 967th meeting of the Ministers' Deputies.
- Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee on the application of Council Directive 2004/80/EC relating to compensation to crime victims [SEC(2009) 495] COM/2009/0170 final, not published in the Official Journal.
- Commission Decision of 19 April 2006 establishing standard forms for the transmission of applications and decisions pursuant to Council Directive 2004/80/EC relating to compensation to crime victims, Official Journal of the European Union, L. 125, 12.5.2006, Official Journal of the European Union, L.118M ,

Commission of the European Communities, Green Paper – Compensation to crime victims, Brussels, 28.09.2001, COM(2001) 536 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52001DC0536&from=en>.

Report from the Commission to the Council, the European parliament and the Eewuropean economic and social committee on the application of Council Directive 2004/80/EC relating to compensation to crime victims [SEC(2009) 495], Brussels, 20.4.2009 COM(2009) 170 final, <https://db.eurocrim.org/db/en/doc/1093.pdf>, 11. 5. 2018.

Commission Decision 2006/337/EC of 19 April 2006 establishing standard forms for the transmission of applications and decisions pursuant to Council Directive 2004/80/EC relating to compensation to crime victims. <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/be00ad02-7e9c-4e85-9ecc-f9f82999a24e/language-en>, 11. 5. 2018.

Council Regulation (EC) No 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (Brussels I), *OJ L* 12, 16.1.2001, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133054>.

Odluke Suda pravde Evropske unije

Court of Justice, 28. June 2007, C-467/05, Dell’ Orto, par. 60, *OJ C*, 25. August 2007, no 199, 9). Pupino (2005), Case C-105/03, ECR I-5285.

udgment in Case C-601/14 European Commission v Italian Republic, „By failing to guarantee just and appropriate compensation for victims of all violent intentional crimes committed in cross-border situations, Italy has failed to fulfil its obligations under EU law“, <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2016-10/cp160109en.pdf>, 18. 5. 2018.

Slučajevi Evropskog suda za ljudska prava

X and Y. v. Netherlands, predstavka br.8978/80, presuda od 26. marta 1985. godine.

Perez v. France, predstavka br. 47287/99, presuda od 12. 2. 2004, 70. tačka obrazloženja presude.

Gorou v. Greece (nr. 2), predstavka br. 12686/03, presuda od 20. 3. 2009. godine.

Helmers v. Sweden, predstavka br. 11826/85 presuda od 29. 10. 1991., Series A No. 21 2-A.

X. v. Germany, predstavka br. 7705/76.

Moreira deAzevedo v. Portugal, presuda od 23. oktobra 1990 (Series A no. 189)

Perak v. Slovenia, presuda od 1. 3. 2016.

Ernst and Others v. Belgium, predstavka 33400/96, presuda od 15. jula 2003. godine.

Cordova v. Italy (no. 1), predstavka 40877/98, presuda od 30. januara 2003. godine .

Jankovic v. Croatia, predstavka 38478/05, presuda od 5. mart 2009. godine.

Berger v. France, predstavka 48221/99, presuda od 3. decembra 2002. godine.

Sottani v. Italy, predstavka br. 26775/02, odluka od 24. februara 2005. godine.

Menet v. France, predstavka 39553/02, presuda od 14. juna 2005. Godine.

Chesnay v. France, predstavka br. 56588/00, presuda od 12. oktobra 2004. godine.

Tomasi v. France, predstavka br. 12850/87, presuda od 27. avgusta 1992. godine.

Calvelli and Ciglio v. Italy [GC], predstavka br. 32967/96, presuda od 17. januara 2002. godine.

Strani pravni izvori i sudska praksa

Francuska

Zakon br. 57-1426 (*Journal Officiel République Française – JORF*, 8. januar 1958 sa izmenama od 8. aprila 1958, <http://www.legifrance.gouv.fr>).

Akt od 9. 9. 2002, *Journal Officiel République Française – JORF* od 10. 9. 2002. godine.

Zakon br. 93-2 od 4. januara 1993. kojim je izmenjen krivični postupak, *JORF* br. 3 od 4. januara 1993, 215 <http://www.legifrance.gouv.fr>, konsolidovana verzija od 1. januara 2018.

Zakon br. 77-5. o pravu na obeštećenje pojedinih žrtava telesnih povreda prouzrokovanih krivičnim delom, *JORF* od 4. januara 1977, 77, <http://www.légifrance.gouv.fr>, izmenjena verzija od 14. juna 2013.

Zakon br. 99-515 kojim se pojačava efikasnost krivičnog postupka, *JORF* br. 144 od 24. juna 1999. (<http://www.légifrance.gouv.fr>, konsolidovana verzija od 13. jula 2001).

Zakon br. 2000-516, *JORF* br. 0138, 16. jun 2000 <http://www.légifrance.gouv.fr>.

Zakon br. 201 od 13. 12. 2011, Loi no. 2011 – 1862, 13. Dec. 2011.

Italija

Zakonik o krivičnom postupku, Codice di Procedura Penale (testo coordinato ed aggiornato del D.P.R. 22 settembre 1988, n. 447. con le modifiche apportate, da ultimo, dal D.Lgs. 1° marzo 2018 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, 19. 5. 2018.

Official Gazette no 187 of 11 August 2004.

Legislative Decree No 144 of 2 August 2007.

Nemačka

Zakon o naknadi štete žrtvama nasilja, Gesetz über die Entschädigung für Opfer von Gewalttaten (OEG), 11. Mai 1976 (*BGBL*. I S. 1181), Letzte Änderung durch Art. 28 G vom 17. Juli 2017 (*BGBL*. I S. 2541, 2572).

Zakon o poboljšanju položaja oštećenih u krivičnom postupku, Gesetz zur Verbesserung der Rechte von Verletzten im Strafverfahren (Opferrechtsreformgesetz -OpferRRG), vom 24. Juni 2004 (*BGBL*. I S. 1354).

Prvi zakon o poboljšanju položaja oštećenih u krivičnom postupku, *Erstes Gesetz zur Verbesserung der Stellung des Verletzten im Strafverfahren*, Bgbl I 1986, S. 2496.

Zakon o zaštiti svedoka u krivičnom postupku i poboljšanju zaštite žrtava, Gesetz zum Schutz von Zeugen bei Vernehmungen im Strafverfahren und zur Verbesserung des Opferschutzes, *BGBL* I, 1998, nr. 25, S. 820.

Zakon o građanskopravnom zahtevu žrtava krivičnih dela, Gesetz zur Sicherung der zivilrechtlichen Ansprüche der Opfer von Straftaten (*BGBL* I, 1998, S. 905).

Zakon o jačanju prava oštećenih i svedoka u krivičnom postupku (Drugi zakon o reformi žrtve), Gesetz zur Stärkung der Rechte von Verletzten und Zeugen im Strafverfahren (2-*Opferrechtsreformgesetz*), *BGBL* I 2009, S. 2280.

Zakon o krivičnopravnom poravnanju učinioca i žrtve, Gesetz zur strafverfahrensrechtlichen Verankerung des Täter-Opfer Ausgleichs, *BGBL* I 1999, S. 2491.

Zakon o jačanju prava žrtava u krivičnom postupku (treći zakon za reform žrtava), Gesetz zur Stärkung der Opferrechte im Strafverfahren (3. *Opferrechtsreformgesetz*) , *Bundesgesetzblatt* Teil I Nr. 55, vom 21. Dezember 2015.,*BGBL*. I S. 2525.

Holandija

Zakon o krivičnom postupku, *Wetboek van Strafvordering* od 15.1.1921., sa izmenama i dopunama od 17. novembra 2015., u redakciji od 1. 5. 2018. dostupan na: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0001903/2018-05-01>.

Pravne smernice za postupanje sa žrtvama, Vaillant Guidelines, *Staatscourant*, 1987, 64.

Akt za podršku žrtvama – wet Terwee, *Staatsblad*, 1995, 160.

Akt o fondu za naknadu štete žrtvama nasilja, Wet Schadefonds Geweldsmisdrijven, od 6. juna 1975 godine, sa kasnijim izmenama, posljednji put od 1. januara 2012., dostupno na: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0002979/2016-07-01>, 24. 5. 2018.

Akt o neograničenom pravu žrtava i bliske rodbine žrtava na saslušanje u krivičnom postupku i o izmenama Akta o naknadi štete žrtvama nasilja proširenjem prava na naknadu rodbine

preminulih, Wet van 14 april 2016 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces en wijziging van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven ter uitbreiding van de mogelijkheid van uitkering aan nabestaanden, *Staatsblad van Het Koninkrijk der Nederland*, No. 160/2016, (26. april 2016).

Slovenija

Zakon o krivičnom postupku, Zakon o kazenskem postopku (službeno prečišćeni tekst), *Uradni list RS*, br. 32/12.

Pravilnik o poravnavanju v kazenskih zadevah (*Uradni list RS*, br. 114/04, 58/11 – ZDT-1 i 23/18).

Presude:

Vrhovni sud Slovenije, presuda I Ips 76/2010, od 20. 1. 2011. god. (navedena i sledeće sudske odluke navedene su prema sajtu: *Iskalnik sudske prakse*, dostupno na: <http://www.sodnapraksa.si/>, 24. 5. 2018.

Viši sud u Ljubljani (VSL), presuda I Kp 176/2006, 28. 6. 2006.

Viši sud u Mariboru (VSM), presuda IV Kp 61294/2013, 15. 6. 2016.

Vrhovni sud Slovenije, presuda I Ips 22575/2010-101 od 1. 3. 2012.

Vrhovni sud Slovenije, presuda I Ips 54317/2010-59, od 18.10.2012.

Vrhovni sud Slovenije, presuda I Ips 146/2007. od 12. 7. 2007.

Viši sud u Celju (VSC), presuda Kp 156/00, 5. 5. 2000.

Hrvatska

Zakon o kaznenom postupku, *Narodne novine Republike Hrvatske*, broj 152/08, 76/09, 80/11, 91/12 - Odluka i Rješenje USRH, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14 i 70/17.

Zakon o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela, *Narodne novine RH*, broj 80/08, 27/11.